

**ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΚΡΗΤΗΣ
ΣΧΟΛΗ ΚΟΙΝΩΝΙΚΩΝ ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ
ΤΜΗΜΑ ΨΥΧΟΛΟΓΙΑΣ**

Το άτομο συνδιαλέγεται με το σύστημα.

Σύστημα και άτομο: Μια μελέτη
περίπτωσης της κινηματογραφικής
ταινίας Dogville
με βάση το συστημικό πρίσμα.

Επιβλέπων καθηγητής : Ι. Νέστορος
Χρυσουλάκη Άννα (Α.Μ. 1278)

2005

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

ΜΕΡΟΣ Α΄

ΚΕΦΑΛΑΙΟ Ι : Το εννοιολογικό πλαίσιο της συστημικής προσέγγισης. Εισαγωγή στην συστημική σκέψη.

I.1. Ορισμός του συστήματος.	σελίδα 1
I.2. Το πλαίσιο αναφοράς	σελίδα 2
I.2.1. Το πλαίσιο μέσα στο πλαίσιο	σελίδα 3
I.3.Μορφές συστημάτων	σελίδα 6
I.3.1 Ανοιχτά και κλειστά συστήματα	σελίδα 6
I.4. Οι ιδιότητες των ανοιχτών συστημάτων	σελίδα 8
I.4.1.Ολότητα	σελίδα 8
I.4.2. Κυκλική αιτιότητα	σελίδα 10
I.4.3. Ανάδραση ή επανατροφοδότηση (Feedback) –Ομοίσταση.....	σελίδα 11
I.4.4. Ισοκατάληξη.....	σελίδα 14
I.5. Μια ακόμη διάκριση μορφής: Γραμμικά- δυναμικά συστήματα.....	σελίδα 16

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΙΙ : Το ιστορικό πλαίσιο της συστημικής προσέγγισης.

Π.1.Εισαγωγή.....	σελίδα 18
Π.2.Προσδιορίζοντας την συστημική ψυχοθεραπεία.....	σελίδα 18
Π.3. Συνθήκες και ρεύματα. Η ανάλυση της έννοιας του συστήματος στην ψυχοθεραπεία.....	σελίδα 19
Π.3.1. Ψυχανάλυση και κοινωνικές ανάγκες.....	σελίδα 19
Π.4. Θεμελιωτές της συστημικής σκέψης.....	σελίδα 24
Π.4.1 Γενική Θεωρία Συστημάτων (Ludwig Von Bertalanffy).....	σελίδα 24
Π.4.2. Κυβερνητική (Norbert Wiener).....	σελίδα 27
Π.4.3. Ο Gregory Bateson και η οικοσυστημική θεωρία επικοινωνίας -Δράση στο Palo Alto.....	σελίδα 30

Κεφάλαιο III. Το Ψυχοθεραπευτικό πλαίσιο εφαρμογής. Η οικογένεια ως σύστημα.

III.1. Εισαγωγή.....	σελίδα 35
III.2. Συστήματα περιγραφής και ταξινόμησης οικογενειακών μοντέλων ..	σελίδα 36
III.3. Σχολές Οικογενειακής Θεραπείας.....	σελίδα 38
III.3.1. Στρατηγική Οικογενειακή Θεραπεία – Βραχεία Θεραπεία της ομάδας MRI και η στρατηγική προσέγγιση των Jay Haley και Cloe Madanes.....	σελίδα 38
III.3.2. Η συστημική προσέγγιση του Μιλάνου.....	σελίδα 41
III.3.3. Η Δομική Οικογενειακή Θεραπεία	σελίδα 43
III.3.4. Η οικογενειακή προσέγγιση του Murray Bowen.....	σελίδα 45
III.3.5. Μεταμοντέρνα σκέψη και αφηγηματική προσέγγιση στην οικογενειακή θεραπεία	σελίδα 48

ΜΕΡΟΣ Β΄

ΚΕΦΑΛΑΙΟ IV:Μια μελέτη περίπτωσης – Dogville

IV.1. Εισαγωγή	σελίδα 51
IV.2 Σύνοψη της πλοκής	σελίδα 51
IV.3. Ορισμός του συστήματος.....	σελίδα 53
IV.4. Υποσυστήματα	σελίδα 57
IV.5. Οι ιδιότητες ενός ανοιχτού συστήματος	σελίδα 59
IV.5.1. Το πλαίσιο της αποδοχής- ενσωμάτωση.....	σελίδα 60
IV.5.2. Το πλαίσιο συνύπαρξης- ευημερίας	σελίδα 64
IV.5.3. Το πλαίσιο της φθίνουσας πορείας προς την κατάρρευση.....	σελίδα 65
IV.5.4. Η έλευση του πατέρα	σελίδα 72
IV.5.5. Επίλογος.....	σελίδα 75
BIBΛΙΟΓΡΑΦΙΑ	σελίδα 78

ΜΕΡΟΣ Α΄

ΚΕΦΑΛΑΙΟ Ι : Το εννοιολογικό πλαίσιο της συστημικής προσέγγισης. Εισαγωγή στην συστημική σκέψη.

Ι.1. Ορισμός του συστήματος.

Αν επιδιώκαμε να αναλύσουμε ετυμολογικά την λέξη «σύστημα» θα διαπιστώναμε πως προέρχεται από το αρχαίο Ελληνικό συνίστημι (συν-ιστημι) που σημαίνει συνδυάζω, συνενώνω, συγκροτώ. Ο ορισμός του Ludwig Von Bertalanffy που περιγράφει το σύστημα ως « ένα δυναμικό σύνολο τμημάτων και διαδικασιών σε αμοιβαία αλληλεπίδραση » (2001, σ. 208) δεν φαίνεται να απέχει πολύ από όσα προαναφέραμε. Το «σύνολο» ωστόσο, των επιμέρους τμημάτων δεν αναφέρεται κατά τον Miller στο άθροισμα αυτών, αλλά στις κοινές ιδιότητες που μοιράζονται και που είναι πρωταρχικής σημασίας προκειμένου να αλληλεπιδρούν ή να σχετίζονται. Η κατάσταση ενός τμήματος, με άλλα λόγια περιορίζεται, επηρεάζεται ή εξαρτάται από την κατάσταση των υπολοίπων και τα μέρη συνδυάζονται. (Spronck, & Compernelle, 1997, σ.152). Γίνεται, επομένως φανερό ότι η ετυμολογία της λέξης «σύστημα» κλείνει τον κύκλο των παραπάνω ορισμών υπογραμμίζοντας μια βασική έννοια του συστήματος που δεν είναι άλλη από εκείνη της σύνδεσης και αλληλεπίδρασης των στοιχείων που το απαρτίζουν. Ο Ludwig von Bertalanffy (2001,σ.9) παρατηρεί:

«Αν και τα συστήματα έχουν μελετηθεί για αιώνες, κάτι καινούργιο έχει προστεθεί» η τάση να μελετώνται σαν ολότητες παρά των συνονθύλευμα μερών, κάτι που συνάδει με την σύγχρονη επιστημονική τάση να μην απομονώνονται τα φαινόμενα σε στενά καθορισμένα πλαίσια, αλλά αντίθετα να εξετάζονται οι αλληλεπιδράσεις σε ολόένα και μεγαλύτερα τμήματα της φύσης ».

Μία ακόμη προοπτική της έννοιας του συστήματος δίνεται στο πλαίσιο της συστημικής ψυχιατρικής (Παρίτσης Ν. 2003 σ. 35-6) .

Σύμφωνα με αυτή «σύστημα» είναι :

1. Ένα σύνολο από μέλη .
2. Ένα σύνολο από τις ιδιότητες των μελών.
3. Ένα σύνολο από τις σχέσεις ανάμεσα σε αυτά τα μέλη.

4. Ένα σύνολο από αναδυόμενες ιδιότητες που (α) προκύπτουν από τα 1,2,3, και (β) αλληλεπιδρούν με το περιβάλλον.

Ο ορισμός αυτός παρουσιάζει αρκετά σημεία με όσους προαναφέραμε, ενώ αναφέρεται και σε ορισμένες ιδιότητες των συστημάτων, για τις οποίες θα γίνει λόγος παρακάτω.

1.2. Το πλαίσιο αναφοράς

Η έννοια του πλαισίου είναι βασική για τη συστημική σκέψη, καθώς κάθε σύστημα περιγράφεται πάντα σε σχέση ό,τι το πλαισιώνει, με το οποίο συναλλάσσεται και συνεξελίσσεται. Είναι, επίσης, κεντρικό, στη συστημική προσέγγιση του Gregory Bateson και έχει τις ρίζες της στο ανθρωπολογικό κίνημα του “λειτουργισμού”, που αντιτασσόταν στην εξελικτική προοπτική του Δαρβινισμού, και στην έμφαση που έδινε στο παρελθόν.

Ο λειτουργισμός, πιο συγκεκριμένα, εστίαζε στο “εδώ και τώρα” και, κατά συνέπεια, αναζητούσε την προσαρμοστική λειτουργία της συμπεριφοράς του οργανισμού, της οικογένειας ή της κουλτούρας. Ο Bateson το 1930, μελετώντας την κουλτούρα των Ίατμουλ στη Νέα Γουινέα, περιέγραψε ένα τελετουργικό έναρξης διαμάχης μέσα στην ομάδα (Naven). Αυτή η παρατήρηση, ότι δηλαδή η αποκλίνουσα συμπεριφορά, όπως η επιθετική, μπορεί να έχει προστατευτικό ρόλο για μια κοινωνική ομάδα, βρήκε αργότερα εφαρμογή στην οικογενειακή θεραπεία, που έκανε λόγο για την προστατευτική λειτουργία του “αναγνωρισμένου ασθενή” για όλο το οικογενειακό σύστημα. Ωστόσο μια κριτική που δέχτηκε η λειτουργισμική φιλοσοφία, ήταν ότι εξέταζε το περιβάλλον ως ένα πλαίσιο στο οποίο το σύστημα έπρεπε να προσαρμοστεί, υπογραμμίζοντας μια προοπτική πολιτικής χειραγώγησης. (Nichols & Schwartz, 1991).

Ποια, είναι, όμως, η σημασία της λειτουργίας του πλαισίου; Κατά τον Bateson, “είναι το πλαίσιο που φτιάχνει το νόημα” (Nichols & Schwartz, 1991, σ.77). Η έννοια του πλαισίου (*context*), κατά τον Bateson, είναι διαφορετική από εκείνη του περιεχομένου (*content*). Το πλαίσιο δανείζεται τη φυσική αναλογία από τους ζωγραφικούς πίνακες και τα μαθηματικά σετ. Η πρώτη λειτουργία του ψυχολογικού πλαισίου είναι ότι αποτελεί ή περιορίζει μια κατηγορία ή ένα σετ μηνυμάτων (πράξεων με νόημα). Έχει, δηλαδή, ταυτόχρονα χαρακτήρα αποκλειστικό και περιληπτικό, αποκλείοντας μηνύματα περιλαμβάνει άλλα. Είναι δυνατό το πλαίσιο να ορίζεται μέσω της γλώσσας, του λεξιλογίου, όπως «παιχνίδι», «δουλειά», ενώ σε άλλες περιπτώσεις μπορεί να μην υπάρχει έκδηλη λεκτική αναφορά σ’ αυτό και το υποκείμενο να μην το έχει συνειδητοποιήσει. Το πλαίσιο, άρα, χρησιμοποιείται ως μέσο διάκρισης μοτίβων επικοινωνίας και είναι επομένως, μετεπικοινωνιακό,

δίνει, δηλαδή, οδηγίες στον αποδέκτη για την κατανόηση της φύσης των μηνυμάτων. Η ψυχοθεραπευτική αλλαγή επιτυγχάνεται, ακριβώς, μέσω της τροποποίησης των πλαισίων σκέψης του ατόμου, των μετεπικοινωνιακών συνηθειών του για τη δόμηση και επεξεργασία μηνυμάτων (1985).

Μια , ακόμη, διάκριση είναι αυτή μεταξύ *πλαίσιου* και *μεταπλαίσιου*. Ο Bateson υπογραμμίζει ότι το πλαίσιο, μέσα στο οποίο λαμβάνει χώρα η μάθηση εντάσσεται και σ'ένα ευρύτερο πλαίσιο- το μεταπλαίσιο, και το σημαντικό είναι ότι αυτή η ακολουθία πλαισίων είναι μια ανοιχτή και πιθανόν άπειρη σειρά, έτσι, ώστε ν'αλληλεπηρεάζονται, αλληλεπίδραση που μπορεί να πάρει τη μορφή διλήμματος, ακόμα και της σύγκρουσης. Είναι δυνατόν, μέσα σ'αυτή την κατάσταση να γεννηθεί ο *διπλός δεσμός* (αναλυτικά στο κεφάλαιο 3).

Μεταξύ των διαφορετικών επιστημονικών πλαισίων υπάρχουν κοινά, αναλογικά πρότυπα σύνδεσης περιεχομένου-πλαίσιου. Αυτή η αναλογία μπορεί να λάβει νόημα, μόνο όταν εστιάζουμε στις σχέσεις και όχι στο περιεχόμενο, καθώς τόσο στην ανατομία, όσο καις τη γραμματική τα μέρη ταξινομούνται ανάλογα με τις μεταξύ τους σχέσεις. Αυτές γεννιούνται μέσα από την επικοινωνία. «Και στα δύο πεδία οι σχέσεις θεωρούνται πρωταρχικές, ενώ τα συσχετιζόμενα δευτερεύοντα». Σε κάθε επικοινωνία πρέπει να υπάρχει συσχέτιση μεταξύ του περιβάλλοντος πλαισίου, του μηνύματος και της δομής του αποδέκτη. Ολ'αυτά αποτελούν τον ορισμό της μορφής και του προτύπου»(Bateson, 1985, σ.154).

Συνοψίζοντας τα παραπάνω θα λέγαμε ότι η έννοια του πλαισίου είναι ιδιαίτερα σημαντική, καθώς δίνει έμφαση *στη σχέση*. Κάποιος θα μπορούσε να θεωρήσει ότι η έννοια του πλαισίου δεν είναι καινούρια, ότι ακόμα και η ατομιστική ψυχολογία λάμβανε ως πλαίσιο το άτομο, τη διαταραχή, το παρελθόν, κλπ., πράγμα που αληθεύει. Το πλαίσιο, ωστόσο, από την προοπτική του σχετίζεσθαι ως μέσου παρατήρησης και περιγραφής, δεν υπήρχε. Οι Watzlawick et.al.(2005, σ.43), θεωρούν ότι η «ουσία των αντιλήψεών μας δεν είναι τα «πράγματα», αλλά οι συναρτήσεις- και οι συναρτήσεις, όπως έχουμε δει δεν είναι απομονωμένα μεγέθη, αλλά σύμβολα που αναπαριστούν μια διασύνδεση[...], ένα άπειρο πλήθος εφικτών θέσεων όμοιου χαρακτήρα...».

1.2.1. Το πλαίσιο μέσα στο πλαίσιο

Μια βασική αρχή στη συστημική σκέψη πέρα από την αλληλεπίδραση είναι και εκείνη της ιεραρχικής οργάνωσης σε διαφορετικά επίπεδα. Η ιεραρχική οργάνωση έχει την έννοια μιας κλίμακας, ποσοτικής και ποιοτικής διαβάθμισης, αναπαριστώντας διαφορετικά επίπεδα αφαίρεσης. Ας μην ταυτίζουμε, τη διαβάθμιση, όμως, με την έννοια της αξίας. Για παράδειγμα, ένα φαινόμενο, όπως η βία μπορεί να

εξεταστεί σε ατομικό (βιολογικό, ψυχολογικό, συμπεριφορικό),οικογενειακό, ομαδικό, κοινωνικό επίπεδο, ενώ αυτή η διαδοχή δεν οριοθετείται, παρά μόνο στο άπειρο.

Οι Spronck & Compernelle,(1997), χρησιμοποιούν τη μεταφορά ενός φωτογραφικού φακού, που εστιάζει στα πολλαπλά επίπεδα που πλαισιώνουν το εξεταζόμενο θέμα, για να περιγράψουν τη συστημική σκέψη. Σε κάθε επίπεδο είναι ενδιαφέρον να παρατηρείται η αλληλεπίδραση με τα υπόλοιπα, ενώ το πέρασμα από το ένα επίπεδο στο άλλο δε φανερώνει απαραίτητα αύξηση ή μείωση της πολυπλοκότητας. Το να σκέπτεται κανείς συστημικά δε σημαίνει ότι είναι απαραίτητο πάντα να περιλαμβάνεται το ανώτερο πλαίσιο την ίδια στιγμή.«Το να σκέφτεται κανείς συστημικά σημαίνει ότι είναι πρόθυμος να λάβει υπόψη πληροφορίες για τα άλλα επίπεδα, τόσο για τα υψηλότερα, όσο και για τα χαμηλότερα». Πολλές ικανοποιητικές περιγραφές για το ίδιο ζήτημα μπορεί να υπάρχουν ταυτόχρονα σε πολλά διαφορετικά επίπεδα, που όχι μόνο δεν αποκλείουν η μια την άλλη, αντίθετα την συμπληρώνουν.

Η προοπτική του πλαισίου μέσα στο πλαίσιο, θα μπορούσε να παρασταθεί σχηματικά μέσα από ένα άπειρο σύστημα ομόκεντρων κύκλων, εκτεινόμενων ως το άπειρο, ενώ είναι πιθανόν να υπάρχουν και πολλά διαφορετικά επίπεδα ταξινόμησης πλαισίων, ανάλογα με τη φύση του ζητήματος, το σημείο αναφοράς- εστίασης, αλλά και τα επίπεδα αφαίρεσης. Η εξέταση ενός συστήματος θα μπορούσε να γίνει δυνητικά μέσα απ'όλα αυτά, ώστε να προκύψουν αναρίθμητες αναπαραστάσεις του ίδιου συστήματος. Υπάρχουν, όμως, κάποιοι περιορισμοί, όπως εκείνος της γνώσης, που μας αναγκάζουν να θέσουμε κάποια “σημεία στίξης”(Watzlawick et.al.,2005). Μέσω της διαδικασίας αυτής μπορούμε να εστιάσουμε τόσο στο γενικό, όσο και στο ειδικό, στη γενική εικόνα του συστήματος και στα πρότυπα αλληλεπίδρασης, όσο και στα ατομικά χαρακτηριστικά των μερών του.

1.2.2. Ιεραρχική οργάνωση- οριοθέτηση- υποσυστήματα.

‘Αμεσα σχετιζόμενη με την έννοια του πλαισίου είναι κι εκείνη της ιεραρχίας. Το σύστημα είναι ιεραρχικά οργανωμένο, τόσο στο εσωτερικό του, όσο και σε σχέση με το πλαίσιο που το περιβάλλει, το “ μετασύστημα”, όπως το ορίζει ο Bateson, (1985), αποτελώντας ένα οργανωμένο υπο-όλον. Έτσι, το σύστημα μπορεί να εξεταστεί από δυο σκοπιές: ως υποσύστημα σε σχέση με το ευρύτερο “μετασύστημα”, και ως βασικό σύστημα αναφοράς για τα υποσυστήματα που το δομούν.

Κατά τους Edwards & Jaros,(1995), τα συστήματα ουσιαστικά αυτό-οργανώνονται, ωστόσο, η δομή και τα πρότυπα που προκύπτουν στο χώρο και χρόνο διατηρούν οργάνωση εντός του πλαισίου ανάλογη των υπολοίπων ολοτήτων, που κατα τον Capra ,είναι το «πρότυπο που συνδέει».Αυτά τα πρότυπα συνδέονται σ’ ένα

πολύπλοκο δίκτυο διαδικασιών, με κυμαινόμενους βαθμούς ακαμψίας και ευελιξίας (Von Bertalanffy, 1969), όπως εκφράζεται μέσω της συνακόλουθης επιθυμίας ή αντίστασης στην αλλαγή της οργάνωσης, καθώς η ύλη, η ενέργεια και η πληροφορία διαπερνούν το σύστημα. Χαρακτηριστικό ενός υγιούς συστήματος είναι η ευελιξία και όχι η ακαμψία. Αυτά τα συστήματα ορίζονται ως *αυτοποιητικά*, καθώς στην ουσία αναπαράγουν το δίκτυο, που τα παρήγαγε, κατά τον Maturana. Η χαρακτηριστική αυτή ιδιότητα ονομάζεται *οργανωτική κλειστότητα*, που επιτρέπει μεν στα συστήματα να επικοινωνούν με το περιβάλλον, διατηρώντας, ωστόσο, τη βασική δομή τους (Παρίτσης, Ν, 2003,σσ.56-7). Κατά τον Bateson, (1985), οι διαδικασίες και οι δράσεις αναδύονται από την οργάνωση των σχέσεων σε διαφορετικά επίπεδα. Όλα τα ζωντανά συστήματα κινούνται ανάμεσα σε διαδικασίες εξατομίκευσης, μέσω της αυτοσυντήρησης και κοινωνικοποίησης, μέσω της σύνδεσης και λειτουργίας ως μέρους του ευρύτερου όλου.

Μιλώντας για τα όρια ο Bertalanffy υπογραμμίζει ότι ουσιαστικά τα τοπικά όρια ενός συστήματος υπάρχουν μόνο ως αφελής παρατήρηση, καθώς τα όρια είναι απόλυτα δυναμικά. «Κανείς δε μπορεί να χαράξει, ακριβώς, τα όρια ενός ατόμου, μιας πέτρας ή ενός οργανισμού». Στην ψυχολογία το *όριο του εγώ* είναι *συμβολικό* και *αβέβαιο*, δημιουργείται αργά, μέσω της εξέλιξης και ανάπτυξης και δεν είναι ποτέ απόλυτα σταθερό (2001, σ.215). Παρόμοια και οι Edwards, & Jaros, (1995), συμπληρώνουν ότι η δομή αναφέρεται σε μια διαμόρφωση σ'ένα σημείο στο χρόνο, ενώ το πρότυπο στην εγκαθίδρυση τάξης και μορφής, που τείνει να επιμένει, παρά το πέρασμα του χρόνου. Και ο Bateson (1985) ενισχύει την παραπάνω θέση, λέγοντας ότι αν το όριο γύρω από την ανθρώπινη ύπαρξη είναι πραγματικό, τότε σίγουρα δε θα έχει να κάνει με το χώρο.

Η Δομική Οικογενειακή προσέγγιση θέτει ως κεντρικό της άξονα τα ζητήματα δομής, ιεραρχίας και οριοθέτησης. Έτσι, κατά τον Minuchin, S.,

«η οικογενειακή δομή είναι το αθέατο, αόρατο σύνολο των λειτουργικών απαιτήσεων, το οποίο οργανώνει τους τρόπους, με τους οποίους αλληλεπιδρούν μεταξύ τους τα μέλη της οικογένειας. Μια οικογένεια είναι ένα σύστημα, που λειτουργεί μέσω προτύπων συναλλαγής. Οι επαναλαμβανόμενες συναλλαγές εδραιώνουν πρότυπα, σχετικά με το πως, πότε και με ποιόν θα σχετιστεί ο καθένας. Αυτά τα πρότυπα στηρίζουν τα θεμέλια του συστήματος» (2000,σ.114). Ο ρόλος του θεραπευτή είναι να ανακαλύψει αυτά τα πρότυπα και να κατασκευάσει τον «οικογενειακό χάρτη» (2000,σ.178).

Το οικογενειακό σύστημα διαφοροποιείται, μέσω της οριοθέτησης σε υποσυστήματα, διατηρώντας, έτσι, την ακεραιότητα στη συναλλαγή με άλλα συστήματα. Μέσω των υποσυστημάτων διεκπεραιώνεται η λειτουργία του ευρύτερου συστήματος. Κάθε μέλος της οικογένειας μπορεί να ανήκει ταυτόχρονα σε περισσότερα από ένα υποσυστήματα, με διαφορετικά επίπεδα ισχύος.

Τα όρια μπορούν να είναι *ξεκάθαρα, συγκεχυμένα ή άκαμπτα*, οδηγώντας σταδιακά σε διαφορετικούς τύπους οργάνωσης. Εάν μια οικογένεια έχει ξεκάθαρα όρια είναι λειτουργική, ενώ όταν έχει συγκεχυμένη μορφή, μπορεί να οδηγηθεί στην «παγιδευτική εμπλοκή», ένας εναλλακτικός όρος για την «αδιαφοροποίητη μάζα του εγώ», του M.Bowen (1996), ή σε «αποσύνδεση». Στην πρώτη περίπτωση η οικογένεια στρέφεται ολοκληρωτικά προς τον εαυτό της και υπερφορτώνεται, έτσι ώστε να μη διαθέτει πόρους ενέργειας για την αλλαγή και την προσαρμογή στο περιβάλλον, ενώ στη δεύτερη οι προστατευτικές λειτουργίες παρεμποδίζουν και χωλαίνουν. Παρολ' αυτά, οι περισσότερες οικογένειες έχουν υποσυστήματα, τόσο με συγκεχυμένα, όσο και με άκαμπτα όρια (Minuchin, 2000).

Τέλος, οι Edwards, & Jaros, (1995), βλέπουν τα όρια του εαυτού να μην περιορίζονται από τίποτε άλλο πέρα από «το δικό του τέλος (σκοπό), τη διακυβέρνηση, την οργάνωση διαδικασιών αυτονομίας και σύνθεσης στο δίκτυο της ζωής».

I.3.Μορφές συστημάτων

I.3.1 Ανοιχτά και κλειστά συστήματα

Μία πρώτη διάκριση των συστημάτων είναι : α) σε ανοιχτά και β) σε κλειστά (Von Bertalanffy, 2001; Watzlawick, Bavelas & Jackson, 2005). Ανοιχτά ονομάζονται τα συστήματα εκείνα που ανταλλάσσουν ύλη, ενέργεια, πληροφορίες με το περιβάλλον τους, σε αντίθεση με τα κλειστά που θεωρούνται απομονωμένα από αυτά. Πιο αναλυτικά (Von Bertalanffy, 2001, σ.39), υπάρχουν συστήματα που από τον ορισμό τους δεν είναι κλειστά, όπως κάθε ζωντανό οργανισμό, που είναι ουσιαστικά ανοικτό σύστημα, καθώς «διατηρείται συνεχώς σε εισροή και εκροή, σε χτίσιμο και αναδόμηση των στοιχείων του...», θεωρεί ότι τα κλειστά συστήματα είναι αντικείμενο της συμβατικής φυσικής και χημείας, που μιλά για αντιδράσεις, συγκεντρώσεις, και ισορροπία σε ένα κλειστό δοχείο, όπου ένας αριθμός αντιδρώντων έρχονται σε επαφή. Στα κλειστά συστήματα ισχύουν οι νόμοι της θερμοδυναμικής και πιο συγκεκριμένα, το δεύτερο θερμοδυναμικό αξίωμα κάνει λόγο για τον εξισορροπητικό μηχανισμό της εντροπίας, μιας συγκεκριμένης ποσότητας που φτάνει στο μέγιστο επίπεδο της και τελικά σταματά σε μια κατάσταση ισορροπίας. Στα ανοιχτά συστήματα, από την άλλη πλευρά ισχύει ένας τελειώς διαφορετικός μηχανισμός, μοναδικός για τους ζώντες οργανισμούς εκείνους του μεταβολισμού που δεν είναι άλλος από την χημική διεργασία των κύτταρων.

Η διάκριση μεταξύ ανοιχτών και κλειστών συστημάτων ήταν πρωταρχικής σημασίας για τις επιστήμες που ασχολούνται με τα φαινόμενα της ζωής, κατα τους Watzlawick et.al., και τούτο διότι απελευθερώνουν από το κλασικό θεωρητικό σχήμα

της φυσικής και χημείας, αντιπροσωπευτικό των κλειστών συστημάτων. Σημειώνουν ότι επειδή τα ζωντανά συστήματα έχουν αποφασιστικές δοσοληψίες με τα περιβάλλοντά τους, η θεωρία και οι μέθοδοι ανάλυσης που αρμόζουν σε πράγματα τα οποία μπορούν λογικά να τοποθετηθούν σε ένα «σφραγισμένο και απομονωμένο δοχείο» υπήρξαν ιδιαίτερα παρακωλυτικές και παραπλανητικές. Οι συγγραφείς σημειώνουν επί πλέον ότι η έμμεση επίδραση που ασκήθηκε από αυτή την μεταθεωρία της φυσικής στην ψυχιατρική ήταν ότι « οι παθολογίες της αλληλεπίδρασης ήταν ουσιαστικά άγνωστες...» (2005, σ.158).

Κατά τον Παρίτση (2003) η εντροπία, η ποικιλία και η τάξη αποτελούν βασικά σημεία για την συστημική επιστήμη (σ 84-85). Η ποικιλία αναφέρεται στον αριθμό των διαφορετικών μελών ενός συνόλου, ενώ η τάξη σχετίζεται με την προβλεψιμότητα, την σταθερότητα, και την σταθερή επαναληπτικότητα γεγονότων. Η εντροπία είναι ουσιαστικά ένας φυσικός όρος που σχετίζεται με την ποικιλία και την τάξη και όσο μικρότερη είναι η τάξη , τόσο μεγαλύτερη είναι η εντροπία, (σ 85). Γενικότερα ταυτίζεται μάλλον με την έννοια της αταξίας όπως εκφράζει και ο Von Bertalanffy, (2001, σ 39), «όμως η τάξη προς τη μέγιστη εντροπία η την πιο πιθανή κατανομή είναι η τάση προς την μέγιστη αταξία». Ο Ludwig Von Bertalanffy κινούμενος από την επιθυμία του για ενοποίηση των επιστημονικών πεδίων και άμβλυνσης του αυστηρού καρτεσιανού δυϊσμού της εποχής υποστήριξε ότι το δεύτερο θερμοδυναμικό αξίωμα δεν πρέπει να ισχύει για τους ζωντανούς οργανισμούς, κάτι που όπως ήταν επόμενο δημιούργησε μια προκατάληψη γύρω από την θεωρία του και οδήγησε στην προσωρινή απόρριψη της.

Ωστόσο στην δεκαετία του 1970 ο Ilya Prigogine και οι συνεργάτες του, τιμήθηκαν με το Nobel για όσα ο Bertalanffy πρώτα είχε υποθέσει. Αποδείχθηκε, δηλαδή ότι το δεύτερο θερμοδυναμικό αξίωμα δεν ισχύει για τα ανοιχτά συστήματα τα οποία κινούνται εξελικτικά, αυξάνοντας την τάξη και την πολυπλοκότητα τους, μέσω της εισαγωγής περιβαλλοντικών στοιχείων και της χρήσης τους στους μηχανισμούς ελέγχου. (Παρίτσης , Ν . 2003, σ.86).

Με τα ίδια περίπου λόγια είχε εκφραστεί και ο ίδιος ο Bertalanffy (2001, σ.41) λέγοντας ότι : «σύμφωνα με την δεύτερη αρχή της θερμοδυναμικής η γενική τάση των πραγμάτων στην φύση είναι προς καταστάσεις μεγίστη αταξίας και μείωσης των διαφορών με τον ονομαζόμενο «θάνατο του σύμπαντος ως τελική κατάληξη[...]». Σε αντίθεση ο ζωντανός κόσμος δείχνει στην εμβρυϊκή ανάπτυξη και εξέλιξη μια μετάβαση προς υψηλότερη τάξη, ετερογένεια και οργάνωση. Αλλά στην βάση της θεωρίας των ανοιχτών συστημάτων η προφανής διάσταση ανάμεσα στην εντροπία και την εξέλιξη εξαφανίζονται. Σε όλες τις μη αναστρέψιμες καταστάσεις η εντροπία πρέπει να αυξάνεται. Για αυτό η αλλαγή της εντροπίας στα κλειστά συστήματα είναι πάντοτε θετική. Η τάξη ολοένα καταστρέφεται. Στα ανοιχτά, όμως συστήματα, δεν έχουμε παραγωγή εντροπίας μόνο εξ αιτίας μη αναστρέψιμων καταστάσεων αλλά επίσης εισαγωγή εντροπίας που μπορεί να είναι και αρνητική. Αυτή είναι η

περίπτωση που ο ζωντανός οργανισμός εισάγει σύνθετα σωματίδια με υψηλή ελεύθερη ενέργεια. Έτσι τα ζωντανά συστήματα διατηρώντας τους εαυτούς τους σε σταθερές καταστάσεις μπορεί να αποφύγουν την αύξηση της εντροπίας και μπορούν ακόμα να εξελιχτούν σε καταστάσεις αυξημένης τάξης και οργάνωσης. Σε μια γενικευμένη εκδοχή τέλος κατα τον συγγραφέα η σύλληψη των ανοιχτών συστημάτων μπορεί να εφαρμοστεί και σε μη φυσικό επίπεδο.

Σε αντίθεση με τη χημική ισορροπία που βρίσκει εφαρμογή σε κλειστά συστήματα, τα οποία περιλαμβάνουν τα ιδανικά στοιχεία, ο οργανισμός βρίσκεται μέσω της μεταβολικής διεργασίας σε μια κατάσταση ημισταθερή, συνεχή αλλαγή των συστατικών στοιχείων του, σπάζοντας και αναδομώντας τα, καθώς δέχεται και δίνει ενέργεια από και προς το περιβάλλον (Von Bertalanffy, 2001). Η επίτευξη της απόλυτης ισορροπίας σημαίνει θάνατο και συνακόλουθη αποσύνθεση. Επομένως ο βαθμός επικοινωνίας με το περιβάλλον καθορίζει το κατά πόσο ένα σύστημα είναι ανοικτό ή κλειστό. Κατά τον Παρίση, Ν., «όταν ένα σύστημα είναι πολύ ανοικτό τότε λαμβάνει πολλές (2005) πληροφορίες, συναλλάσσεται πολύ με το περιβάλλον και έχει stress. Όταν το σύστημα είναι πολύ κλειστό μπορεί επίσης, να έχει stress και υπάρχει ένας βαθμός βέλτιστης επικοινωνίας με το περιβάλλον (σ.48) . Αλλά και ο Bertalanffy σημειώνει ότι το stress δεν αποτελεί μόνο έναν κίνδυνο προς τη ζωή που αντιμετωπίζεται μέσω προσαρμοστικών μηχανισμών αλλά «δημιουργεί επίσης και ανώτερη ζωή» (σ192) οδηγώντας στην δημιουργικότητα.

I.4. Οι ιδιότητες των ανοιχτών συστημάτων

I.4.1.Ολότητα

«Κάθε μέρος ενός συστήματος σχετίζεται με τα λοιπά μέρη του κατά τέτοιο τρόπο ώστε μια μεταβολή σε ένα μέρος να προκαλεί μεταβολή σε όλα τους και στο συνολικό σύστημα [...].Τα συστήματα χαρακτηρίζονται πάντα από κάποιο βαθμό ολότητας»(Watzlawick et.al., 2005, σ.160).Μιλώντας για ολότητα αναφερόμαστε ουσιαστικά στη στενή συσχέτιση των επί μέρους υποσυστημάτων-μερών που συνιστούν το όλον. Η ιδιότητα αυτή έγινε φανερή κιόλας από τον ορισμό του συστήματος κατά τον Bertalanffy (2001), που υπογραμμίζει την διαδικασία αλληλοεπίδρασης και το δυναμικό χαρακτήρα του συστήματος. Τα στοιχεία του συστήματος δεν αποτελούν μια απλή συστοιχία, ένα αθροιστικό σύνολο αλλά αλληλεξαρτώνται και αλληλοεπηρεάζονται μέσω των αμοιβαίων δυναμικών που ασκούν το ένα στο άλλο.

Η πολυπλοκότητα, η δυσκολία ανάλυσης και η αδυναμία βεβαιότητας στα σύνθετα συστήματα φαίνεται να σχετίζεται τόσο με την παραπάνω ιδιότητα, όσο και με εκείνες τις μη-αθροιστικότητας και μη-μονομέρειας για τις οποίες θα μιλήσουμε

στο επόμενο κεφάλαιο. Αναφερόμενοι στην πρώτη οι Watzlawick et.al.(2005), υπογραμμίζουν ότι «ένα σύστημα δεν μπορεί να εκληφθεί ως το άθροισμα των μερών του» πράγματι η τυπική ανάλυση τεχνητά απομονωμένων τμημάτων θα κατέστρεφε το ίδιο το αντικείμενο του ενδιαφέροντος. Είναι απαραίτητο να αγνοήσουμε τα μέρη χάριν της gestalt (μορφής) και να επικεντρώσουμε την προσοχή μας στον πυρήνα της πολυπλοκότητας του στην οργάνωση του...»,(σ162).Αλλά και ο Wiener (1961) σημειώνει πως η έννοια της ολότητας σχετίζεται με την μορφή, gestalt, καθώς «κάποια ιδιότητα ή διαμόρφωμα κοινό σε ένα σύνολο ασητηριακών δεδομένων που καθίσταται άρτιο σε μια λειτουργική μονάδα , με χαρακτηριστικά που δεν προκύπτουν αθροιστικώς (σ. 209).

Η καρτεσιανή λογική , που συνίσταται ουσιαστικά στον διαχωρισμό ενός φαινομένου στα επί μέρους την ανεξάρτητη εξέταση τους και την κατανόηση του όλου ως αθροίσματος οδηγεί στο πνεύμα του αναγωγισμού, που είναι ανεπαρκές για την ανάλυση συστημάτων. Με βάση αυτόν μπορούμε να κατανοήσουμε ένα φαινόμενο απλώς και μόνο κατανοώντας τα μέλη του. Ωστόσο, «όταν γίνονται βήματα αναγωγισμού, χάνεται το νόημα στο επίπεδο όπου εξετάζεται το φαινόμενο, περιγράφοντάς το στο κατώτερο απλούστερο επίπεδο. Χάνεται η κατανόηση των αναδυόμενων ιδιοτήτων». (Παρίτσης Ν. 2005, σ 39). Ο συγγραφέας περιγράφει τις αναδυόμενες ιδιότητες ως μη προϋπάρχουσες, αλλά δημιουργούμενες μέσα από την διαδικασία της σχέσης, μια ακόμη ένδειξη ότι το σύστημα είναι διαφορετικό από απλά και μόνο το άθροισμα των μερών του.

Το σύστημα, όμως, ορίζεται όχι μόνο ως διαφορετικό αλλά ως ανώτερο. Πιο συγκεκριμένα, κατα τον Prochaska, J., (1984, σ.329), «το σύστημα είναι ένα σύνολο οργανωμένων μονάδων ή στοιχείων. Οι οργανωτικές αρχές συνιστούν ότι από την στιγμή που τα στοιχεία συνδυάζονται σε ένα σταθερό πρότυπο, παράγεται μια οντότητα η οποία είναι μεγαλύτερη από το αθροιστικό σύνολο των χωριστών τμημάτων».

Συνοψίζοντας τα παραπάνω θα λέγαμε ότι εντοπίζουμε την προέλευση τους στο γενικότερο πνεύμα της θεωρίας του Von Bertalanffy, ο οποίος άνοιξε τον δρόμο δίνοντας έμφαση στα ανοιχτά ενεργητικά συστήματα μιλώντας στο πλαίσιο αυτό και για τον άνθρωπο. Επιδιώκοντας τη στροφή από το «ρομποτικό μοντέλο της ανθρώπινης συμπεριφοράς», όπως το ονομάζει (2001, σ.188), «στο οποίο βασίζονται ο συμπεριφορισμός, τα υπολογιστικά μοντέλα γνωστικών διαδικασιών και η ψυχανάλυση, υποστήριξε μια προοπτική αυτενέργειας, όπου ο άνθρωπος «δημιουργεί το σύμπαν του »(2001, σ.194), εννοώντας ότι δεν αποτελεί παθητικό δέκτη ερεθισμάτων, δέχεται αλλά και επιδρά στο περιβάλλον με το οποίο βρίσκεται σε μια διαρκή διαδικασία αλληλοπροσδιορισμού και συνεξέλιξης. Η άποψη αυτή έχει κονστρακτιβιστική χροιά, με την έννοια ότι η πραγματικότητα κατασκευάζεται, δεν υπάρχει πραγματικά.

Μια κάπως διαφορετική συστημική προσέγγιση, που εμπερικλείει τα παραπάνω είναι εκείνη του Παρίτση, Ν., (2005), που εγκαινιάζει την επιστημολογία της αυτοσύνθεσης. Με βάση αυτή, οι ζωντανοί οργανισμοί συνθέτουν τους εαυτούς τους μέσω της συναλλαγής με το περιβάλλον και τις επεξεργασίες μιας σχετικής υπαρκτής πραγματικότητας για κάθε οργανισμό που στοχεύει στην συνύπαρξη με το φυσικό, ανθρώπινο, κοινωνικό ή πολιτιστικό περιβάλλον. Το σημείο στο οποίο διαφέρει είναι ότι λαμβάνει σοβαρά υπ'όψη την ύπαρξη περιορισμών από το περιβάλλον, έτσι ώστε αν η σχετική πραγματικότητα δεν παρουσιάζει αναλογία μεταξύ εξωτερικής κατάστασης και εσωτερικής αναπαράστασης, το σύστημα δεν ευημερεί ή πεθαίνει. «Έτσι», όπως αναφέρει ο συγγραφέας, κατα ένα καθαρό τρόπο το περιβάλλον «επιλέγει» τον παρατηρητή και τη επιστημολογία του, ώστε παρατηρητής και παρατηρούμενο (οργανισμός και περιβάλλον) να συνυπάρχουν. Θα μπορούσε συνεπώς, η επιστημολογία της αυτοσύνθεσης να ονομασθεί οικολογική επιστημολογία ή κυβερνητική τρίτης τάξης, μια κυβερνητική δηλαδή, όπου στην περιγραφή των αντικειμένων λαμβάνεται υπ'όψη όχι μόνο το παρατηρούμενο αντικείμενο και ο παρατηρητής αλλά και οι σχέσεις τους στο ευρύτερο οικολογικό πλαίσιο(σ.60).

Συμπερασματικά, θα λέγαμε ότι δεν μπορούμε να λάβουμε γνώση για ένα σύστημα, απλώς απομονώνοντας τα στοιχεία από το ευρύτερο πλαίσιο ή προσθέτοντάς τα. Το όλον είναι μεγαλύτερο από το σύνολο των μερών στοιχείο που οδηγεί στην ανάδυση νέων ιδιοτήτων. Με τον όρο «ανάδυση», αναφερόμαστε σε μια «διαδικασία εξέλιξης και ανάπτυξης, που προκύπτει όχι από ένα απλό ξεδίπλωμα ενός προκαθορισμένου μηνύματος, αλλά στη δημιουργικότητα, που γεννάται από τις δυναμικές σχέσεις μεταξύ συναισθηματικών, βιολογικών και οικολογικών επιπέδων». (Edwards & Jaros, 1995).

1.4.2. Κυκλική αιτιότητα

Μέσω του σχήματος της κυκλικής αιτιότητας φαίνεται σαν να καταργούνται τα «γιατί». Ωστόσο, δεν συμβαίνει ακριβώς έτσι, η αλήθεια, μάλλον, είναι ότι γίνεται εξαιρετικά πιο δύσκολο με βάση αυτό το μοντέλο σκέψης, να εντοπίσουμε ικανοποιητικές απαντήσεις. Έτσι οι Watzlawick et.al.(2005,σ.163), μας συμβουλεύουν « εκεί, όπου το “γιατί ” ενός δείγματος συμπεριφοράς παραμένει σκοτεινό, το ερώτημα “με πιο αποτέλεσμα” μπορεί να προσφέρει μια έγκυρη απάντηση». Μια ιδιότητα τους συστήματος που συμβάλει στη θεώρηση του μοντέλου κυκλικής αιτιότητας ως καταλληλότερου, είναι εκείνη της μη μονομέρειας(Watzlawick et.al.,2005), που καταργεί την θεώρηση ότι το Α μπορεί να επηρεάζει το Β και όχι το αντίστροφο. Αυτό που συνήθως συμβαίνει είναι ότι σε ένα πρότυπο αλληλεπίδρασης κυκλικό, σπάει η αλυσίδα σε μικρότερες γραμμικές σειρές μονής

κατεύθυνσης, μη αναστρέψιμης ανάλογα με τα σημεία στίξης, κάτι που παρατηρείται ιδιαίτερα σε σχέσεις που κινούνται ανάμεσα σε δίπολα (π.χ. δυνατός- αδύνατος), δηλαδή, συμπληρωματικής φύσης. Ωστόσο μια τέτοια προοπτική παραβλέπει ότι στην ακολουθία A -B- A αν απομονωθεί η πρώτη δυαδική αλληλεπίδραση (A-B) ίσως υποτεθεί γραμμικά ότι το A προκαλεί την συμπεριφορά του B ή αντίστροφα, έτσι όμως θα χάναμε το κομμάτι της επιρροής της στάσης του B, στην επόμενη κίνηση του A. Η προαναφερθείσα αλληλουχία επιρροών μπορεί υποθετικά να είναι άπειρη, ενώ η κυκλικότητα του σχήματος επιβεβαιώνεται και μέσω του οργανισμού της ανάδρασης, που περιγράφεται παρακάτω. Την ανεπάρκεια του γραμμικού τρόπου σκέψης αναγνωρίζει και ο Bateson (1985,σ.20), χαρακτηρίζοντας τις υποθέσεις που βαφτίζουν ως αίτιο της αλλαγής έναν και μόνο παράγοντα «υπναγωγικές», εννοώντας ότι *«αποκοιμίζουν την κριτική ικανότητα»* μέσα στον ίδιο τον επιστήμονα. Αυτή η διαδικασία δρα αυτό-ενισχυτικά, καθώς δίνει τη δυνατότητα πρόβλεψης, κάτι που στην επιστημονική κοινότητα θεωρείται επιβεβαίωση των υποθέσεων.

Με βάση τα παραπάνω η αναγωγή των συστημάτων σε κομματιασμένα γραμμικά σχήματα μοιάζει μόνο ως υπεραπλούστευση.

1.4.3. Ανάδραση ή επανατροφοδότηση (Feedback) -Ομοιότητα.

Η ανάδραση είναι ένας μηχανισμός κυκλικής δράσης και αιτιότητας, βασική έννοια στο μοντέλο της Κυβερνητικής, με κύριο εκπρόσωπο τον Norbert Wiener, εφαρμόσιμη σε πολλά άλλα επιστημονικά πεδία. Ειδικότερα, μια αλυσίδα ανάδρασης ορίζεται ως την αλληλουχία μετάδοσης και επιστροφής της πληροφορίας στην πηγή της. Έτσι, ένα μέρος της εξόδου διοχετεύεται προς τα πίσω, στην είσοδο του συστήματος, με τη μορφή πληροφορίας για το προκαταρκτικό αποτέλεσμα της απάντησης. Η επιστροφή της πληροφορίας μπορεί να είναι *άμεση* ή *έμμεση*, στην οποία παρεμβάλλεται το ανθρώπινο στοιχείο (Wiener, R., 1961). Μέσω της ανάδρασης διατηρείται μια συγκεκριμένη αξία ή μεταβλητή, (π.χ. η θερμοκρασία μέσω του θερμοστάτη) ή επιτυγχάνεται κάποιος στόχος, (όπως στους αυτοκατευθυνόμενους πυραύλους και στον ιδιοδεκτικό έλεγχο επιθυμητών κινήσεων), καθιστώντας το σύστημα αυτορυθμιζόμενο, ικανό, δηλαδή, για σταθεροποίηση της κατεύθυνσης δράσης (Von Bertalanffy, 2001). «Η έξοδος, μ' άλλα λόγια, που είναι το αποτέλεσμα της εισόδου, επιστρέφει πίσω και γίνεται είσοδος, δηλαδή, αιτία».(Παρίσης, Ν., 2005, σ.72). Συνιστά, έτσι, ένα σχήμα κυκλικής αιτιότητας.

Κατα τους Watzlawick et.al.(2005, σ.45),«η συνειδητοποίηση ότι η πληροφορία σχετικά με την επενέργεια, αν αναδράσει κατάλληλα στον επενεργούντα θα διασφαλίσει τη σταθερότητα του δεύτερου και την προσαρμογή του στην περιβαλλοντική μεταβολή, όχι μόνο άνοιξε το δρόμο για την κατασκευή μηχανών

ανωτέρας τάξης,(πχ. ελεγχόμενων ως προς τα σφάλματα, κατευθυνόμενων σε στόχους) και οδήγησε στην αξιωματική προβολή της Κυβερνητικής ως νέας επιστημολογίας, αλλά, επίσης προσέφερε εντελώς νέες αντιλήψεις στη λειτουργία των εξαιρετικά πολύπλοκων συστημάτων που συναντάμε στη βιολογία, στην ψυχολογία, στην κοινωνιολογία, στην οικονομική επιστήμη».

Η ανάδραση λειτουργεί με 2 τρόπους: *θετικά* και *αρνητικά*. Και στις δύο περιπτώσεις ακολουθείται η ίδια αναδραστική διαδικασία, δηλαδή, μέρος των εξερχόμενων επανεισάγεται στο σύστημα, δίνοντας πληροφορίες για όσα εξέρχονται. Η διαφορά, ωστόσο, έγκειται στο ότι η αρνητική ανάδραση μειώνει την απόκλιση μεταξύ των εξερχόμενων και των προκαθορισμένων προτύπων, στόχων και αξιών, ενώ η θετική ανάδραση λειτουργεί με τον ακριβώς αντίθετο τρόπο αυξάνοντας την απόκλιση.

Μιλώντας, λίγο πιο εξειδικευμένα για «συστήματα ελέγχου», εκείνων που εστιάζουν στη επίτευξη ενός στόχου ο Παρίτσης, Ν.(2005, σ,75), αναφέρει ότι «όταν το αλγεβρικό άθροισμα είναι πρόσθεση, τότε το σύστημα ελέγχου ονομάζεται «σύστημα ελέγχου με θετική ανάδραση», ενώ όταν από την τιμή της εισόδου από το επίπεδο αναφοράς αφαιρείται η τιμή της εισόδου από τα στοιχεία ελέγχου, τότε αυτό το σύστημα ονομάζεται «σύστημα ελέγχου με αρνητική ανάδραση»».

Αλλά και ο Wiener, (1961, σ.109), υπογραμμίζει πως όταν η ανάδραση τείνει ν' αντιστεθεί σε αυτό που το σύστημα εκτελεί, είναι αρνητική, οδηγώντας το σε σταθεροποίηση(ταχύτητας, θερμοκρασίας, θέσης, κίνησης).

Από την προηγούμενη θέση συμπεραίνουμε ότι η αρνητική ανάδραση είναι εκείνη που μειώνει την απόκλιση, οδηγώντας στην ισορροπία και τη σταθερότητα, ενώ η θετική ευρύνει την απόκλιση, όντας «θετική σε σχέση με την ήδη υπάρχουσα τάση για ακινητοποίηση η αποδιοργάνωση» (Watzlawick et.al. ,2005,σ.47). Η αρνητική ανάδραση είναι ξεκάθαρο ότι ενεργοποιείται από την πληροφόρηση σχετικά με το λάθος (error-activated), και πηγάζει από εσωτερικούς κανόνες λειτουργίας του συστήματος. Αντίθετα, η θετική ανάδραση αποτελεί πληροφόρηση που είναι νέα για το σύστημα και πρέπει να είναι αρκετά ισχυρή για να φέρει την αλλαγή από τους συνήθεις κανόνες. Μια τέτοια πηγή πληροφόρησης μπορεί να είναι οι διαδικασίες ωρίμανσης και το πέρασμα σε διαφορετικό στάδιο ζωής (Guttman, 1991).Ενώ ουσιαστικά στην αρνητική ανάδραση η διαταραχή εξουδετερώνεται, στη θετική «οι αποκλίσεις από το πρότυπο ουσιαστικά μεγεθύνονται, ωθώντας το σύστημα μέσω της απόκλισης ακόμα και στην αυτοκαταστροφή. Κατα τον Prochaska, (1984,σ.331),«οι θετικοί αναδραστικοί κύκλοι εγκαθιστούν μια ανεξέλεγκτη κατάσταση που τελικά οδηγεί το σύστημα πέρα από τα όρια ή το πεδίο, μέσα στο οποίο μπορεί να λειτουργήσει». Μέσω, βέβαια, της αποδιοργάνωσης και της αλλαγής, δίνεται μια πολύ καλή ευκαιρία για ανάπτυξη.

Ο μηχανισμός της αρνητικής ανάδρασης σχετίζεται μ'ένα σημαντικό βιολογικό φαινόμενο, την ομοιόσταση. Με τον όρο αυτό αναφερόμαστε στον έλεγχο και τη διατήρηση ισορροπίας στα ζωντανά συστήματα. Για τον Wiener, (1961), η αρνητική ανάδραση είναι απολύτως απαραίτητη για τη συνέχιση της ζωής. Αυτή η θέση διαφαίνεται από τα παρακάτω:

«[...] η εσωτερική μας οικονομία πρέπει να περιλαμβάνει ένα σύνολο θερμοστατών, αυτόματο έλεγχο της συγκέντρωσης ιόντων υδρογόνου, ρυθμιστές και τα όμοια, πράγματα τα οποία θα ήταν επαρκή για ένα μεγάλο χημικό εργοστάσιο. Όλα αυτά συνιστούν αυτά που είναι γνωστά ως ομοιοστατικός μηχανισμός μας», (σ.126-7).

Ωστόσο, κατα τον Bertalanffy, το αναδραστικό σχήμα δεν περιγράφει επαρκώς όλες τις διεργασίες των ζωντανών συστημάτων, αλλά μόνο τις δευτερογενείς, οι οποίες ουσιαστικά παίρνουν μια σταθερή μορφή, λόγω των συνθηκών περιορισμού, που καθιστούν το σύστημα,(βιολογικό, ψυχολογικό, κοινωνικό), πιο ικανό, με τίμημα την ακύρωση της ισοδυναμικότητάς του. Αυτή την πορεία ονομάζει ο Bertalanffy, (2001,σ.44), «προοδευτική μηχανοποίηση», και εκεί τοποθετεί τον αναδραστικό μηχανισμό, όχι, όμως, και στις πρωτογενείς ρυθμίσεις, που έχουν χαρακτήρα δυναμικής αλληλεπίδρασης, είναι θεμελιώδεις, πρωτόγονες και εξελικτικές. Επιπλέον, οι αναδραστικοί μηχανισμοί δε μπορούν να καλύψουν το εκτεταμένο φάσμα των ανθρώπινων ιδιοτήτων. Αναφέρει σχετικά πως αν η ζωή, μετά από κάθε ενόχληση από το εξωτερικό γυρνούσε απλά στην ονομαζόμενη ομοιοστατική ισορροπία, δε θα είχε προοδεύσει ποτέ πέρα από την αμοιβάδα. Η οποία είναι, εξάλλου, ιδιαίτερα προσαρμοστική. Έτσι,

«από τη σκοπιά της προσαρμογής, η δημιουργικότητα είναι μια αποτυχία, μια ασθένεια, μια δυστυχία», και με βάση αυτή ο Μιχαήλ- Άγγελος θα έπρεπε να είχε ακολουθήσει την παράκληση του πατέρα του ν'ασχοληθεί με το εμπόριο, αντί να ζωγραφίζει το παρεκκλήσι της Σιστίνα σε μια πολύ άβολη θέση» (σ.192).

Χαράσσοντας, μ'αυτό τον τρόπο τους περιορισμούς εφαρμογής της ανάδρασης έως ερμηνευτικού σχήματος, ο Bertalanffy συνεχίζει θέτοντας ακόμα κάποια κριτήρια, (2001,σ.101):

Η ρύθμιση βασίζεται σε προκαθορισμένες συμφωνίες,(πρότυπα με την ευρεία έννοια), υπό το πρίσμα που τα αναλύσαμε πιο πάνω.

1. Οι αιτιακές αλυσίδες στο σύστημα ανάδρασης είναι γραμμικές και μονοκατευθυντικές. Το βασικό σχήμα ανατροφοδότησης είναι αυτό του κλασικού ερεθίσματος- απάντησης, όπου μόνο όταν όταν προστεθεί αναδραστικός μηχανισμός γίνεται κυκλικό.

2. Τα τοπικά αναδραστικά ή ομοιοστατικά φαινόμενα είναι ανοιχτά, όσον αφορά την εισερχόμενη πληροφορία, αλλά κλειστά ως προς την ύλη και την ενέργεια.

Η επιρροή του ομοιοστατικού μοντέλου είχε μεγάλη επιρροή στο ψυχοθεραπευτικό πεδίο. Ενδεικτικό είναι το γνωστό άρθρο του Don Jackson, «Το ερώτημα της οικογενειακής ομοιόστασης», («The question of family homeostasis», 1981, με πρώτη έκδοση το 1957). Ο Jackson αντιμετωπίζει την οικογένεια ως ένα ομοιοστατικό σύστημα, υπό την έννοια, ότι χαρακτηρίζεται από μια συνέχεια, από την ανταλλαγή δυναμικών ή διαφορετικά ως «ένα κλειστό επικοινωνιακό σύστημα στο οποίο οι διαφορές στην είσοδο της συμπεριφοράς επανεισάγονται, με σκοπό να διορθώσουν την απάντηση του συστήματος (σ.5). Όμως, η πιο σημαντική παρατήρηση του Jackson ήταν πως όταν βελτιωνόταν ο «αναγνωρισμένος ασθενής», κάποιο άλλο μέλος παρουσίαζε συμπτωματική συμπεριφορά, σα να υπήρχε ανάγκη να διατηρηθεί η κατάσταση, όπως ήταν.

Κλείνοντας την αναφορά μας στο μηχανισμό της ανάδρασης, κάποιος, ίσως, αναρωτηθεί, ποια μορφή από τις δύο, η θετική ή η αρνητική είναι πιο λειτουργική και επιθυμητή. Η απάντηση δεν είναι απλή. Δεν αρκεί απλά να προσδιορίσουμε αν μας ταιριάζει καλύτερα η σταθερότητα ή η αλλαγή. Το πως θα εκτιμηθούν αυτές εξαρτάται από το πλαίσιο, που τις περιβάλλει. Κατά τους Watzlawick et.al., (2005, σ.47), «τα διαπροσωπικά συστήματα- ομάδες αγνώστων, παντρεμένα ζευγάρια, οικογένειες, ψυχοθεραπευτικές ή ακόμα και διεθνείς σχέσεις- μπορούν να εκληφθούν ως βρόχοι ανάδρασης, από τη στιγμή που η συμπεριφορά κάθε ατόμου επηρεάζει και επηρεάζεται από τη συμπεριφορά κάθε άλλου ατόμου. Αυτή η επιρροή μπορεί ν' ασκηθεί και μέσω θετικής, αλλά και μέσω αρνητικής ανατροφοδότησης». Τον καθοριστικό ρόλο, όμως, έχει το πλαίσιο. Το μόνο που μπορούμε να πούμε είναι ότι και οι δύο διαδικασίες μπορούν ν' αξιολογηθούν θετικά ή αρνητικά, ανάλογα μ' ό,τι τις πλαισιώνει. (π.χ. διαφορετικά θ' αξιολογηθεί η αρνητική ανάδραση σ' ένα πλαίσιο κακοποίησης, φέρνοντας τη σταθερότητα, που είναι στην προκείμενη περίπτωση μη επιθυμητή και διαφορετικά ως προς την παύση εχθροπραξιών στον κόσμο).

I.4.4. Ισοκατάληξη

Επιλέξαμε να αναφέρουμε τελευταία την ισοκαταληκτική ιδιότητα των συστημάτων καθώς από μια προοπτική φαίνεται να περικλείει και να συγκεφαλαιώνει όσα αναπτύξαμε. Σχετίζεται τόσο με τους μηχανισμούς ανάδρασης και την ομοιόσταση, όσο και με τον δυναμικό χαρακτήρα των ζωντανών συστημάτων και την κυκλική αιτιότητα.

Ο νόμος της ισοκατάληξης αναφέρεται ουσιαστικά στην ανεξαρτησία της τελικής κατάστασης που θα εγκαθιδρυθεί σε ένα σύστημα από τις αρχικές τους συνθήκες. Είναι ένας μηχανισμός ιδιαίτερα σημαντικός για τα ανοιχτά συστήματα, καθώς η ίδια τελική κατάληξη μπορεί να προκύψει από διαφορετικές αρχικές συνθήκες και με ποικίλους τρόπους. Η ισοκατάληξη είναι άμεσα συσχετιζόμενη με την ημισταθερή κατάσταση ισορροπίας στα ανοιχτά συστήματα που προαναφέραμε καθώς όταν ένα σύστημα φτάσει σε μια σταθερή κατάσταση γίνεται ανεξάρτητο από τις αρχικές συνθήκες και λειτουργεί με τον ισοκαταληκτικό μηχανισμό (Von Bertalanffy, 2001,σ.142)

Εφ' όσον, λοιπόν, εξασφαλίζεται ανεξαρτησία των ανοιχτών συστημάτων από τις αρχικές συνθήκες, μέσω της ισοκατάληξης τότε όχι μόνο διαφορετικές αρχικές συνθήκες μπορούν να οδηγούν σε όμοιο αποτέλεσμα, αλλά και διαφορετικά αποτελέσματα μπορεί να ξεκινούν από τις ίδιες «αιτίες» (Watzlawick et.al., 2005, σ.165).

Ωστόσο το θέμα εδώ δεν είναι να επικεντρωθούμε στα παράγωγα του συστήματος, αλλά στην ίδια την ισοκαταληκτική δράση που φανερώνει την πρωταρχική σημασία που έχει ίδια η φύση της δυναμικής διεργασίας του συστήματος, του πολύπλοκου δικτύου αλληλεπιδράσεων κυκλικής φύσης, στο οποίο βασίζει τη λειτουργία του. Σε αντίθεση με τα κλειστά συστήματα, όπου οι αρχικές συνθήκες καθορίζουν την κατάληξη και μπορούν, κατα συνέπεια, να εξηγηθούν γραμμικά, τα ανοιχτά συστήματα μπορούν να πετύχουν ακόμα και απόλυτη ανεξαρτησία από τις αρχικές συνθήκες, σε ακραίες καταστάσεις.

«Επομένως, το σύστημα είναι η καλύτερη εξήγηση του εαυτού του και η μελέτη της παρούσας οργάνωσής του είναι η κατάλληλη μεθοδολογία» (Watzlawick et. al., 2005, σ.167).

Συγκεφαλαιώνοντας, θα λέγαμε ότι ο νόμος της ισοκατάληξης φανερώνει πως δε μπορούμε να προβλέψουμε τις μακροπρόθεσμες ή συσχετιζόμενες συνέπειες των ενεργειών μας. Μπορούμε μονάχα να κατευθύνουμε τις παρεμβάσεις μας προς τους επιθυμητούς στόχους, ενώ παράλληλα μένουμε ανοιχτοί σε διαδικασίες ανάδυσης. Τα παραπάνω βασίζονται στην υπόθεση ότι στο θεραπευτικό πλαίσιο μπορούν να προκύψουν νέες διαδικασίες και πρότυπα σχέσεων, που τοποθετούν την οποιαδήποτε παρέμβαση σε διαδικασία διαρκούς ανάπτυξης (Edwards & Jaros,1995). Αυτό δε σημαίνει, βέβαια, ότι δεν είμαστε υπεύθυνοι για τους τρόπους που ενεργούμε. Το αντίθετο, μάλιστα.

1.5. Μια ακόμη διάκριση μορφής: Γραμμικά- δυναμικά συστήματα.

Έχουμε ήδη μιλήσει για μια πρώτη διάκριση μορφής στα συστήματα,(ανοιχτά-κλειστά), και η υποενότητα αυτή ανήκει νοηματικά εκεί. Επιλέξαμε, ωστόσο, να την αναπτύξουμε εδώ, αφού συνενώνει πολλά από τα στοιχεία που αναφέραμε και δίνει το στίγμα μιας νέας προσέγγισης στην ψυχοθεραπεία, της θεωρίας του χάους.

Η διάκριση αυτή παρουσιάζεται αντιφατική με όσα αναφέραμε ως τώρα, για τον κυκλική δράση των συστημάτων. Έτσι ο προσδιορισμός «γραμμικό σύστημα», ίσως, ταυτιστεί με την έννοια του μη συστήματος. Η απάντηση δίνεται από τους Spronck & Compernelle, (1997).

Σύμφωνα με τη θεώρησή τους τα γραμμικά συστήματα είναι εκείνα που χαρακτηρίζονται από προβλεψιμότητα, στηρίζονται σε απλούς μηχανισμούς ανάδρασης, με στόχο την επίτευξη ισορροπίας. Ανεξάρτητα από κάθε προηγούμενη κατάσταση, το σύστημα τείνει προς την ισορροπία. Η περιγραφή αυτή αντιστοιχεί στην έννοια του συστήματος, όπως ορίζεται από την Κυβερνητική. Ένα παράδειγμα γραμμικού συστήματος είναι το σύστημα θέρμανσης, που απαρτίζεται από το μηχανισμό θέρμανσης, το θερμοστάτη και τον περιβάλλοντα χώρο. Η θερμοκρασία του δωματίου αποτελεί το «σημειακό ελκυστή»(σ.157), που σημαίνει ότι αποτελεί ένα σημείο σε δυσδιάστατη επιφάνεια.

Για την περιγραφή, ωστόσο, πιο περίπλοκων ομοιοστατικών καταστάσεων σε ζωντανά συστήματα η παραπάνω θεώρηση είναι ανεπαρκής και γι'αυτό το λόγο χρησιμοποιούνται πιο περίπλοκοι ελκυστές, όπως τους τρισδιάστατους, όπου η ακριβής πρόβλεψη της ισορροπίας δεν είναι δυνατή, παρά μόνο ως προσδιορισμός του εύρους του πεδίου μέσα στο οποίο θα εγκαθιδρυθεί αυτή.

Παρολ'αυτά, «κάποια συστήματα, ιδιαίτερα αυτά στα οποία καταναλώνεται ενέργεια ή πληροφορία, ή αυτά στα οποία συμβαίνει ένα πλήθος αλλαγών δεν είναι προβλέψιμα. Στις βασικές επιστήμες η αναζήτηση νόμων πρόβλεψης για τα φυσικά φαινόμενα έχει εγκαταλειφθεί, σ'ένα βαθμό, με την ανακάλυψη ότι, ακόμα και τα απλούστερα συστήματα κάτω από τις σωστές συνθήκες, γίνονται τελείως απρόβλεπτα. Το χάος είναι εγγενές στο σύστημα» (σ.159).

Τα δυναμικά συστήματα περιγράφουν αυτά τα φαινόμενα. Σε αυτά, ο βαθμός αβεβαιότητας αλλάζει συνεχώς, καθώς η σχέσεις των μερών αλλάζουν με το χρόνο. «Έτσι μια περιγραφή δεν απαρτίζεται από αντικείμενα και σχέσεις, αλλά από μια κατάσταση και μια δυναμική: ένα κανόνα, (αλγόριθμος),του πως η κατάσταση αλλάζει με το χρόνο. Επειδή αλλάζει συνεχώς ο ελκυστής ενός δυναμικού συστήματος είναι χαοτικός».

Υπάρχουν, ωστόσο, κάποια διαλείμματα απ'το χάος, όπως τα ονομάζουν οι συγγραφείς, όπου επιτυγχάνεται μια σχετική ισορροπία και είναι η κατάλληλη στιγμή για πρόκληση αλλαγών με μικρές παρεμβάσεις. Αυτό είναι καθοριστικής σημασίας, αφού καταρρίπτει το μύθο της αδυναμίας του θεραπευτή, ο οποίος μπορεί να επιδράσει στο σύστημα «με γρήγορες, μικρές παρεμβάσεις, διορθώσεις, χρησιμοποιώντας ένα ευκαιριακό άνοιγμα με το σύστημα σε κρίσιμη ισορροπία ή μέσω της αλλαγής των προκαταλήψεων και των συνδέσμων [...]». Ωστόσο κάποιες φορές η στροφή ενός χαοτικού συστήματος προς την επιθυμητή συμπεριφορά μοιάζει «με μια μικρή κίνηση που απαιτείται για να ισορροπήσει ένα ραβδί στην άκρη ενός δαχτύλου», (σ.163).

Με βάση τα παραπάνω, ίσως, φανεί μάταια η αναζήτηση του τρόπου λειτουργίας των δυναμικών συστημάτων, καταλήγοντας στο ότι τελικά, ίσως να μην υπάρχει καν, πράγμα που εκφράζει και ο Bateson με τα παρακάτω: *«Πολλοί από ' μας χαθήκαμε στο λαβύρινθο, αποφασίζοντας ότι αν η πραγματικότητα δε σημαίνει αυτό που νομίζαμε, δεν υπάρχει νόημα σ'αυτήν καθόλου»*, (1985, σ.8). Σύμφωνα με τους Edwards & Jaros, (1995), η μελέτη πολύπλοκων συστημάτων και η “κατά προσέγγιση” διεξαγωγή συμπερασμάτων, ίσως αποθαρρύνει, λόγω φόβου διεξαγωγής χαοτικής, επιστημονικής έρευνας. Ωστόσο ο φόβος αυτός μετριάζεται, αν σκεφτούμε ότι τα δυναμικά συστήματα είναι υψηλής ιεραρχικής οργάνωσης.

Συνοψίζοντας, θα λέγαμε ότι η παραπάνω ταξινόμηση μοιάζει αρκετά με τα διαφορετικά συστημικά μοντέλα που παρουσιάστηκαν από τον Von Bertalanffy, στη Γενική Θεωρία Συστημάτων και τον Wiener, στην Κυβερνητική. Και οι δύο περιγραφές είναι χρήσιμες, απλά στο ψυχοθεραπευτικό πεδίο εκείνη των δυναμικών συστημάτων είναι πιο εφαρμόσιμη, καθώς ασχολούμαστε με ευέλικτα, ιστορικά, ζωντανά συστήματα, σε συνεχή εξέλιξη και αλλαγή, όπως είναι μια οικογένεια.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΙΙ : Το ιστορικό πλαίσιο της συστημικής προσέγγισης.

ΙΙ.1.Εισαγωγή

Μέσα από το παρόν κεφάλαιο θα προσπαθήσουμε να έρθουμε σε μία πρώτη επαφή με την πορεία της συστημικής προσέγγισης φωτίζοντας ορισμένες πτυχές της ιστορικής συνέχειας που οδήγησαν στην ανάδειξη της έννοιας του συστήματος και την μετέπειτα εφαρμογή της στην ψυχοθεραπευτική πράξη. Θα δούμε συνοπτικά τις ιδιαίτερες εκείνες συνθήκες και ανάγκες που προετοίμασαν το έδαφος, μέσα στις οποίες συγκαταλέγονται και η παρουσία πρωτοπόρων από διάφορους τομείς, που άσκησαν σημαντική επιρροή στο κοινωνικό πεδίο. Αν και οι έννοιες «άνθρωπος» και «σύστημα» μοιάζουν να συνιστούν ένα δίπολο, η κίνηση ανάμεσα στα δύο άκρα του οποίου επιβάλλει διαφορετικές επιστημονικές κατευθύνσεις μεταφέροντας την ηχώ παλιών φιλοσοφικών ερωτημάτων η συστημική προοπτική ότι προσφέρει ένα σημείο ισορροπίας, όπου το «είτε-είτε» αντικαθιστάται από το «και-και», δηλώνοντας όχι άθροιση, αλλά σύνδεση.

ΙΙ.2.Προσδιορίζοντας την συστημική ψυχοθεραπεία

Η συστημική σκέψη βρίσκει εφαρμογή σε επιστημονικά πεδία, όπως την φυσιολογία, την μηχανική, τα μαθηματικά και τις φυσικές επιστήμες γενικότερα., την οικονομία, την διαφήμιση, την οργάνωση και διοίκηση επιχειρήσεων, την επιστήμη υπολογιστών, την κοινωνιολογία, ενώ στον ψυχοθεραπευτικό τομέα εισήλθε περίπου στα τέλη της δεκαετίας του 1950.

Έχουμε ήδη περιγράψει κάποια βασικά σημεία της συστημικής σκέψης. Παρ' όλα αυτά μένει ανοιχτό το ερώτημα πως επιτυγχάνεται η σύζευξη της συστημικής σκέψης και ψυχοθεραπείας. Υπάρχει η τάση να ταυτίζεται στην κλινική πράξη η έννοια του συστήματος με την οικογένεια και κατ' ασυνέπεια να θεωρείται η οικογενειακή θεραπεία ως η βασική συστημική προσέγγιση. Αυτή η αντίληψη είναι βάσιμη στο μεγαλύτερο μέρος της, καθώς η οικογένεια αποτελεί ένα ζωντανό σύστημα, με υποσύστημα- μέλη σε συνεχή αλληλεπίδραση και συνεξέλιξη, με στοιχεία τόσο ομοιοστατικά, όσο και χαοτικά. Είναι ακόμη, το πρωταρχικό, καθοριστικής σημασίας περιβάλλον για το ίδιο το άτομο καθώς το οικογενειακό σύστημα γίνεται η πηγή της μίτρας της ταυτότητας. (Knapp, 1997,σ.1).

Παρ' όλα αυτά η συστημική προσέγγιση δεν αποτελεί απλά και μόνο ένα νέο θεωρητικό σχήμα. Και τούτο διότι προτείνει ουσιαστικά ένα νέο, τελείως διαφορετικό τρόπο σκέψης, από αυτόν που έχουμε κληρονομήσει, κυκλικό, πολυπαραγοντικό, που δίνει έμφαση στο πλαίσιο, τις σχέσεις και την αλληλεπίδραση. Ωστόσο η συστημική προσέγγιση δεν φυλακίζεται σε στεγανά. Απευθύνεται ουσιαστικά σε όλα

τα συστήματα, από το απειροελάχιστο σωματίδιο, κύτταρο ως το σύμπαν, δυνητικά, λοιπόν, μπορεί να συμπεριλάβει οτιδήποτε αποτελεί ένα σύστημα. Και υπό αυτή την προοπτική δεν είναι πολλά που μπορούν να εξαιρεθούν. Επομένως και μια θεραπεία ατομική μπορεί να είναι συστημική, αν αντιμετωπίζει το άτομο ως σύστημα. Οι Spronck W.E.E.C. και Compemolle T.H.L., (1997) υπογραμμίζουν την δυνατότητα του συστημικού πεδίου να αγκαλιάζει προσεγγίσεις και τεχνικές, ακόμα και αντίθετες, λέγοντας ότι «όσο πιο συστημική είναι μία μέθοδος τόσο πιο εύκολο είναι να ενσωματωθεί μια τεχνική ακόμα και εκείνες που αναπτύχθηκαν στις αναγωγιστικές μεθόδους»(σ.137).

Είναι λοιπόν, ξεκάθαρο ότι μία θεραπεία ατομική, ομαδική ή οικογενειακή μπορεί να είναι συστημική ή όχι. Συστημική δεν σημαίνει απαραίτητα και μόνο οικογενειακή θεραπεία. Ωστόσο, στη ψυχοθεραπευτική πράξη οι περισσότερες συστημικές προσεγγίσεις είναι οικογενειακής οργάνωσης κι έτσι στο εξής θα αναφερόμαστε κυρίως σε αυτές. Καλό είναι παρ' όλα αυτά να θυμόμαστε ότι υπάρχουν και άλλες εκδοχές, αν όχι και τόσο συχνές στην εμφάνιση τους.

II.3. Συνθήκες και ρεύματα. Η ανάλυση της έννοιας του συστήματος στην ψυχοθεραπεία.

II.3.1. Ψυχανάλυση και κοινωνικές ανάγκες.

Η περιγραφή του κοινωνικού πλαισίου ίσως μας βοηθήσει να κατανοήσουμε το τρόπο με τον οποίο η συστημική σκέψη βρήκε ψυχοθεραπευτική εφαρμογή στην οικογενειακή θεραπεία. Σύμφωνα με την Relvas, A.P.,(1997), «οι ψυχοκοινωνικές επιπτώσεις της βιομηχανικής επανάστασης, ειδικά το συνεχώς αυξανόμενο πρόβλημα της αστικοποίησης και οι μεταπολεμικές αλλαγές ευνόησαν το θάνατο της πατριαρχικής οικογένειας και την υπερεπένδυση στην πυρηνική, η οποία στεκόταν πιο μόνη από ποτέ, με την αξία της υπό αμφισβήτηση, ενώ παράλληλα επιβαρυνόταν με τεράστιες ευθύνες. Υπήρχε, γι' αυτό το λόγο μια λανθάνουσα έκκληση για βοήθεια από τις οικογένειες, που αντιστέκονταν, ως τον τελευταίο φυσικό «προμαχώνα και τη σχετική μήτρα, που επιτρέπει την κατασκευή της ατομικής ταυτότητας σε μια εξαιρετικά απαιτητική και στρεσογόνο κοινωνία»(σ.388). Ήταν, επομένως, φυσικό να στραφεί το ενδιαφέρον προς την οικογένεια για να ερευνηθεί ως κοινωνικός θεσμός, αλλά και ως προς την παρουσιαζόμενη ψυχοπαθολογία.

Παρ' όλα αυτά το κυρίαρχο πρότυπο σκέψης ήταν εκείνη την εποχή το ψυχαναλυτικό, ένα από τα κυρίαρχα του 20^{ου} αιώνα (Hawkins P.J. & Nestoros, J.N., 1997), ένα μοντέλο αυστηρά γραμμικής αιτιολογίας, όπου η έμφαση δινόταν στο άτομο. Η οικογένεια αντιμετωπιζόταν ως πηγή των νευρωτικών προβλημάτων του ατόμου, καθώς ενίσχυε τις ήδη υπάρχουσες ενδοψυχικές ασυνείδητες συγκρούσεις

του ατόμου μέσω απαγορεύσεων, κανόνων συμπεριφοράς, προτύπων και άλλων διαδικασιών. Κατά συνέπεια, η πιο επιτυχημένη οδός για θεραπεία ήταν χωριστά από την οικογένεια, « την συμπτωματική πηγή », μέσα από ιδιαίτερη σχέση θεραπευτή – θεραπευομένου, στην οποία ο πρώτος παρέμεινε αυστηρά ουδέτερος για να διευκολύνει την εξωτερίκευση – μεταβίβαση των εσωτερικών αναπαραστάσεων του ατόμου. Επιπλέον, η επικοινωνία του θεραπευτή με την οικογένεια απαγορευόταν, καθώς θα μπορούσε να επιδράσει αρνητικά στην ανάπτυξη μεταβίβασης και αντιμεταβίβασης. Βέβαια, η ατομική ψυχοπαθολογία εξεταζόταν με αναφορά στην οικογένεια του ασθενούς όπως στην περίπτωση του Dr.Schreber, όπου ο πατέρας είχε καθοριστικό ρόλο για τον σχηματισμό παραισθήσεων, για την οποία είχε μιλήσει ήδη το 1911 (Nichols & Schwartz, 1991), πάντα όμως μέσα από μια φαντασιακή, ενδοατομική, γραμμική οπτική.

Η στενή ιδιωτική σχέση δεν αποτελούσε ακρογωνιαίο λίθο μόνο στην ψυχανάλυση, αλλά και στην πελατοκεντρική θεραπεία του C.Rogers, που υπήρχε και αυτή στο κλινικό πεδίο. Αν και η στάση του θεραπευτή ήταν τελείως διαφορετική, χαρακτηριζόταν από « άνευ όρων αποδοχή » το σημαντικό είναι ότι και εδώ παρατηρείται η ίδια τάση απομόνωσης του θεραπευόμενου από την οικογένεια, καθώς μεγέθυνε την σύγκρουση μεταξύ αντίρροπων δυνάμεων μέσα στο άτομο: της τάσης για αυτοπραγμάτωση και για αποδοχή από τους σημαντικούς άλλους.

Παρόλ'αυτά οι ιδέες του Freud δεν είχαν τύχει πλήρους αποδοχής από κάποιους μαθητές του, τους μετέπειτα «σχισματικούς». Όπως τον A.Adler και C.Jung, που αποχώρησαν το 1911 και το 1924 αντίστοιχα, ενώ ακολούθησε και ο O.Rank.(Hawkins, P.J.& Nestoros, J.N., 1997). Το κίνημα της Κοινωνικής Ψυχιατρικής είχε αρχίσει να δομείται και η παρουσία άλλων θεωρητικών, όπως του E.Fromm και ιδιαίτερα του H.S.Sullivan προμήνυαν την έλευση της οικογενειακής θεραπείας (Broderick & Schrader, 1991).

Αλλά και μέσα στους κόλπους της ψυχανάλυσης φαινόταν να ξεπροβάλλει μια νέα οπτική, που δεν ήταν άλλη από εκείνη των ψυχοπαθολογικής φύσης της σχέσης μητέρας -παιδιού. Έτσι, οι Kasanin, Knight & Sage, βρήκαν το 1934 ότι η μητρική υπερπροστασία ήταν κυρίαρχο γνώρισμα στο 60% των 45 περιπτώσεων που μελέτησαν. Κατα τη δεκαετία 1940-1950, πιο συγκεκριμένα, το ερευνητικό ενδιαφέρον εστιαζόταν στο περίπλοκο, αλλά εξαιρετικά ενδιαφέρον φαινόμενο της σχιζοφρένειας, σε συνάρτηση με το ρόλο της μητέρας στη γέννησή της. Έτσι η Frieda Fromm-Reichmann το 1948 μίλησε για τη «σχιζοφρενογόνο μητέρα», που μέσω της ανασφάλειας, επιθετικότητας και της απορριπτικότητας προς το παιδί του γεννά ψυχωσικά συμπτώματα. Το 1949, ο Bowlby, τότε στην κλινική Tavistock, ανακάλυψε μέσω ενός τυχαίου περιστατικού την αξία της οικογενειακής θεραπείας, αν και ουσιαστικά την αντιμετώπιζε ως καταλύτη χρήσιμο για την προσαρμογή στην «αληθινή θεραπεία» την ατομική.(Broderick & Schrader, 1991).

Από το 1951, ο J.E.Bell, ένας από τους πατέρες της οικογενειακής θεραπείας, οργάνωνε οικογενειακές συνεδρίες, που έμοιαζαν περισσότερο με ομαδική θεραπεία. Η στροφή του προς αυτή την κατεύθυνση φαίνεται ότι είχε και αυτή συγκυριακό χαρακτήρα. Πιο συγκεκριμένα, όταν ήταν στο Λονδίνο πληροφορήθηκε ότι ο Bowlby πειραματιζόταν με την ομαδική θεραπεία για οικογένειες και το θεώρησε καλή ιδέα να οργανώσει κάτι ανάλογο. Μόνο μετά από χρόνια έμαθε ότι ο Bowlby είχε πάρει εκείνη την περίοδο μόνο μια φορά συνέντευξη από μια οικογένεια (Nichols, & Schwartz, 1991).

Από το 1952 ο Lyman Wynne ξεκίνησε να βλέπει οικογένειες στο National Institute of Mental Health, (NIMH), στο οποίο εισήλθε το 1954 ο Murray Bowen, μ'ένα σχέδιο εσωνοσοκομειακής μελέτης οικογενειών, που έμεναν, μ'άλλα λόγια στη νοσοκομειακή δομή. Αρχικά οι οικογένειες συναντιόνταν όλες σε πολυοικογενειακές συγκεντρώσεις, με 4 θεραπευτές και ένα συντονιστή. Από την ίδια χρονιά ο Wynne, αντιμετώπιζε οικογένειες σχιζοφρενών, βλέποντας τους γονείς δύο φορές την εβδομάδα. Τον συνεπήρε η συναισθηματική ένταση και την εξέφρασε με τους όρους «ψευδοαμοιβαιότητα», «ψευδοεπιθετικότητα» και «λαστιχένιος φράχτης», ως προς την οριοθέτησή της. Το σημαντικό εδώ ήταν, πως συνέθεσε τις παρατηρήσεις του με ερμηνείες επικοινωνιακής φύσης και όχι μ'εκείνες της καθιερωμένης ψυχικής απόκλισης.(Broderick, & Schrader, 1991).

Σημαντική ήταν και η συμβολή του T.Lidz, που κατά τη δεκαετία του 1940 προχώρησε πέρα από τη σκέψη του Freud και αξιοποίησε ένα σημείο που είχε παραβλεφθεί μέχρι τότε, το ρόλο του πατέρα. Αν και η F.Fromm- Reichmann είχε αναγνωρίσει τον επικουρικό ρόλο ενός παθητικού πατέρα στη γένεση της σχιζοφρένειας στο παιδί, δεν τον είχε περιλάβει σ'ένα τριαδικό σχήμα. Ο Lidz έδωσε έμφαση στο ότι ο ρόλος του πατέρα ήταν συχνά πιο καταστροφικός από εκείνον της μητέρας. Κατηγοριοποίησε τις παρατηρήσεις του αναφορικά με τη σχέση γονέα-παιδιού, συζυγικής αλληλεπίδρασης και της επιρροής της στο παιδί, των δυναμικών της οικογένειας ως μικρής ομάδας και της επικοινωνίας μεταξύ των μελών. Κατάφερε, μ'αυτό τον τρόπο, να γεφυρώσει παλαιότερες θεωρίες για την επιρροή της προσωπικότητας των γονέων στα παιδιά τους και το εμφανιζόμενο ενδιαφέρον για τις οικογένειες, ως συστήματα.(Nichols, & Schwartz, 1991).

Απ'όσα αναφέραμε ως εδώ δε μας προκαλεί εντύπωση το γεγονός ότι οι πρώτοι οικογενειακοί θεραπευτές ήταν ψυχαναλυτές(N.Ackerman, I. Boszormenyi-Nagy, M.Bowen, ανάμεσα σε άλλους).

Αξίζει ν'αναφέρουμε ,στο σημείο αυτό, το ρόλο του κινήματος κοινωνικής εργασίας, το οποίο είχε συστημικό προσανατολισμό, αφού στόχευε στην κάλυψη των αναγκών της οικογένειας στο σύνολό της. Έτσι, το 1917 η Mary Richmond μιλά για τον κίνδυνο απομόνωσης του ατόμου από το φυσικό του πλαίσιο, την οικογένεια, και πρότεινε ν'αρχίσουν ν'αντιμετωπίζουν τις οικογένειες, ως «συστήματα μέσα στα

συστήματα».(Nichols &Schwartz, 1991,σ.22). Παρά τον καθαρά συστημικό προσανατολισμό του το κίνημα ακολουθούσε το ψυχαναλυτικά καθιερωμένο ψυχοθεραπευτικό πρότυπο, κι, έτσι, αντιμετώπιζε το άτομο μεμονωμένα. Από αυτό το πεδίο προέρχονται οι:V.Satir, L.Hoffman, B.Montalvo, M.McGoldrick κ.α.

Πέρα από τις προαναφερόμενες εξελίξεις, νέες προσεγγίσεις, όπως ο συμπεριφορισμός και η ομαδική θεραπεία, εισέρχονταν στο ψυχοθεραπευτικό πεδίο, επιτείνοντας τη διάσπαση της ομοιογένειας, «η οποία δε θα μπορούσε ποτέ πια ν'ανακτηθεί» (Wahlstrom, 1997, σ.427) Ήδη από το 1920 βρισκόταν υπό μελέτη η δυναμική μικρών ομάδων, η κοινωνική αλληλεπίδραση σε ομάδες ως μέσο επίλυσης προβλημάτων. Η θεωρία πεδίου του Kurt Lewin αντανακλά την συστημική σκέψη στην κοινωνική της εφαρμογή. Ενδεικτικά αναφέρουμε κάποια στοιχεία αυτής.

Καταρχάς, εξέταζε τα υπάρχοντα προβλήματα στο άμεσο, φυσικό τους πεδίο, όπως στην έρευνα δράσης (action research),γεγονός που φανερώνει ότι η έννοια του πλαισίου ήταν μέρος της προσέγγισής του. Πιο συγκεκριμένα αναφέρει,(1999,σ.265), ότι «το νόημα και το συνολικό αποτέλεσμα της απόφασης της ομάδας εξαρτάται από τη φύση της ίδιας της διαδικασίας και από τη θέση της ομάδας μέσα στο κοινωνικό πεδίο».Μια ακόμη βασική έννοια για τα ανοιχτά συστήματα είναι εκείνη της ημισταθερής ισορροπίας, την οποία εκφράζει ο Lewin, μιλώντας για διαδικασίες αλλαγής και μη- αλλαγής. Βλέπει τη μη- αλλαγή από την προοπτική «όχι της στατικής, αλλά ημισταθερής ισορροπίας, εννοώντας μια κατάσταση συγκρίσιμη με μια αλλαγή στην ταχύτητα ή την κατεύθυνση αυτού ενός ποταμού που ρέει με μια δεδομένη ταχύτητα, προς μια συγκεκριμένη κατεύθυνση, μέσα σε ορισμένο χρονικό διάστημα. Μια κοινωνική αλλαγή είναι συγκρίσιμη με μια αλλαγή στην κατεύθυνση ή την ταχύτητα αυτού του ποταμού» (σ.279).Εδώ είναι φανερή η έννοια της θετικής ανάδρασης, που οδηγεί στην αλλαγή.

Αλλά και στα παρακάτω υπάρχουν δείγματα τόσο του αναδραστικού μηχανισμού, όσο και ανάλογα του ομοιοστατικού: «[...] μια ημισταθερή ισορροπία προϋποθέτει ότι οι δυνάμεις ενάντια στην ανύψωση του στάνταρ αυξάνονται με το ποσό της ανύψωσης και ότι οι δυνάμεις ενάντια στην πτώση αυξάνονται ή παραμένουν σταθερές, με το ποσό της πτώσης[...]. Αντιμετωπίζοντας την κοινωνική ισορροπία ως αποτέλεσμα μιας ημιστατικής ισορροπίας κάποιος, ίσως, να περιμένει, ότι κάθε προστιθέμενη δύναμη θα αλλάζει το επίπεδο της διαδικασίας. Η ιδέα της «κοινωνικής συνήθειας», φαίνεται να δηλώνει ότι παρόλη την εφαρμογή μιας δύναμης το επίπεδο της κοινωνικής διαδικασίας δε διαφοροποιείται, λόγω ενός τύπου “εσωτερικής αντίστασης” στην αλλαγή. Για να ξεπεράσει την εσωτερική αντίσταση μια επιπλέον δύναμη απαιτείται, ικανή να σπάσει τη συνήθεια, να “ξεπαγώσει “ το έθιμο» (σ.280-1).

Στο απόσπασμα που παραθέσαμε είναι φανερό, εκτός των άλλων και η τεχνική του «ξεπαγώματος»,(unfreezing), που αποτελεί μέρος μιας τριεραρχικής αλυσίδας που στοχεύει στην αλλαγή: α)του «ξεπαγώματος», β)της «κίνησης» και γ)του «παγώματος σ'ένα επίπεδο». Η διαδικασία αυτή χρησιμοποιείται και ως τεχνική από τον S.Minuchin και τη Δομική οικογενειακή σχολή (2000).

Ο Wilfred Bion είναι, επίσης, μια μεγάλη μορφή στην ίδια κατεύθυνση, τη δυναμική ομάδων. Όπως και τον Lewin έδινε έμφαση στην ομάδα ως όλον, που έχει τους δικούς του νόμους και τη δική του κρυμμένη δομή. Αναφέρει χαρακτηριστικά, (1989,σ.132), ότι «η αποδοχή της ιδέας ότι ο άνθρωπος είναι ένα ομαδικό ζώο θα έλυνε τις δυσκολίες που φαίνεται να υπάρχουν στο φαινομενικό παράδοξο, ότι η ομάδα είναι κάτι παραπάνω από τα μέλη της. Η εξήγηση συγκεκριμένων φαινομένων πρέπει ν'αναζητάται στο καλούπι της ομάδας και όχι στα άτομα που συγκροτούν την ομάδα».

Στα γραπτά του συναντά κανείς καθαρά συστημική ορολογία, αφού αναφέρεται σε υποσυστήματα, οριοθέτηση και αλληλεπίδραση. Το 1948, ο Bion περιέγραψε τρεις τύπους οργάνωσης ομάδων: α)μάχης-φυγής, β)εξάρτησης και γ)ζευγαρώματος. Η καθεμία έχει τους δικούς της ιδιαίτερους τρόπους λειτουργίας, αλλά σε κάθε του περιγραφή το ενδιαφέρον του στρέφεται στο «μεταξύ», τις σχέσεις(Nichols, & Schwarz,1991; Bion,1989).

Αλλά και η ιδέα ότι η ρίζα του συμπτώματος εντοπίζεται σε όλο το οικογενειακό σύστημα και απλά εκφράζεται μέσα από ένα άτομο, μια ιδέα που έγινε "κοινός τόπος" για τους οικογενειακούς; Θεραπευτές, βρίσκει έκφραση στα παρακάτω: «Αυτές οι ασθένειες διακηρύσσουν τον εαυτό τους στο πρόσωπο του ατόμου, αλλά έχουν τα χαρακτηριστικά που καθιστούν καθαρό είναι η ομάδα παρά το άτομο που πλήττεται» (Bion,1989, σ.102).

Αξίζει, τέλος, να παραθέσουμε μια ακόμα θέση του Bion, εκείνη του ανέφικτου της μη επικοινωνίας, όπου ουσιαστικά αποτελεί έναν από τους πέντε κανόνες επικοινωνίας, όπως περιγράφηκαν από τη σχολή επικοινωνίας, με τους Watzlawick, Bavelas & Jackson, (2005, κεφ.3.2), αλλά και πρωτότερα από τον Bateson (1985).Σύμφωνα με τον Bion, (1989,σ.118) «δεν υπάρχει τρόπος που να μπορεί το άτομο μέσα στην ομάδα να μην κάνει τίποτα, ούτε ακόμα και με το να μην κάνει τίποτα».

Καθώς η ομάδα αποτελεί ένα σύστημα, ήταν φυσικό και επόμενο ότι οι οικογενειακοί θεραπευτές θα αντλούσαν αρκετές τεχνικές, από την ομαδική θεραπεία, η οποία είχε εμφανιστεί ήδη από το 1905. Τη δεκαετία 1930-1940 το ψυχόγραμμα του Moreno, μια εκδοχή ομαδικής θεραπείας, που στόχευε όχι στη λεκτική έκφραση, αλλά στην εκδραμάτιση βιωμάτων καθιέρωσε τεχνικές, όπως το "παίξιμο ρόλων"(role playing), το οποίο χαρακτηρίζει τον Minuchin, που δρα συχνά ως θεατρικός σκηνοθέτης και επιμένει ότι οι «εκδραματίσεις είναι βασικές για την

αναπαράσταση του πραγματικού δράματος της ζωής» (2000,σ.396).Επιπλέον, τα “οικογενειακά γλυπτά” και η ”χορογραφία” προέρχονται από το ψυχόδραμα και αργότερα εφαρμόστηκαν και στην οικογενειακή θεραπεία. Πολύ σημαντική επιρροή άσκησαν και οι ομάδες Gestalt στην βιωματική οικογενειακή θεραπεία (Nichols, & Schwarz, 1991).

Παρόλο που οι ομάδες και οι οικογένειες αποτελούν συστήματα διαφέρουν ως προς τη φύση τους. Θα αναφέρουμε κάποιες από τις ανομοιοτήτες τους. Καταρχάς, σε μια οικογένεια είναι πιο δύσκολη η έκθεση απ’ότι στις ομάδες και τούτο διότι μοιράζονται κάποια συγκεκριμένη ιστορία, μυθολογία, οι δομές και τα πρότυπα λειτουργίας είναι, συνήθως, πιο άκαμπτα, αλλά και τα μέλη της μοιράζονται ένα κοινό μέλλον και δεσμούς που ποτέ δεν αποκόπτονται. Σε μια ομάδα, αντίθετα, δεν υπάρχει κοινό παρελθόν, κάτι που είναι βασικό, ούτε και μέλλον, η σύνθεση της ομάδας είναι ετερογενής, αποτελείται αρχικά από αγνώστους, διευκολύνοντας το άνοιγμα, εφόσον δεν διακυβεύεται μια σημαντική σχέση και το συνασθηματικό κόστος μιας πιθανής σύγκρουσης δεν είναι τόσο μεγάλο.(Wahlstrom, 1997).

II.4. Θεμελιωτές της συστημικής σκέψης

Σύμφωνα με την Relvas, A.P., (1997), το πέρασμα από το άτομο στο σύστημα επέβαλε απαραίτητα μια «πολυεπεξηγηματική προσέγγιση, την “εισαγωγή ή μετανάστευση” και ενσωμάτωση συλλήψεων από διαφορετικές επιστήμες στην ψυχολογία, όπως και στην κλινική πρακτική, οι οποίες σύντομα αναδημιουργήθηκαν, εξελίχθηκαν και μεταμορφώθηκαν, ώστε να μην υπάρχει η ανάγκη “εισαγωγής” από άλλα επιστημονικά πεδία»,(σ.389). Στο παρόν κεφάλαιο θα αναλύσουμε τους «τόπους» εκείνους, από τους οποίους αντλήθηκαν τα πρώτα στοιχεία συστημικής σκέψης, που βρήκαν έπειτα εφαρμογή και στο ψυχικό πεδίο. Θα αναφερθούμε, έτσι, στον Ludwig Von Bertalanffy και τη ενική Θεωρία Συστημάτων, στον Norbert Wiener και την Κυβερνητική, αλλά και στον Gregory Bateson, την οικοσυστημική προσέγγισή του και τη δράση του στο Palo Alto.

II.4.1. Γενική Θεωρία Συστημάτων (Ludwig Von Bertalanffy).

Η Γενική Θεωρία Συστημάτων παρουσιάστηκε για πρώτη φορά το 1945 από τον Ludwig Von Bertalanffy, μετά από έρευνα 30 περίπου χρόνων, ενώ το 1940, είχε ήδη δημοσιευτεί «Η θεωρία του οργανισμού ως ζωντανού συστήματος».Ουσιαστικά ο όρος “θεωρία” δεν αντιστοιχεί στον πρωτότυπο ”Lehre”, που έχει την έννοια της “μάθησης”, όχι μονάχα ενός νέου θεωρητικού μοντέλου, αλλά ως τρόπο σκέψης ή ένα σύνολο υποθέσεων, που μπορούν να εφαρμοστούν σε όλα τα είδη συστημάτων (Nichols, & Schwartz, 1991, σς.100-1).

Γενικότερα, θα λέγαμε ότι ο Bertalanffy ήταν ενάντια στο ρεύμα του κατακερματισμού, της μηχανιστικής, αναγωγιστικής προσέγγισης διαφορετικών κλάδων της κλασικής επιστήμης, που «είτε πρόκειται για χημεία, βιολογία, ψυχολογία ή κοινωνικές επιστήμες, προπαθούσαν ν' απομονώσουν τα στοιχεία του παρατηρούμενου σύμπαντος- χημικές ενώσεις και ένζυμα, κύτταρα, βασικές αισθήσεις, ελεύθερα ανταγωνιστικά άτομα, κάτι το οποίο –αναμένοντας ότι βάζοντάς τα και πάλι όλα μαζί, εννοιολογικά και πειραματικά, το όλο ή το σύστημα – θα απέδιδε και θα ήταν κατανοητό» (2001,σ.19). Ωστόσο η κατανόηση του συστήματος δεν μπορεί να γίνει παρά μόνο μέσα από την περιγραφή τους «εν αλληλεξαρτήσεσι». Επομένως, η Γενική Θεωρία Συστημάτων είναι μια εξερεύνηση με όρους ολότητας, κάτι που παλαιότερα θεωρείτο μεταφυσικό (!) ερώτημα (2001).

Και συνεχίζοντας λει χαρακτηριστικά ότι η σύλληψη του «συστήματος» είναι ένα νέο «παράδειγμα», κατά τη φράση του T.Kuhn, ή όπως το θέτει ο παρών συγγραφέας (1967), μια

«νέα φιλοσοφία της φύσης», που αντιπαραθέτει τους «τυφλούς νόμους της φύσης και της μηχανιστικής προοπτικής του κόσμου και των διαδικασιών του ειπωμένων σε μια Σαϊξπηριανή ιστορία από έναν ηλίθιο, με μια οργανισμική σκοπιά του κόσμου, ως μεγάλου οργανισμού», (2001, σ.21).

Η ολιστική προσέγγιση του Bertalanffy στηρίζεται, λοιπόν, στην έννοια της *αλληλεπίδρασης*, τόσο εντός του συστήματος, μεταξύ των μερών που το απαρτίζουν, όσο και μεταξύ συστήματος- πλαισίου, που το περιβάλλει, μέσω της συνεχούς δυναμικής επικοινωνιακής ροής. Αποτέλεσμα αυτής είναι ένα σύστημα, το οποίο είναι μεγαλύτερο από το άθροισμα των μερών του. Κατα συνέπεια, και η «ψυχική ασθένεια είναι ουσιαστικά μια διαταραχή των συστημικών λειτουργιών του ψυχοσωματικού οργανισμού», Γι' αυτό το λόγο τα απομονωμένα συμπτώματα δεν ορίζουν την οντότητα της ασθένειας (Von Bertalanffy, 2001,σ.218).

Αλλά η σκέψη του δε σταματά εκεί. Προτείνει, έτσι, τη μεταφορά του συστημικού πρίσματος και στην επιστήμη, ως απάντηση στην υπερεξειδίκευση και, τελικά, στην απομόνωση των ποικίλων επιστημονικών κλάδων. Αυτή η ενοποιητική προσπάθεια φανερώνει την ανάγκη «μιας αλλαγής σε βασικές κατηγορίες της σκέψης» και τη συνακόλουθη επανοριοθέτηση των επιστημονικών πεδίων (2001, σ.5). Η αλήθεια και η γνώση αυτής δε φυλακίζονται σε στεγανά και όχημα για την ανακάλυψή τους είναι ο *ισομορφισμός*.

Ο *ισομορφισμός* αναφέρεται στην ύπαρξη “ίσης (όμοιας) μορφής” μεταξύ των συστημάτων, και άρα ανάμεσα και σε διαφορετικά επιστημονικά αντικείμενα. Ο όρος “μορφή” δηλώνει το πρότυπο, το μοτίβο και, επομένως, ο *ισομορφισμός* μιλά για καθολικούς νόμους, διαεπεξηγηματικούς. Ο Bertalanffy σημειώνει ότι «σε πολλά φαινόμενα στη βιολογία, τις συμπεριφοριστικές και κοινωνικές επιστήμες, μαθηματικές εκφράσεις και μοντέλα είναι εφαρμόσιμα. Αυτά,

προφανώς δεν αναφέρονται μόνο σε φυσικές και χημικές οντότητες και μ' αυτή την έννοια υπερβαίνουν τη φυσική και τον παράγοντα της “συγκεκριμένης επιστήμης”. Η δομική ομοιότητα τέτοιων μοντέλων και ο *ισομορφισμός* τους σε διαφορετικά πεδία γίνεται φανερός και ακριβώς αυτά τα προβλήματα της τάξης, οργάνωσης, ολότητας και τελεολογίας εμφανίζονται κεντρικά, ενώ πριν είχαν εκ των προτέρων εξαιρεθεί στη μηχανιστική επιστήμη[...]. Με αυτό τον τρόπο αποτρέπεται και η επικίνδυνη “κονιορτοποιήση” της γνώσης, όπως δηλώνει ο Rosnay (Relvas, 1997, σ.389). Παράλληλα προαναγγέλει τη συνθετική τάση που χαρακτηρίζει την ψυχολογία στις μέρες μας (Hawkins, & Nestoros, 1997).

Ξεκινώντας από μια θέση της φυσικής, σύμφωνα με την οποία δεν υπάρχουν τελικές οντότητας (σωματίδια, κύτταρα, κύματα) ανεξάρτητα από τον παρατηρητή, ο Bertalanffy θεώρησε ότι η αντίληψη δεν υφίσταται ως αντανάκλαση «αληθινών πραγμάτων» και η γνώση ως απλή προσέγγιση της «αλήθειας ή της πραγματικότητας», αλλά είναι αποτέλεσμα αλληλεπίδρασης, εξαρτώμενης από βιολογικούς, ψυχολογικούς, πολιτιστικούς, γλωσσολογικούς παράγοντες. Σε αυτή θέση αυτή, που αμφισβητεί την ύπαρξη μιας αντικειμενικής πραγματικότητας, ανεξάρτητης από τον παρατηρητή, εντοπίζουμε το βασικό στοιχείο, τόσο της Β' Κυβερνητικής, όσο και του μετέπειτα κινήματος του Κοινωνικού Κονστρουξιονισμού.

Συχνά η Γενική Θεωρία Συστημάτων ταυτίζεται με την Κυβερνητική, αν και αποτελούν διαφορετικές προσεγγίσεις (Bateson, 1985). Ο Bertalanffy δέχεται ότι η έννοια του συστήματος βρήκε εφαρμογή στη μηχανολογία, τον αυτοματισμό, το στρατιωτικό εξοπλισμό, το τεχνολογικό πεδίο γενικότερα μέσω εξελίξεων, που έχουν χαρακτηριστεί ως 2^η Βιομηχανική επανάσταση. Πράγματι η κατασκευή βαλλιστικών πυραύλων και στρατιωτικών οχημάτων δεν περιορίζεται στη “συναρμολόγηση” των επιμέρους κομματιών, αλλά εντάσσεται και σ' ένα ευρύτερο σύστημα, που περιλαμβάνει τη σχέση ανθρώπου – μηχανής, οικονομικές, κοινωνικές και πολιτικές συνθήκες, ανάμεσα σε άλλες. Ωστόσο, η έννοια του συστήματος υπερβαίνει κατα πολύ τις αυτορυθμιζόμενες μηχανές, το κύριο αντικείμενο της Κυβερνητικής, αγκαλιάζοντας όλα τα ζωντανά συστήματα. Ο κίνδυνος που εγείρεται, λοιπόν, είναι η τάση “αυτοματοποίησης του ατόμου“, που απορρέει από την κυβερνητική επιστημολογία και συνεπάγεται την αναλωσιμότητά του. Η Γενική Θεωρία Συστημάτων δεν ήρθε σε άμεση επαφή με το κίνημα της οικογενειακής θεραπείας, (όπως έγινε με την Κυβερνητική, μέσω του Bateson), αλλά η γενικότερη επίδρασή της στις κοινωνικές επιστήμες ήταν καθοριστική, αν και συχνά παραγνωρισμένη (Nichols, & Schwartz, 1991).

Π.4.2. Κυβερνητική (Norbert Wiener)

Η κυβερνητική ξεκίνησε ουσιαστικά κατά τη διάρκεια του Β' παγκοσμίου πολέμου στην Αμερική, από τον μαθηματικό Wiener, που σε συνεργασία με τον καρδιολόγο και φυσιολόγο Rosenblueth, είχαν αναλάβει τη βελτίωση των αντιαεροπορικών πυροβόλων, ώστε να αντιμετωπίζουν καλύτερα κινούμενους στόχους, όπως τους "καμικάζι". Για το σκοπό αυτό, χρησιμοποιήθηκαν γνώσεις του Rosenblueth, για το βιολογικό φαινόμενο, με τη μεταφορά αυτών σε ένα πιο αφηρημένο επίπεδο και την απομόνωση της ελάχιστης δυνατής λειτουργικής δομής. Κατασκευάστηκαν, έτσι, συστήματα, τα οποία είχαν ένα σκοπό, ελέγχονταν από το μηχανισμό της αρνητικής ανατροφοδότησης (Παρίτσης, Ν.,2003, σ.31) και ήταν, κατά συνέπεια, αυτορυθμιζόμενα. Ο Wiener αναφέρει σχετικά ότι *«σε κάθε στάδιο τεχνικής από τον Δαίδαλο ή τον Ήρωνα τον Αλεξανδρινό, η δυνατότητα του τεχνίτη να κατασκευάσει ένα λειτουργικό ομοίωμα του ζώντος οργανισμού πάντα μάγευε τον κόσμο[...]»*. Επίσης, η έννοια της αυτορυθμιζόμενης μηχανής προκύπτει από τη φιλοσοφία του Leibniz και της θέσης του «περί της σκεπτόμενης μηχανής» (*machina ratiocinatrix*) και της συνακόλουθης «μηχανοποίησης της σκέψης» (Wiener,1961,σ.32).

Στη συνέχεια, σκέφτηκε να διατυπώσει μια θεωρία για τους κοινούς μηχανισμούς επικοινωνίας και ελέγχου, που διέπουν τόσο το βιολογικό, όσο και τα τεχνολογικά συστήματα. Έτσι, το καλοκαίρι του 1947 ονόμασε την προσέγγιση, που ανέπτυξε από το 1942, «Κυβερνητική», από την ελληνική λέξη «κυβερνήτης» (Wiener, 1961,σ.32), που στα αρχαία ελληνικά είχε την έννοια εκείνου, «ο οποίος διατάζει, ελέγχει και επικοινωνεί με το πλήρωμα, ώστε να φέρει το πλοίο που κυβερνά στο λιμάνι του προορισμού» (Παρίτσης,Ν.,2003, σ.31). Κατά τον Wiener (1961, σ.32), «η κυβερνητική γεννήθηκε για να δώσει απάντηση στα κοινά προβλήματα της μελέτης της επικοινωνίας, του ελέγχου και της στατιστικής μηχανικής, είτε στη μηχανή, είτε στους ζώντες ιστούς[...]».Και παρακάτω,«[...]είναι σχεδόν θαύμα το ότι τα αυτόματα και οι φυσιολογικοί μηχανισμοί μπορούν να υπαχθούν στην ίδια θεωρία» (1961, σ.61).

Στην βάση της κυβερνητικής επιστημολογίας βρίσκεται η έννοια του «αναδραστικού κύκλου ή ανάδρασης», του μηχανισμού διαμέσου του οποίου το σύστημα λαμβάνει τις απαραίτητες πληροφορίες, για να «αυτοδιορθωθεί» στην προσπάθειά του να διατηρήσει μια σταθερή κατάσταση ή να επιτελέσει ένα προγραμματισμένο στόχο (Nichols,& Schwartz,1991,Σ.106). Μπορεί να είναι θετική και αρνητική (βλ.κεφ.Ι.4.3). Αλλά και οι έννοιες του ποσού πληροφορίας και της εντροπίας, έχουν τη θέση τους στην κυβερνητική σκέψη.

Από αυτές η πρώτη είναι ενδεικτική του βαθμού οργάνωσης του συστήματος και η δεύτερη του βαθμού αποδιοργάνωσής του.

Αμέσως μετά τον Wiener αναπτύχθηκε η Κυβερνητική δεύτερης γενιάς από μια ομάδα επιστημόνων του Ινστιτούτου Κυβερνητικής του Λονδίνου, αποτελούμενης από τους Ross, Ashby, Stafford Beer, Frank George, Gordon Pask και Gray Walter (Παρίσης, Ν., 2003).

Η σχέση Κυβερνητικής και οικογενειακής θεραπείας είναι στενή, καθώς η δεύτερη “σύστησε” ουσιαστικά την πρώτη στο ψυχοθεραπευτικό πεδίο, μέσα από το έργο του Bateson και τις μελέτες της ομάδας του Palo Alto, γύρω από τη σχιζοφρένεια. Πιο συγκεκριμένα, ο Bateson ήρθε σε επαφή με τον Wiener, λίγο μετά το Β' παγκόσμιο πόλεμο, στο πλαίσιο των ιστορικών συνεδρίων Macy, μιας σειράς συγκεντρώσεων επιστημόνων υψηλού επιπέδου, που προσπαθούσαν να εφαρμόσουν τις θεωρίες τους στα προβλήματα διαφορετικών πεδίων. Μέσα από αυτή τη διαδικασία ο Bateson εξοικειώθηκε με την έννοια της ανατροφοδότησης (1942), προσηλώνοντας το ενδιαφέρον του στην επικοινωνιακή συμπεριφορά (Nichols, & Schwartz, 1991; Bateson, 1985).

Έτσι η οικογένεια περιγραφόταν ως κυβερνητικό σύστημα, που λειτουργεί μέσω του αναδραστικού μηχανισμού, ενεργοποιημένου από το λάθος (error activated), που επιτρέπει στο σύστημα να γυρίσει στην αρχική του κατάσταση, επιτελώντας, έτσι, ουσιαστική δράση. Η έννοια της ομοιόστασης εκφράστηκε το 1957 από τον Don Jackson, που επεσήμανε ότι οι ομοιοστατικοί μηχανισμοί λειτουργούν με βάση ορισμένους κανόνες, που θέτει η οικογένεια και καθορίζουν το εύρος των επιτρεπομένων δραστηριοτήτων (Jackson, 1981). Ένας τέτοιος κανόνας είναι ο συζυγικός κάτι για κάτι (“quid pro quo”). Αυτοί οι κανόνες, μαζί με τους οικογενειακούς μύθους, ακόμα και με την εμφάνιση ενός συμπτωματικού μέλους ως «αναγνωρισμένου ασθενή», επαναφέρουν το σύστημα «πίσω στην τροχιά του» (Guttman, 1991).

Τα πρώτα χρόνια η Κυβερνητική εστίαζε περισσότερο στο ζήτημα της ομοιόστασης (μορφόστασης), ενώ αργότερα ασχολήθηκε και με την μορφογένεση, που προκύπτει από τη θετική ανάδραση και οδηγεί στην αλλαγή. Η αλλαγή αυτή μπορεί να είναι *α' βαθμού (first-order)*, όπου κάποια στοιχεία στις αλληλοσυνδέσεις των μελών διαφοροποιούνται, ενώ οι κανόνες μένουν ουσιαστικά ίδιοι και *β' βαθμού, (second-order)* με χαρακτήρα δραστηκής ρήξης, διαφοροποίησης σχέσεων και νόμων (Guttman, 1991; Watzlawick et.al., 2005). Αν και η διαδικασία της μορφογένεσης μπορεί να οδηγήσει σε κατάρρευση του συστήματος οι Buckley, W. & Ashby, R., νεότεροι εκπρόσωποι της Κυβερνητικής αναγνωρίζουν ότι οι μηχανισμοί ανάδρασης που τη στηρίζουν δεν είναι καθόλου αρνητικοί, βοηθούν, μάλιστα, στην προσαρμογή του συστήματος στα νέα δεδομένα, εάν η κατάσταση δε βγει εκτός ελέγχου. Η μετεπικοινωνία είναι η οδός που μπορεί να αποτρέψει αυτή την εξέλιξη (Nichols, & Schwartz, 1991, σ.107).

Ένα κοινό σημείο μεταξύ της Κυβερνητικής και της Γενικής Θεωρίας Συστημάτων, είναι ότι επιδίωκαν να γεφυρώσουν το χάσμα μεταξύ των επιστημών, στόχευαν στη δημιουργία μιας κοινής γλώσσας. Επίσης, και οι δύο στηρίζονται σε συλλήψεις καθολικές, όπως το σύστημα, η κυκλική αλληλεπίδραση.

Ωστόσο, η φύση της αλληλεπίδρασης είναι διαφορετική. Η ανάδραση αναφέρεται σε κλειστά συστήματα, ενώ σε ανοιχτά καλύπτει μόνο ένα μικρό τμήμα, για την κατανόησή τους (Von Bertalanffy, 2001). Επιπλέον, υπάρχει η τάση ο άνθρωπος να αντιμετωπίζεται μέσα από τη μηχανιστική οπτική και να θεωρείται ότι παρακωλύει το έργο της μηχανής, έτσι ώστε «η ιδανική υπολογιστική μηχανή [...] πρέπει να είναι όσο το δυνατό ελεύθερη από ανθρώπινη παρέμβαση μέχρι το τέλος»(Wiener, 1961, 130). Με βάση τα παραπάνω ο άνθρωπος θεωρείται το αδύναμο σημείο, το λιγότερο αξιόπιστο και έτσι, εκείνο που είναι αντικαταστάσιμο ή αναλώσιμο. Από την άλλη πλευρά ο Wiener φαίνεται ν' αναγνωρίζει τον κίνδυνο επικράτησης των μηχανών σε βάρος του ανθρώπου, λέγοντας ότι «δεν υπάρχει τίποτα πιο επικίνδυνο, από τη σχεδίαση ενός Τρίτου παγκοσμίου πολέμου» (σ.183). Και πράγματι, όταν μετά τον πόλεμο του πρότειναν την κατασκευή ατομικής βόμβας αρνήθηκε, λέγοντας ότι δε μπορεί να υποθηκεύσει την επιστήμη στην καταστροφή.

Συνοψίζοντας, θα λέγαμε ότι ο κεντρικός άξονας της Κυβερνητικής, είναι οπερασιοναλιστικός, όπως ήταν και το επιστημονικό κλίμα της εποχής, όπου οι μηχανές τείνουν να εμφανίζουν ανθρώπινες ιδιότητες :είναι μανθάνουσες, αφού «στη φύση της υπολογιστικής μηχανής δεν υπάρχει κάτι που να της απαγορεύσει να επιδείξει εξαρτημένα αντανάκλαστικά έως και αυτοπαραγόμενες, με βάση το πρότυπο μάθησης του Ραβλον, που στηρίζεται σ'ένα μηχανισμό ηδονιστικού τόνου, που είναι, αφ'εαυτού, επαναδραστικός» (Wiener, 1961, σ.141), έως και αυτοαναπαραγόμενες. Παράλληλα, όμως, ο Wiener αναγνωρίζει τους περιορισμούς της Κυβερνητικής, ιδιαίτερα στην εφαρμογή της στο ψυχοθεραπευτικό πεδίο, όπου «μόνο η εμπειρία μπορεί ν'αποτελέσει αξιόπιστο καθοδηγητικό παράγοντα».Αρνείται, μ'αυτό τον τρόπο προκαταβολικά τον ισχυρισμό ότι «θεωρώντας τον εγκέφαλο σαν υπολογιστική μηχανή, μπορούμε να αποδώσουμε οποιαδήποτε επιμέρους οντότητα της ψυχοπαθολογίας [...]»(σ.154). Και τούτο, διότι ο μηχανικός εγκέφαλος δεν εκκρίνει σκέψη, «όπως το ήπαρ εκκρίνει χολή» αλλά πληροφορία, που δεν είναι «μήτε ύλη, μήτε ενέργεια»(σ.143).Κλείνοντας στο σημείο αυτό, θα υπογραμμίζαμε ότι ένας «μηχανικός εγκέφαλος», δεν δύναται ν'αλληλεπιδρά και με άλλους παράγοντες, χαρακτηριστικούς της ανθρώπινης φύσης, όπως το συναίσθημα, τα κίνητρα, τις ιδιοσυγκρασιακές τάσεις, ανάμεσα σε αναρίθμητα άλλα.

Π.4.3. Ο Gregory Bateson και η οικοσυστημική θεωρία επικοινωνίας - Δράση στο Palo Alto

Ο Gregory Bateson ήταν ένας «εγκυκλοπαιδικός πολυμαθής, που προσέφερε παραγωγικές ιδέες σε ποικίλα επιστημονικά πεδία (ανθρωπολογία, σημασιολογία, εθνολογία, ψυχιατρική, οικολογία κ.ο.κ), που παραβίασε και επαναπροσδιόρισε τα όρια όλων αυτών, αλληλοπλέκοντας αρμονικά τη βιολογία και τις κοινωνικές επιστήμες, με τις νέες συλλήψεις της Κυβερνητικής και της Θεωρίας Συστημάτων» (Pakman, 2004,σ.413).

Οι έννοιες της Κυβερνητικής ανταποκρίνονταν στη σκέψη του Bateson, ο οποίος ως ανθρωπολόγος ενδιαφερόταν ιδιαίτερα για ζητήματα ομοιομορφίας και ποικιλίας της ανθρώπινης συμπεριφοράς σε διάφορες κουλτούρες, που αποτελούσαν συστήματα με ιδιαίτερους κανόνες. Η μελέτη της τελετής Naven είναι μια προσπάθεια σύνθεσης κυβερνητικών και ανθρωπολογικών δεδομένων, που κατέληξε στην διάκριση «συμμετρικών» και «συμπληρωματικών σχέσεων» (Guttman, 1991). Συμμετρικές είναι οι σχέσεις, όπου τα εμπλεκόμενα μέλη δρουν βασιζόμενα στις ίδιες προσδοκίες και συμπεριφορικά πρότυπα, αλλά διαφοροποιούνται στην οριοθέτηση αυτών. Έτσι, τα μέλη της ομάδας Α φανερώνουν τα συμπεριφορικά πρότυπα Α ,Β ,Γ στις μεταξύ τους συναλλαγές, αλλά υιοθετούν τα πρότυπα Χ, Υ, Ζ στις συναλλαγές τους με άτομα της ομάδας Β. Ομοίως και η ομάδα Β. Αυτός ο τύπος σχέσης μπορεί να οδηγήσει σε «σχισμογένεση» ή σε προοδευτική διαφοροποίηση. Έτσι η υπερβολική έμφαση στο πρότυπο μπορεί να καταλήξει σε κατάρρευση του συστήματος, μέσω της ολοένα αυξανόμενης επιθετικότητας και ανταγωνισμού»(Bateson, 1985, σ.68). Εδώ παρατηρούμε έναν μηχανισμό καθαρά θετικής ανάδρασης.

Στις συμπληρωματικές σχέσεις, από την άλλη πλευρά, οι συμπεριφορές και οι προσδοκίες των μελών κινούνται αντιθετικά, έτσι ώστε να εξισορροπούνται. Και εδώ η κατάρρευση του συστήματος είναι πιθανή, καθώς η συμπεριφορά του ενός ενισχύει την αντίθετη του άλλου (π.χ., όσο πιο επιθετικός γίνεται ο ένας, τόσο πιο υποτακτικός γίνεται ο άλλος), έτσι ώστε και τα δύο μέλη να οδηγούνται σε μια μονομερή διαστρέβλωση των προσωπικοτήτων τους με αμοιβαία έκκληση επιθετικότητας (Bateson, 1985, σ.68).

Ο Bateson ήταν εκείνος, που είδε τη χρησιμότητα της Κυβερνητικής στην κατανόηση της ανθρώπινης συμπεριφοράς (Pocock, 1999), και τη σύστησε ουσιαστικά στο κοινωνικό πεδίο. Και τούτο, διότι χαρακτηριζόταν από το πνεύμα «λειτουργισμού» (functionalism), ενός κινήματος που άνθισε γύρω στα 1930, ως αντίδραση στον εξελικτισμό, που επέβαλλε την απομόνωση των εξεταζομένων στοιχείων από το πολιτισμικό τους περιβάλλον, αγνοώντας τη μεταξύ τους σχέση. Πίστευε, έτσι, ότι η λειτουργία των προσαρμοστικών μηχανισμών του ατόμου, της

οικογένειας ή μιας ομάδας, μπορεί να ανακαλυφθεί μόνο αν αυτά εξεταστούν στο ευρύτερο πλαίσιο (Nichols, & Schwartz, 1991, σ.98). Επιπλέον, θεωρούσε ότι η σχέση οργανισμού- περιβάλλοντος είναι αμφίδρομη : δεν είναι μόνο το περιβάλλον που καθορίζει την εξελικτική διαφοροποίησή του, αλλά και οι προσαρμοστικές αλλαγές του ίδιου του οργανισμού επηρεάζουν το περιβάλλον και συνακόλουθα τη πορεία εξέλιξης (Guttman, 1991, σ.42). Είναι φανερό, λοιπόν, ότι η σκέψη του Bateson, ήταν ήδη συστημική, καθώς βασιζόταν σε αρχές αλληλεπίδρασης, συνπροσδιορισμού, κυκλικής αιτιότητας και ολότητας. Συντελείται, με αυτό τον τρόπο μια καθοριστική αλλαγή στην επιστημονική σκέψη, καθώς η εστία μεταφέρεται από το *περιεχόμενο* στη *διαδικασία*.

Για την ψυχολογία η αλλαγή αυτή είναι ιδιαίτερα σημαντική, καθώς σηματοδοτεί το πέρασμα από την καρτεσιανή εικόνα του ανθρώπου, ως μηχανισμού ρολογιού (Von Bertalanffy, 2001), για το οποίο πρέπει να διατυπωθούν καθολικά αποδεκτά σχήματα, νόμοι και μετρήσεις, τη λανθασμένη αναπαράστασή του ως «σκληρού συστήματος» σ'εκείνη του μαλακού, όπως το ορίζει ο Checkland (βλ. Παρίτσης, 2003, σς.51-4), το οποίο μπορεί να αναλυθεί μόνο σε μια συστημική προοπτική διάδρασης, που αγκαλιάζει και ευρύτερα ερωτήματα της ανθρώπινης φύσης. Με αυτό τον τρόπο δεν απορρίπτονται ζητήματα δομής, αλλά επανεντάσσονται σ'ένα νέο πλαίσιο, όπου θεωρούνται βάση της εννοιολογικής ή υλικής συνοχής των διαδικασιών, όπου εμπειρία και ερμηνεία συμβαδίζουν, επιτρέποντας ποικιλία θεωρητικών και μεθοδολογικών σχημάτων (Edwards, & Jaros, 1995).

Τι σημαίνει, όμως, ακριβώς μια προσέγγιση που βασίζεται στη διαδικασία; Καταρχάς, δέχεται την κατανόηση της ανθρώπινης ψυχολογίας, εντός του πλαισίου, ενώ περιλαμβάνει και εσωτερικές διαδικασίες. Οι εσωτερικές αυτές διαδικασίες δεν έχουν μόνο γενικές ιδιότητες και χαρακτηριστικά, αλλά είναι δημιουργικές. Η διαδικασία και η δομή δεν αποτελούν αντιθέσεις, αλλά είναι ουσιαστικά αλληλεξαρτώμενα και αυτό που παρουσιάζεται ως προφανές, εξαρτάται από την αντιληπτική στάση του παρατηρητή. Επίσης, συμφωνεί με τη θεώρηση του κόσμου, ως ζωντανού συστήματος, κάτι που είναι κοινό με την οικοσυστημική προσέγγιση, η οποία, ωστόσο, δίνει έμφαση στην αλληλεπίδραση οργανισμού – περιβάλλοντος, ενώ η προσέγγιση διαδικασίας αναλύει και τις αλληλεπιδράσεις ανάμεσα στα διαφορετικά επίπεδα των οργανισμών στα συστήματα. Από την άλλη πλευρά, οι προσεγγίσεις, που δίνουν έμφαση στη δομή, ακόμα και συστημικές, δίνουν προτεραιότητα στην αναγνώριση ύλης, συστατικών, οντοτήτων. Έτσι, θα λέγαμε ότι οι προσεγγίσεις δομής εστιάζουν σε οντολογικά ερωτήματα (τι είναι ο κόσμος), ενώ εκείνες της διαδικασίας είναι περισσότερο επιστημολογικές (πως νομίζουμε ότι μαθαίνουμε για τον κόσμο). Και πάλι προκύπτει η αλληλοσυμπληρωματικότητά τους, καθώς αυτό που νομίζουμε ότι ξέρουμε, προκύπτει από την εμπειρία μας για το τι είναι ο κόσμος. Συγκεφαλαιώνοντας, κάποια χαρακτηριστικά προσεγγίσεων διαδικασίας είναι ότι

επικεντρώνουν στη σχετική , παρά στην οριστική οργάνωση των συστημάτων, την ενότητα αντιθέσεων και την παρουσία διακυβέρνησης σκοπού-τέλους και ανάδυσης. (Edwards, & Jaros,1995).

Κρίνεται, σκόπιμο, στο σημείο αυτό να αναφερθούμε στην πορεία του Bateson και τη δράση του στο Palo Alto, στο οποίο βρίσκονταν ήδη από το 1949 στο Veterans Administration Hospital. Κατά τη δεκαετία του 1940- 1950 δημιουργήθηκε μια ομάδα με δύο διαφορετικές κατευθύνσεις: α)το σχέδιο για τη μελέτη της σχιζοφρένειας (1954),(Project for the Study of Schizophrenia), με συνεργάτες τους Jay Haley, John Weakland, Don Jackson και William Fry, μια ομάδα ερευνητική, που ενδιαφερόταν, κυρίως, για τη μελέτη της επικοινωνίας, και έπειτα για την οικογενειακή ψυχοθεραπευτική προοπτική και β) του Ινστιτούτου Ψυχικής Έρευνας (Mental Research Institute- MRI), που από το Νοέμβριο του 1958 δρούσε θεραπευτικά με διευθυντή τον Don Jackson, με μια ομάδα που περιλάμβανε τους Virginia Satir, Jay Haley, John Weakland και Paul Watzlawick.

Η πρώτη υποομάδα στράφηκε στη μελέτη των προτύπων επικοινωνίας στους σχιζοφρενείς,τονίζοντας τη σημασία της *μετεπικοινωνίας*. Μίλησαν, έτσι, για *ψηφιακή επικοινωνία*, όπου κάθε σημάδι είναι χωριστό και αντιστοιχεί σε ένα συγκεκριμένο νόημα, εμφανιζόμενο λεκτικά και για *αναλογική*, όπου υπάρχει μια συνεχής αναπαράσταση κάποιας ιδιότητας, εκφραζόμενη μη *λεκτικά*. Αυτά τα δύο επίπεδα επικοινωνίας, μεταδίδονται ταυτόχρονα, έτσι ώστε πολλές φορές το ένα να ακυρώνει το άλλο, όταν υπάρχουν αλληλοαποκλειόμενα μηνύματα μεταξύ *αναφοράς* (*ψηφιακό επίπεδο*) και *εντολής* (*αναλογικό*),(Bateson, 1985).

Η πλευρά της «*αναφοράς*» ενός μηνύματος μεταφέρει πληροφορίες και γι'αυτό ο όρος είναι συνώνυμος με το *περιεχόμενό* του, ενώ η πλευρά της «*εντολής*» αφορά τον τρόπο με τον οποίο πρέπει να εκληφθεί το μήνυμα και, συνεπώς, στην *σχέση* των επικοινωνούντων. Οι εντολές βρίσκονται σ'ένα λογικό τύπο ανώτερο απ'ότι τα δεδομένα, αποτελώντας *πληροφορία περί της πληροφορίας*. Αυτό το *μετεπικοινωνιακό επίπεδο*, Αυτό το μετεπικοινωνιακό επίπεδο είναι, τελικά, εκείνο που ορίζει τη σχέση, αν και περνά απαρατήρητο. (Watzlawick et.al.,2005).

Το 1956 εισάγεται η έννοια του «*διπλού δεσμού*», που θεωρήθηκε μια από τις πιο σημαντικές συνεισφορές της ομάδας, καθώς τα άτομα με ψυχωσικά συμπτώματα, δεν θεωρούνταν πια «*τρελά*» και η επικοινωνία τους παράδοξη. Αντίθετα, η συμπεριφορά τους μπορούσε να γίνει κατανοητή ως αναγκαστική προσαρμογή ή επέκταση της παράδοξης επικοινωνίας μέσα στην οικογένειά τους. Με βάση τη θεωρία αυτή, στα πλαίσια μιας σημαντικής σχέσης, όπως είναι αυτή της μητέρας – παιδιού, δίνεται ένα αντιφατικό μήνυμα, που συνοδεύεται από κάποιο σήμα που απειλεί την ψυχολογική επιβίωση του παιδιού, ενώ ταυτόχρονα - και αυτό είναι το σημαντικότερο- του απαγορεύεται να μετεπικοινωνήσει, γι'αυτό που βιώνει. Έτσι, το παιδί μεγαλώνει, δίχως δεξιότητες επικοινωνίας για την επικοινωνία, δίχως

δεξιότητες για το τι *πραγματικά* εννοούν οι άλλοι και δίχως εκπαίδευση στη δυνατότητα να σχετίζονται. Παρόλο που η έννοια της μετεπικοινωνίας, ίσως, ακούγεται εσωτερική, είναι συχνά απαραίτητο να απευθύνουμε ερωτήσεις, όπως «Τι εννοείς;», «Σοβαρολογείς;», (Bateson, 1985, σ.215). Ωστόσο στην οικογένεια του «διπλού δεσμού» τέτοιες ερωτήσεις είναι αδύνατες, καθώς είναι απειλητικές για τους γονείς, που δε μπορούν να στηρίξουν τα αντικρουόμενα επίπεδα της επικοινωνίας τους. Παρόλο που η καθολικότητα της θεωρίας δεν αποδείχτηκε, ενώ αμφισβητήθηκε και η κυκλικότητά της, ήταν πολύ σημαντική, αφού άνοιξε το δρόμο για τη νέα επιστημολογία του Bateson (Pakman, 2004), από τα περιεχόμενα στη διαδικασία. Στη θεωρία του «διπλού δεσμού» υπάρχουν αρκετά στοιχεία της ιεραρχίας των «λογικών τύπων» του Russell, ως μέσου επίλυσης των παραδόξων ιδιοτήτων των δηλώσεων, μια σύλληψη από την οποία είχε επηρεαστεί ιδιαίτερα ο Bateson. Σε μια παράδοξη δήλωση φαίνεται ανώφελο κανείς ν'αναζητά κανείς το νόημα, με βάση την κοινή λογική, καθώς φαίνεται αληθινή, μόνο αν είναι λάθος και λάθος, μόνο αν είναι αληθινή. Χρησιμοποιώντας, ωστόσο, τη θεωρία, των λογικών τύπων, συνειδητοποιεί κανείς, ότι τα παράδοξα σκέλη δεν μπορούν να συγκριθούν, καθώς βρίσκονται σε διαφορετικά επίπεδα αφαίρεσης (Bateson, 1985; Broderick, & Schrader, 1991). Ο Bateson παρατήρησε τη συχνή παρουσία παραδόξων στην καθημερινή ζωή και τη μοναδική επίλυσή τους με τη βοήθεια της *μετεπικοινωνίας*. (Bateson, 1985; Watzlawick et.al.2005). Ήταν εντυπωσιακό πώς το ίδιο σχήμα που ήταν παρόν σε δραστηριότητες, όπως το παιχνίδι (το οποίο ο Bateson περιγράφει εντυπωσιακά μεταξύ δύο ζώων, που μετεπικοινωνούσαν, ότι δεν επρόκειτο για σύγκρουση), στο χιούμορ και τη δημιουργικότητα, μπορούσε να γεννήσει στο άτομο σχιζοφρενικά συμπτώματα.

Μετά το 1956, ο Haley, δέχτηκε έντονα την επιρροή του Milton Erickson, που χρησιμοποιούσε την ύπνωση στα πλαίσια της βραχείας θεραπείας και οδηγήθηκε στην τεχνική του παραδόξου, ενώ το 1959 ο Jackson προσκαλεί τη V.Satir για συνεργασία στο MRI. Ουσιαστικά οι δύο ομάδες του Palo Alto κινούνται παράλληλα, αλλά και ανεξάρτητα, η μια περισσότερο ερευνητική, ενώ η άλλη ψυχοθεραπευτική, αν και η ομάδα των Bateson, Weakland και Fry, διενεργούσε ψυχοθεραπεία, όπως και η δεύτερη των Jackson και Fry, απλά με διαφορετικά σημεία εστίασης. Το 1962 η πρώτη ομάδα του Palo Alto, του «διπλού δεσμού» διαλύθηκε, αφού προσέφερε πλούσιο υλικό, που αναμφισβήτητα πήγαζε και από την ετερογένεια σύνθεσής της. Ο D.Jackson και ο W.Fry ήταν ψυχίατροι, ο δεύτερος με ενδιαφέρον για τη μελέτη του χιούμορ, ο J.Haley ασχολιόταν με την κοινωνική και ψυχολογική ανάλυση της φαντασίας, ο J.Weakland ήταν χημικός μηχανικός που στράφηκε στην κοινωνική ανθρωπολογία και ο P.Watzlawick, με σπουδές φιλοσοφίας και ψυχανάλυσης (Watzlawick et.al.,2005).

Ο Bateson φαίνεται ότι από νωρίς διαπνεόταν από πνεύμα κονστρακτιβισμού. Έλεγε ότι «ένα μήνυμα δεν αποτελείται από τα αντικείμενα που δηλώνει. Αντίθετα η

γλώσσα σχετίζεται με τα αντικείμενα που δηλώνει με μια σχέση συγκρίσιμη μ' εκείνη που ένας χάρτης έχει προς μια περιοχή».(Bateson, 1985,σ.180).Σ' αυτή τη σχέση υπάρχει ένα κενό και ο μόνος τρόπος γεφύρωσής του είναι μέσω της “διαφοράς”. «Ο Bateson εντόπισε τον άυλο νου που αναζητούσε ανάμεσα στις επεξηγηματικές αρχές, τόσο στη φύση, όσο και στην κουλούρα – σ' εκείνο το κενό που πάντα συνυπολόγιζε, όταν εξέταζε το πρόβλημα της αναπαράστασης» (Pakman, 2002, σ.402).

Συγκεφαλαιώνοντας παραθέτουμε ενδεικτικό της ολιστικής πίστης, που όπως αναφέρει ο Bateson, είχε κληρονομήσει από τον πατέρα του

«[...] η πιο μυστικιστική έκφραση της ουσίας ήταν αυτό που έμαθα ευρέως και ήταν μεγάλης σημασίας. Με οδήγησε σε μια στάση σεβασμού σε κάθε επιστημονική έρευνα, εννοώντας ότι όταν ανέλθα τα πρότυπα των φτερών, ίσως, πραγματικά να έβρισκα μια απάντηση ή το μέρος μιας απάντησης σε ολόκληρο τον προβληματισμό των προτύπων και της κανονικότητας στη φύση...»

(Bateson, 1985,σ.74).

Κεφάλαιο ΙΙΙ. Το Ψυχοθεραπευτικό πλαίσιο εφαρμογής. Η οικογένεια ως σύστημα.

ΙΙΙ.1. Εισαγωγή

Η ετερογένεια του πεδίου της οικογενειακής θεραπείας στις μέρες μας αποτελεί γενική παραδοχή (Nichols, & Schwarz, 1991; Relvas, 1997). Οι οικογενειακοί θεραπευτές που εμφανίστηκαν στα τέλη του '50 αντιτάχθηκαν στην παρούσα ψυχαναλυτική ιδεολογία και είχαν ως κίνητρο την ανάγκη για πρακτική συνάφεια, αξιοσημείωτη αποτελεσματικότητα και παρατηρήσιμη αλλαγή. Μέχρι το τέλος του 1960, πολλές διαφορετικές σχολές, που ξεκινούσαν από τη θεώρηση της οικογένειας, ως συστήματος είχαν εδραιωθεί στην Αμερική, με ολοένα αυξανόμενη επιρροή και στην Ευρώπη (Wahlstrom, 1997).

Σήμερα στην εποχή του Κοινωνικού Κονστρουξιονισμού και της “μεταμοντέρνας” επιστημολογίας στην ψυχολογία, τα όρια των επιμέρους σχολών έχουν γίνει λιγότερο άκαμπτα και διακριτά, έτσι ώστε η καθεμία να δανείζεται στοιχεία άλλων και ο συνεχής διάλογος μεταξύ τους να είναι πιο έντονος από ποτέ. Οι εξελίξεις αυτές στο οικογενειακό πεδίο εντάσσονται σε ένα ευρύτερο πλαίσιο ενοποίησης στην ψυχολογία, το οποίο, όμως, δε θα πρέπει να γίνεται αντιληπτό, ως προσπάθεια εξάλειψης των διαφορών, για την επικράτηση ενός και μόνο πρίσματος. Αντίθετα, κινούμαστε προς την *ολοκλήρωση*, με τη *σύνθεση* ποικίλων πρισμάτων, αλλά και με την ενεργοποίηση εποικοδομητικής διαμάχης γύρω από τα σημεία διαφορών (Edwards, & Jaros, 1995).

Η συστημική σκέψη παρέχει την αμεσότερη οδό προς αυτή την κατεύθυνση. Στα πρώτα βήματα της οικογενειακής θεραπείας 1960- 1970, δεν υπήρχε μονάχα ποικιλία αλλά και πόλωση. Οι Nichols & Schwarz, (1991,σ.80) αναφέρουν πως «αυτή η διαδικασία κίνησης εκκρεμούς, είναι μια φυσική απόρροια του τρόπου , με τον οποίο οι άνθρωποι αντιδρούν σε νέες ιδέες ή καινοτομίες». Κάθε μοντέλο, συνεχίζουν, διέρχεται από τρία στάδια: α)το θεμελιακό, β)το μεταβατικό και γ)το οικολογικό.

Η πόλωση είναι χαρακτηριστικό του πρώτου σταδίου, καθώς κάθε νέα προσέγγιση θεωρεί ότι έχει συλλάβει την ουσία του φαινομένου υπό μελέτη. Το *θεμελιακό στάδιο* είναι συχνά μια περίοδος υψηλής παραγωγικότητας και δημιουργικότητας, που συνοδεύεται από τον ενθουσιασμό και τη δέσμευση μιας σημαντικής ανακάλυψης. Είναι, ωστόσο, χρήσιμο, διότι οι ακραίες τάσεις διερευνούνται εξονυχιστικά σε βάθος και κλιμακωτά πραγματοποιείται η μετάβαση στο δεύτερο στάδιο.

Το *μεταβατικό στάδιο* χαρακτηρίζεται από την αναγνώριση των περιορισμών ή μειονεκτημάτων ενός μοντέλου, διαδικασία που μπορεί να είναι θυελλώδης, ανάλογα με την ένταση της θεμελιακής περιόδου, καταλήγοντας, ίσως, και σε μια εσωτερική πόλωση με δύο ακραίες τάσεις, η μια υπεράσπισης της υπεροχής του μοντέλου, και η άλλη απογοήτευσης απ' αυτό.

Το τρίτο στάδιο, το *οικολογικό*, έρχεται ως φυσική απόρροια από το άνοιγμα των ορίων, που συνοδεύεται, βέβαια, και από το φόβο διάσπασης της συνοχής του μοντέλου και απορρόφησής του από το ευρύτερο πλαίσιο. Ωστόσο, από αυτή τη «μετά- θέση» είναι δυνατή η εύρεση του «προτύπου που συνδέει» κατά τον Bateson, και η εφαρμογή σε ευρύτερο πλαίσιο φαινομένων (Nichols, & Schwarz, 1991, σ.81).

Οι πρώτες εφαρμογές της συστημικής σκέψης στο ψυχοθεραπευτικό πεδίο ήταν μέσω της ομάδας του Palo Alto και της βραχείας μορφής θεραπείας που ανέπτυξε το MRI (Mental Research Institute), από το 1959, της Στρατηγικής προσέγγισης των Haley και των συνεργατών του, της Δομικής και του Salvador Minuchin, στην Αμερική, αλλά και μέσω της ομάδας του Μιλάνου στην Ευρώπη, που από το 1971, είχε διαμορφώσει ένα συστημικό πλαίσιο αναφοράς. (Wahlstrom, 1997).

III.2. Συστήματα περιγραφής και ταξινόμησης οικογενειακών μοντέλων

Συχνά επιλέγονται διαφορετικοί τρόποι ταξινόμησης των συστημάτων οικογενειακής θεραπείας. Έτσι ο Rocoek ,(1999), μιλάει για οικογενειακούς θεραπευτές « πρώτης (Α), δεύτερης (Β) και τρίτης (Γ) τάξης».

Σύμφωνα με τον συγγραφέα οι οικογενειακές θεραπείες «πρώτης τάξης» (δομικές, στρατηγικές και πρώιμες των συνεργατών του Μιλάνου), είναι λειτουργισμικές, επικεντρωμένες στην κανονιστική θεωρία, σχετικά αδιάφορες ως προς τα νοηματικά συστήματα, προσηλωμένες στις αρχές της αντικειμενικότητας του θεραπευτή, αλλά και σε εκείνες του ελέγχου και της εξουσίας, ως ερμηνευτικών και θεραπευτικών μέσων. Τη θέση αυτή ενισχύει και οι Becvar, & Becvar (1994), λέγοντας ότι στην Α Κυβερνητική, όρος εναλλακτικός για τον «πρώτης τάξης» του Rocoek, ο παρατηρητής είναι ανεξάρτητος από το παρατηρούμενο και, μπορεί, άρα, να περιγράψει μια αντικειμενική πραγματικότητα.

Η φεμινιστική κριτική στα πρώτα οικογενειακά μοντέλα, για τον περιορισμό της κυβερνητικής προοπτικής, άνοιξε το δρόμο, για τη «δεύτερη τάξη» θεραπειών, που είναι περισσότερο συνεργατική και κονστρακτιβιστική.

Ο Rocoek συνεχίζει, υπογραμμίζοντας ότι οι διαφορές μεταξύ «δεύτερης» και «τρίτης τάξης» είναι μικρές, έτσι ώστε να μπορούν να ενταχθούν στην ίδια κατηγορία. Για παράδειγμα, όταν ένας θεραπευτής λέει ότι «αυτή είναι μια διαγενεαλογική συμμαχία», είναι «πρώτης τάξης», αν έλεγε ότι «κατασκευάζω αυτό

που βλέπω ως μια διαγενεαλογική συμμαχία», θα ήταν «δεύτερης», ενώ η «τρίτη» θα ακολουθούσε το σχήμα «το μέρος του εγώ που κατασκευάζει αυτό που βλέπω ως διαγενεαλογική συμμαχία, μέσω της συμμετοχής και παρατήρησης, στη λογική της δομικής οικογενειακής θεραπείας». Παρόλο που η «δεύτερη τάξη» εντάσσεται σ'ένα πνεύμα κονστρακτιβισμού, που θεωρητικά είναι ενδοψυχικός, δε μπορεί να υπάρξει σύμφωνα με τους Varela, Von Foerster και Hoffman, εφόσον η κοινωνική συνδιάλεξη είναι αδιάλειπτη. Κατά τους Becvar, & Becvar (1994), η Β Κυβερνητική μοιράζεται την αρχή της αλληλοσύνδεσης με την Α, αλλά οι συνδέσεις που βλέπουμε γίνονται αντιληπτές ως δημιουργημένες στο μυαλό μας ή στην ιστορία του «παραδείγματος», που οργανώνει τις σκέψεις μας και συμφωνεί με την αφήγηση της κουλτούρας της κοινωνίας μας. Ένα πρόβλημα, από αυτή την προοπτική, δεν υπάρχει ανεξάρτητα από το θεωρητικό πλαίσιο. Έτσι, ο παρατηρητής γίνεται μέρος του συστήματος, με αποτέλεσμα να καταρρίπτεται ο μύθος της αντικειμενικότητας.

Η βάση για την αμφισβήτηση αυτής της θέσης τέθηκε όταν το 1954, ο Α. Einstein αμφισβήτησε το ντετερμινιστικό νευτωνικό μοντέλο, κινούμενος προς την έννοια της σχετικότητας. Έτσι, ακόμα και σε αυστηρά επιστημονικά πεδία, όπως τη φυσική, θεωρείται ότι δεν υπάρχουν ολότητες, όπως άτομα, μόρια, κύματα ανεξάρτητα από τον παρατηρητή (Chamberlain, 1999). Την θέση αυτή εξέφρασε αργότερα και ο Von Bertalanffy, στη Γενική Θεωρία Συστημάτων, το 1968 (Von Bertalanffy, 2001). Μια δεύτερη επιρροή προς την ίδια κατεύθυνση ασκήθηκε από τη θεωρία των quantum, που προσπαθώντας να καθορίσει την προβλεψιμότητα ενός συστήματος, θεώρησε ότι τα δεδομένα ήταν ατελή, εκτός πλαισίου, ειδικά αν αυτό δεν περιελάμβανε την επιρροή του παρατηρητή (Chamberlain, 1999). Αυτά οδηγούν στην ανάπτυξη της θεωρίας του χάους.

Επομένως, η Β΄ Κυβερνητική μιλάει για ιστορίες που λέμε στον εαυτό μας για να περιγράψουμε τις σχέσεις μας με πράγματα, άλλους ανθρώπους και τους εαυτούς μας. Αυτές οι ιστορίες δομούν τη βιωματική πραγματικότητά μας. Ο Bateson είχε ήδη εκφράσει αυτή τη θέση, λέγοντας ότι δεν είναι τα πράγματα ή οι άνθρωποι, που αλληλεπιδρούν, αλλά οι ιδέες που έχουμε γι'αυτά (1985). Και οι Becvar, & Becvar (1994) σημειώνουν ότι το να πιστεύουμε είναι το να βλέπουμε και το να βλέπουμε, το να δημιουργούμε.

Όπως προτείνει ο Wahlstrom (1997), η συστημική οικογενειακή θεραπεία μπορεί να χωριστεί σε τρία στάδια: α) το συστημικό- στρατηγικό β) το συστημικό-σημασιολογικό και γ) το συστημικό-κονστρουκτιβιστικό. Το σχήμα αυτό παρουσιάζει αρκετά κοινά με τα παραπάνω, ιδιαίτερα, ως προς τη στάση του θεραπευτή και τη θεώρησή του ως μέρος του «θεραπευτικού συστήματος» (σ.434). Στο συστημικό-στρατηγικό στάδιο δίνεται έμφαση στην εξάλειψη του συμπτώματος και τη συμπεριφορική αλλαγή, ενώ στο συστημικό-σημασιολογικό στην εξερεύνηση του συστήματος αξιών, πιστεύω και «εικόνας του κόσμου». Παράλληλα τροποποιούνται οι τεχνικές παρατήρησης και εκπαίδευσης στη σχολή του

Μιλάνου και από τον μονόδρομο καθρέφτη, βασικό εκπαιδευτικό εργαλείο της οικογενειακής θεραπείας (αρχικά δανεισμένο από τη CIA (!), Nichols, & Schwartz, 1991), περνάμε στον «παρατηρητή, ως παρατηρούμενο», όπου η ομάδα και οι θεραπευόμενοι λειτουργούν ως σύνολο, στην ίδια πλευρά. Όλο το σύστημα ονομάζεται «θεραπευτικό», ενώ από τους θεραπευτές ο ένας λειτουργεί ως συντονιστής και οι υπόλοιποι ως παρατηρητές. Έπειτα η θεραπευτική γνώση και κατανόηση διενεργείται με συζήτηση ενώπιον των θεραπευόμενων, όπου και γίνεται η σύνδεση του «δικτύου ιδεών» της ομάδας (Wahlstrom, 1997, σσ.434-5).

Η παραπάνω μορφή προέκυψε από τη σχεδόν τυχαία ανακάλυψη του Νορβηγού T.Andersen της δυνατότητας χρήσης του μονόδρομου καθρέφτη, όχι μόνο ως μέσου παρατήρησης, αλλά και επικοινωνίας με τους θεραπευόμενους, που θα άκουγαν τη συζήτηση της ομάδας των θεραπειών. Η ομάδα ονομάστηκε «ανακλαστική» και στηριζόταν στη θέση ότι ένα παρακωλυμένο σύστημα μπορεί να ευρύνει την οπτική του, μέσω της ακρόασης της συζήτησης των θεραπειών. Έπειτα οι θεραπευόμενοι μπορούσαν να σχολιάσουν, ό,τι είχαν ακούσει. (Wahlstrom, 1997, σ.437).

Καθιερώνεται, έτσι, μια «διαλογική» θεραπεία, οδηγώντας στη «μετά-Μιλάνου» περιοχή, όπου η πραγματικότητα συν-κατασκευάζεται μέσα από νέες αφηγήσεις. Μ'αυτό τον τρόπο περνάμε στην αναζήτηση νοήματος, όπου «η κουλτούρα μπορεί να ιδωθεί ως ένα ευρύ δίκτυο συμπεριφορών, που γίνεται αντιληπτό μέσα από ένα δυναμικό νοήματος, το οποίο με τη σειρά του συλλαμβάνεται μέσα από ένα γλωσσικό δυναμικό (στην περίπτωση που η γλώσσα είναι το σημειωτικό αντιληπτικό σύστημα)» (Wahlstrom, 1990,σ.460), μια θέση συμπληρωματική σ'εκείνη των Becvar, & Becvar (1994), καθώς υπογραμμίζει και το ρόλο της γλώσσας. Παρακάτω σημειώνει: «[...] η γλώσσα ως κοινωνική σημειολογία καθιστά την κουλτούρα δυνατή», αφού «είναι σα να έχει μια σχεδόν δαιμονική διττή ποιότητα να καθιστά δυνατή, αλλά και να περιορίζει την επικοινωνία της εμπειρίας» (Wahlstrom, 1990, σ.461).

III.3. Σχολές Οικογενειακής Θεραπείας

III.3.1. Στρατηγική Οικογενειακή Θεραπεία – Βραχεία Θεραπεία της ομάδας MRI και η στρατηγική προσέγγιση των Jay Haley και Cloe Madanes.

Οι στρατηγικές προσεγγίσεις ήταν εκείνες που δέχτηκαν άμεσα την επιρροή του Bateson, του κυβερνητικού μοντέλου, αλλά και γενικότερα της συστημικής σκέψης.

Τόσο το μοντέλο της Βραχείας Θεραπείας της ομάδας MRI (Mental Research Institute) του Palo Alto, μέλη της οποίας ήταν ο P.Watzlawick, ο J.Weakland, ο R.Fisch, αλλά και ο J.Haley όσο και η μετέπειτα των J.Haley και C.Madanes

μοιράζονται μια κυκλική θεώρηση για τη διατήρηση των προβλημάτων, όσο και ένα “στρατηγικό”,(δηλαδή σχεδιασμένο) προσανατολισμό προς την αλλαγή. Οι στρατηγικές τους παρεμβάσεις, μια από τις οποίες είναι και το θεραπευτικό παράδοξο, στοχεύουν στην αντιμετώπιση της αντίστασης, τη λύση των προβλημάτων, ενώ οι ενδοψυχικές διαδικασίες παραβλέπονται.

Ο Haley σημειώνει ότι : «μία από τις δυσκολίες σχετικά με το να λες στους ασθενείς να κάνουν κάτι είναι το γεγονός ότι οι ψυχιατρικοί ασθενείς είναι γνωστοί για τη διστακτικότητά τους να κάνουν αυτό που τους λένε»(1990, σ.45).Το παράδοξο βοηθά στη γρήγορη συλλογή των απαραίτητων πληροφοριών, αλλά και στην ενεργοποίηση της αλλαγής. Για παράδειγμα ο θεραπευτής γνωρίζοντας ότι ο ασθενής πρόκειται να αποκρύψει κάποιες πληροφορίες, τον συμβουλεύει να το κάνει. Επίσης, ενώ τα άτομα έρχονται με ένα ερώτημα για αλλαγή, ο θεραπευτής τα συμβουλεύει να μείνουν, όπως είναι. Με αυτό τον τρόπο, αφαιρείται ο ασυνείδητος χαρακτήρας του παραδόξου και, έτσι, οι ασθενείς δε μπορούν πλέον να τον επικαλούνται ή να μην αναγνωρίζουν το πρόβλημα. Έτσι, στις παραπάνω περιπτώσεις αν το άτομο συνεχίσει να έχει το σύμπτωμα ακολουθεί τις υποδείξεις του θεραπευτή, ενώ αν προσπαθήσει να κάνει το αντίθετο, απ’ αυτό που του ζητήθηκε δεν έχει πια το σύμπτωμα (Haley, 1990).

Μια ακόμη θέση του Haley ήταν ότι τα συμπτώματα χρησιμεύουν στο να κάνουν τον κόσμο για το άτομο, όσο πιο δυνατόν, προβλέψιμο, σταθεροποιώντας, έτσι, τις καταστάσεις στις οποίες εμπλέκονται, έστω και αν είναι αρνητικές. Αναφέρει σχετικά ότι «κάποιος μπορεί να αντιμετωπίσει την ψυχοπαθολογία, ως ένα ιδιαίτερο είδος μεθόδων ελέγχου ανάκτησης μιας σχέσης. Τα ψυχιατρικά συμπτώματα θα εξεταστούν εδώ από τη σκοπιά των πλεονεκτημάτων που κερδίζει ο ασθενής , κάνοντας τον κοινωνικό του κόσμο πιο προβλέψιμο με τη χρήση συμπτωμάτων».(1990,σ.13).Στην πρώιμη θεωρία του Haley, ήταν βασική η έννοια της προσπάθειας ελέγχου και άσκησης εξουσίας για τον ορισμό μιας σχέσης. Από τα παραπάνω προκύπτει και η τεχνική των «δοκιμασιών»(ordeals), όπου το πλεονέκτημα που λαμβάνει ο ασθενής μέσω της συμπτωματικής συμπεριφοράς αντικαθίσταται με μειονέκτημα. Εδώ είναι φανερή μια καθαρή συμπεριφοριστική λογική.

Η επιρροή του M.Erickson στα στρατηγικά μοντέλα ήταν σημαντική. Αυτά αποτελούσαν ουσιαστικά μεταφορά των ιδεών του, μέσα από το κυβερνητικό πρίσμα, ενώ το 1967 ο Haley εγκαταλείπει το MRI και συνεργάζεται με τους S. Minuchin και B. Montalvo στην Κλινική Καθοδήγησης παιδιών στη Φιλαδέλφεια, έως το 1976 (Nichols, & Schwartz, 1991).Την ίδια χρονιά οι Haley και Madanes ανοίγουν το Ινστιτούτο Οικογένειας της Washington.

Ο Erickson ενδιαφερόταν για την προσωπικότητα των ατόμων, αλλά όχι από τη σκοπιά του «γιατί» αναπτύσσονται μ’ένα συγκεκριμένο τρόπο.Δεν είχε μια κανονιστική θεραπεία, δεχόταν τη διαφορετικότητα ως κάτι φυσικό, αλλά και

επιθυμητό, αφού έκανε την αλλαγή πραγματοποιήσιμη και έδινε νόημα στον κόσμο. Ξεκινώντας απ' αυτή τη θέση οι στρατηγικοί θεραπευτές δεν έχουν προκαθορισμένες τεχνικές, αλλά σχεδιάζουν μια στρατηγική για ένα συγκεκριμένο πρόβλημα. Επίσης, δεν ερευνούν το πως προέκυψε, αλλά εστιάζουν σε διαφορετικούς τρόπους αντιμετώπισης του προβλήματος, απ' αυτούς που ήδη χρησιμοποιούν. (Madanes, 1991). Ο Haley (1990, σ.6), μάλιστα, πιστεύει ότι ανάμεσα σε άλλα, «τα συμπτώματα του ασθενούς διαιώνίζονται, συντηρούνται από τον τρόπο που ο ίδιος συμπεριφέρεται [...]».

Πίστευε, ακόμη, στη σοφία του ασυνειδήτου και στη δύναμή του για θεραπεία, έτσι, ώστε η ενόραση μέσω της ερμηνείας ή της αναζήτησης του παρελθόντος να μην έχουν θέση στη θεραπεία. Θεωρούσε ότι οι ασθενείς ήξεραν ήδη τι έπρεπε να κάνουν, απλά έπρεπε να εγκαταλείψουν τα γνωστά πρότυπα συμπεριφοράς και σκέψης και ν' αποκτήσουν πρόσβαση στο ασυνείδητο. Αυτό γινόταν στη βραχεία θεραπεία, κυρίως, μέσα από τη χρήση του παραδόξου. Παρόμοια και ο Haley (1990, πρόλογος) θεωρεί το σύμπτωμα «όχι περιττό απομεινάρι του παρελθόντος, αλλά ως χρήσιμη λειτουργία του παρόντος, που αποτελεί προσαρμοστική αντίδραση στα κοινωνικά δεδομένα». Μ' αυτό τον τρόπο ο Erickson άνοιξε μια πιο αισιόδοξη προοπτική.

Και η Madanes (1991), μιλά για την προστατευτική λειτουργία του συμπτώματος για την οικογένεια, που γεννιέται είτε μέσω της «μεταφοράς» από κάποιο άλλο υποσύστημα, ή μέσω του μακροπρόθεσμου «προγραμματισμού» του. Με αυτή την έννοια μπορεί να «μεταφέρεται» ένα παρόμοιο πρότυπο συμπεριφοράς για παράδειγμα από τους γονείς στο παιδί ή να «σχεδιάζεται» από το παιδί, για να προστατεύσει και να βοηθήσει την οικογένεια, π.χ. ένα παιδί μπορεί να εμφανίσει ένα σύμπτωμα για να φέρει τους γονείς του κοντά. Το αν η φύση του «προγραμματισμού» είναι συνειδητή ή ασυνειδητή δεν είναι γνωστό και εξαρτάται από τη δική μας στίξη. Ωστόσο, δεν είναι και το ζητούμενο. Από την άλλη πλευρά η Madanes επισημαίνει ότι οι στρατηγικοί θεραπευτές προτιμούν να θεωρούν και τα συμπτώματα συνειδητά και υπό τον έλεγχο του ασθενή. Και εδώ θέτει το ζήτημα της εξουσίας, μιλώντας για την «μετασυμπληρωματική θέση», όπως την είχε ορίσει ο Haley (1990, σ.12), όπου ουσιαστικά το άτομο που παρουσιάζοταν ως αβοήθητο και άρα, σε μειονεκτική θέση «ελέγχει τους ελιγμούς του άλλου και συνακόλουθα ορίζει τη σχέση». Αυτή η θέση τοποθετείται σ' ένα ευρύτερο πλαίσιο, όπου οι σχέσεις ορίζονται μέσα από χειρισμούς ή «μανούβρες», μέσω των οποίων προσπαθούν να κερδίσουν την εξουσία. Πως, όμως, εναρμονίζονται οι έννοιες της εξουσίας και της θετικής λειτουργίας ;

Ο Bateson διαφωνούσε με τις παραπάνω θέσεις περί «εξουσίας», που αναγνώριζε ο Haley, ως κεντρική δύναμη που κινεί τις οικογένειες. Αντίθετα πρότεινε, μαζί με τον Weakland ότι η ψυχοπαθολογία γεννιόταν από μη αποδεκτά συναισθήματα. (Nichols, & Schwartz, 1991, σ.30).

Η ομάδα του MRI ιδρύθηκε το 1959 από τον Don Jackson, ο οποίος συνεργαζόταν με τον Bateson, στο πρόγραμμα μελέτης της σχιζοφρένειας. Από το 1967 ο R.Fisch αναλαμβάνει τη διεύθυνση και ανοίγει το Κέντρο Βραχείας Θεραπείας του MRI, με συνεργάτες τους J.Weakland, P.Watzlawick και A.Bodin. Έμφαση δινόταν στην αποτελεσματικότητα της θεραπείας και στην εξαφάνιση του συμπτώματος κι έτσι, ολοκληρωνόταν μέσα σε 10 με 20 συνεδρίες. Η προσέγγιση του MRI είναι απλή: πρώτον αναγνωρίζονται τα αναδραστικά πρότυπα που περιβάλλουν το πρόβλημα, κατα δεύτερον εντοπίζονται οι κανόνες και τα πλαίσια που το διατηρούν και , τρίτον, αλλάζουν αυτοί οι μηχανισμοί.

Οι Haley και Madanes από την άλλη πλευρά, υιοθετούν μια λειτουργισμική προοπτική του συμπτώματος, αλλά και δομική, αφού εντοπίζουν τους νόμους γύρω από την ιεραρχία και τη διατήρηση αυτής. Και τα δύο μοντέλα μοιράζονται συμπεριφοριστικά στοιχεία, όμως, ο Haley δεν επικεντρώνεται μόνο στη λύση του προβλήματος, αλλά και στην αλλαγή των δομών, για την οποία σχεδιάζει μια στρατηγική (Nichols, & Schwartz, 1991).

Ανάμεσα στις στρατηγικές τεχνικές είναι η αναπλαισίωση, η «συνταγογράφηση του συμπτώματος», το θεραπευτικό παράδοξο, οι εντολές (directives), οι δοκιμασίες, (ordeals) και οι τελετουργίες, (rituals) (βλ. Haley, 1990). Η βραχεία θεραπεία αποτελεί , σε γενικές γραμμές, μια μορφή κατευθυντικής θεραπείας.

III.3.2. Η συστημική προσέγγιση του Μιλάνου

Στην Ευρώπη η σχολή οικογενειακής θεραπείας που άσκησε μεγάλη επιρροή ήταν εκείνη της ομάδας του Μιλάνου, που ξεκίνησε την πορεία της το 1967, με τους Mara Selvini – Palazzoli, Luigi Boscolo και αργότερα με τους Gianfranco Cecchin και Guiliana Prata. Οι πρώτες επιρροές στους μέχρι τότε ψυχοθεραπευτές ήταν εκείνες του Bateson και της ομάδας MRI, ενώ ο Haley και ο Watzlawick τους επισκέπτονταν συχνά για να ανταλλάξουν ιδέες. Από το 1971 η ομάδα είχε ένα καθαρά συστημικό πλαίσιο αναφοράς (Nichols, & Schwarz, 1991).

Τα πρώτα χρόνια η κατεύθυνση της ομάδας παρουσίαζε αρκετά κοινά στοιχεία με τη στρατηγική, η έμφαση δινόταν στην φανερή συμπεριφορική αλλαγή. Υιοθέτησαν τη θέση των Watzlawick, Beavin και Jackson (2005), ότι η οικογένεια είναι ένα σύστημα, όπου η συμπτωματική συμπεριφορά διατηρείται μέσω αλληλεπιδραστικών προτύπων κυβερνούμενων από κανόνες. Έτσι, η δύναμη για προσδιορισμό της σχέσης δεν επαφίεται στο άτομο, αλλά είναι ένα μέρος του οικογενειακού «παιχνιδιού» (Campbell, Draper, & Crutley, 1991). Αυτό το παιχνίδι καθοδηγείται από ένα πλεόνασμα κινήσεων συμμετρικών, ενώ το σύμπτωμα εμφανίζεται όταν φτάσουν σ'ένα παράδοξο αδιέξοδο.(Wahlstrom, 1997). Για να αντιμετωπίσουν αυτό το αδιέξοδο χρησιμοποιούν τεχνικές, όπως τη θετική

συνδήλωση, ανάλογη της αναλαισίωσης, τα τελετουργικά, το αντιπαράδοξο ή «αλλαγή δίχως αλλαγή», όπου ουσιαστικά σ'ένα κλίμα αλλαγής προτείνεται η μη αλλαγή, μια τεχνική ανάλογη του «διπλού δεσμού» ή θεραπευτικού παραδόξου του MRI. Μια διαφορά της σχολής του Μιλάνου, από εκείνη του MRI, ήταν ότι η πρώτη λάμβανε υπόψη της και την ιστορία του ατόμου, σε σχέση με τη δεύτερη.

Το διάστημα από το 1975 έως το 1979 ήταν από τα πιο δημιουργικά της ομάδας, αντιστοιχεί στο συστημικό-σημασιολογικό, που παραθέσαμε στο κεφ.ΙΙΙ.2. Ο θεραπευτής δε θεωρείται πλέον παρατηρητής του συστήματος, αλλά μέρος του, κάτι που σηματοδοτεί το πέρασμα από μια σχέση ιεραρχική, με ρόλους ανώτερου-κατώτερου, σε μια ετεραρχική. Έτσι ο θεραπευτής έχει και το δικαίωμα να μη γνωρίζει, κάτι που απελευθερώνει το άτομο και το καθιστά πιο ενεργητικό. Αυτή η θέση εκφράζεται και μέσα από την απουσία κατευθύνσεων στη σχολή του Μιλάνου, μια ακόμη διαφορά από τις στρατηγικές προσεγγίσεις. Ο Cecchin θεωρεί ότι «το βασικό μεταμοντέρνο μήνυμα είναι αυτό :όλοι είμαστε ελεύθεροι, ακόμα και στη χειρότερη κατάσταση»(Bertrando, 2004, σ.22).

Περνάμε, επίσης, από την απλή παρατήρηση των αλληλεπιδράσεων στην αναζήτηση νοήματος, που δομεί το σύστημα αξιών της οικογένειας και συντηρεί το πρόβλημα. Αναπτύσσεται, γι'αυτό, το σκοπό η «κυκλική συνέντευξη», όπου ο θεραπευτής αξιοποιεί την ανάδραση που λαμβάνει από την οικογένεια, τις πληροφορίες, που τις επανεισάγει με ερωτήσεις πάνω στη σχέση, «τριαδικές ερωτήσεις», όπου τα μέλη εκφράζουν ανοιχτά τα συναισθήματά τους σε σχέση με κάποιον άλλο ενώπιόν του, κάνοντας συνεχώς συνδέσεις ανάμεσα σε συμπεριφορές, αξίες και σχέσεις μέσα στο σύστημα. Η λήψη ανατροφοδότησης από την οικογένεια ορίζεται ως «κυκλικότητα», η επεξεργασία τους από το θεραπευτή στηρίζεται σε συγκεκριμένες «υποθέσεις», όχι λανθασμένες ή σωστές, αλλά λιγότερο ή περισσότερο βοηθητικές, διατηρώντας μια στάση δημιουργικής περιέργειας, γι'αυτά που αποκαλύπτει το σύστημα (Campbell et.al., 1991). Ο όρος της ουδετερότητας του θεραπευτή αμφισβητήθηκε από τον Cecchin,(Bertrando, 2004), που θεώρησε ότι «οι θεραπευτές είναι αδύνατον να μη μεροληπτούν στη σχέση τους με τον πελάτη, πράγμα το οποίο συχνά καθοδηγεί τη δουλειά τους. Κατά τη γνώμη μας προβλήματα στη θεραπεία παρουσιάζονται, όταν οι θεραπευτές αδυνατούν να αναγνωρίσουν ότι μεροληπτούν και την επίδραση που έχει αυτό στους πελάτες»(Cecchin, Lane, & Ray,2003). Ωστόσο κάποιες απ'αυτές τις προκαταλήψεις είναι βασικές, όπως το ότι κανείς δεν υπάρχει εκτός πλαισίου αναφοράς (Cecchin et.al., 2003; Bertrando, 2004).

Το 1980 η ομάδα χωρίζεται με τους Selvini –Palazzoli και Prata ν'ακολουθούν ερευνητική κατεύθυνση και τους Cecchin- Boscolo εκπαιδευτική. Οι πρώτοι αναπτύσσουν την τεχνική της «σταθερής συνταγής», που στηρίζει την ιδέα ότι οι θεραπευτές μπορούν να δρουν ανεξάρτητα, ενώ οι δεύτεροι μιλούν για μια διαδικασία συνεχούς διαλόγου με την οικογένεια, που ανακατασκευάζει διαρκώς τους τρόπους σύλληψης της αλήθειας, ώστε να μην είναι ποτέ απόλυτη. Αυτές οι αρχές

απαιτούν από το θεραπευτή να είναι ιδιαίτερα ενεργητικός, να μπορεί ταυτόχρονα να παρατηρεί τόσο αυτό που αποκαλύπτει η οικογένεια, όσο και να κινείται ανάμεσα στις εσωτερικές του υποθέσεις, αλλά να μην τις “παντρεύεται”, ώστε να χάνει την “περιέργεια”, που τον ωθεί να κατασκευάζει νέες οπτικές και ν’ αναταράσσει το σύστημα(Campbell et. al., 1991).

Η ομάδα του Μιλάνου, ίσως, ήταν εκείνη που κατάφερε να μεταφέρει την πλειοψηφία των συστημικών ιδεών στην πράξη, γι’αυτό και αναγνωρίζεται ως η κατεξοχήν συστημική. Η έμφαση που έδιναν στην αναζήτηση νοήματος, παράλληλα, μ’εκείνη της λειτουργίας της ομάδας άνοιξαν μια προοπτική προς τον κοινωνικό κονστρουξιονισμό και τις αφηγηματικές μεθόδους, τις οποίες ουσιαστικά ήδη εφάρμοζαν.

III.3.3. Η Δομική Οικογενειακή Θεραπεία

Κατά τη δεκαετία του 1970 η Δομική προσέγγιση είχε, ίσως, τη μεγαλύτερη εφαρμογή στο οικογενειακό ψυχοθεραπευτικό πεδίο.(Nichols, & Schwarz, 1991). Η βάση για την ανάπτυξη της συστημικής προσέγγισης είχε ήδη τεθεί από το 1950, όταν ο S.Minuchin εγκατέστησε ένα μονόδρομο καθρέφτη στο Wiltwyck, ένα σχολείο νέων με παραβατική συμπεριφορά, εξαιτίας των αναγκών και των κοινωνικών συνθηκών, που έπρεπε ν’αντιμετωπιστούν άμεσα. Έχοντας μεγαλώσει σε μια Εβραϊκή οικογένεια στην περιφεριακή Αργεντινή και μένοντας στο Ισραήλ, όπου οικογένειες απ’όλο τον κόσμο προσπαθούσαν να χτίσουν ένα νέο έθνος, είχε μάθει για τη διαφορετικότητα και την προσαρμοστικότητα των οικογενειών αυτών. Στο Wiltwyck, όμως, ήρθε να αντιμετωπίσει και την ψυχοπαθολογία (Prochaska, 1984). Το 1965 αναλαμβάνει την Κλινική Καθοδήγησης παιδιών στη Φιλαδέλφεια και αργότερα συνεργάζεται με τους J.Haley και B. Montalvo (Minuchin, 2000). Ήταν πάντα ευαίσθητοποιημένος σε κοινωνικά ζητήματα κι έγινε γνωστός λόγω της θεραπευτικής του μαεστρίας και ταυτότητας.

Η δομική οικογενειακή θεραπεία, κατά συνέπεια, είναι απλή και πρακτική. Έχει συστημικό χαρακτήρα, καθώς το άτομο προσεγγίζεται μέσα στο κοινωνικό του πλαίσιο, ενώ η θεραπεία στοχεύει στην αλλαγή οργάνωσης της οικογένειας. Με το μετασχηματισμό των δομών, εντός του οικογενειακού συστήματος, αλλάζει και η υποκειμενική εμπειρία, το βίωμα κάθε μέλους (Minuchin, 2000).

Κατά τον Minuchin (2000), ο ρόλος της οικογένειας είναι τόσο εσωτερικός, όσο και εξωτερικός, από τη μια πλευρά η ψυχοκοινωνική προστασία των μελών της και από την άλλη πλευρά η προσαρμογή σε μια κουλτούρα και η μετάδοση αυτής. Παρέχει ταυτόχρονα στα μέλη την αίσθηση ότι ανήκουν κάπου, αλλά και ότι είναι διαφορετικά. Η ισορροπία ανάμεσα στα δύο είναι συχνά δύσκολη: τα όρια πρέπει να είναι σταθερά, αλλά όχι άκαμπτα, ελαστικά, αλλά όχι συγκεχυμένα. Η ανεπαρκής οριοθέτηση μπορεί να καταλήξει είτε σε «παγιδευτική εμπλοκή» ή

«αποσύνδεση».(σ.119). Τα όρια περιβάλλουν τα διαφορετικά υποσυστήματα, καθιερώνοντας την ιεραρχία, ενώ τα επαναλαμβανόμενα πρότυπα συναλλαγής, γεννούν κανόνες, που καθορίζουν την οικογενειακή δομή(βλ. κεφ.Ι.2.2).

Οι οικογενειακοί κανόνες διαμορφώνονται μέσα από μια διαδικασία προοδευτικής διαφοροποίησης, έτσι ώστε οι σχέσεις να πάρουν τελικά συμπληρωματική μορφή. Στο σημείο αυτό εντοπίζεται μια διαφορά με το σχήμα κυκλικής αιτιότητας, παρόλο που και οι δύο υπογραμμίζουν τη διαδικασία αμοιβαίου καθορισμού της σχέσης. Έτσι, το πρώτο αποτελεί μια περιγραφή αμφίδρομης δράσης, ενώ το δεύτερο αναφέρεται στη διαδικασία σχηματισμού μιας συμπεριφοράς από μια άλλη. Η διαφορά αυτή μπορεί να μη φαίνεται σημαντική, αλλά είναι σχετική με την προτίμηση των δομικών θεραπειών ν'ασχολούνται με τη διάταξη των μελών στο χώρο (πραγματικές ή μεταφορικές), δηλαδή, τη τεχνική της αναδόμησης παρά την παρατήρηση συμπεριφορικών διαδικασιών (Colapinto, 1991).

Η παθολογία μιας οικογένειας σχετίζεται με την αύξηση της ακαμψίας των προτύπων συναλλαγής σε κρίσιμες, μεταβατικές περιόδους αύξησης του στρες. Γενικότερα, σχετίζεται με την προσαρμοστικότητα της, καθώς οι οικογένειες αποτελούν μικρά κοινωνικά συστήματα ,που προσπαθούν να διατηρήσουν τις παρούσες δομές μέσω γνωστών τρόπων συναλλαγής, περιθωριοποιώντας τους εναλλακτικούς. Ο θεραπευτής παρεμβαίνει συχνά, ώστε να φέρει τι σύστημα σε κατάσταση έντονου στρες και ανισορροπίας, είτε εμποδίζοντας τη συναλλαγή μέσω προκαθορισμένων προτύπων, είτε δίνοντας έμφαση στις διαφορές και αναπτύσσοντας τις σιωπηρές συγκρούσεις, αλλά και μέσα από τη συμμετοχή σε συμμαχίες. Γίνεται, μ'άλλα λόγια, προκλητικός, δημιουργώντας μια κρίση (Minuchin,2000).Σε περιόδους κρίσης παρουσιάζονται νέες ευκαιρίες ανακάλυψης προτύπων αλληλεπίδρασης.«Στην άκρη του χάους η αυξανόμενη πολυπλοκότητα μπορεί ν'ανοίξει ένα πλήθος επιλογών μη προσιτών πρωτύπων στην οικογένεια. Αυτό επιτρέπει την ανάπτυξη μιας νέας τάξης που βοηθά την οικογένεια να προσαρμοστεί και να εξελιχθεί [...]»(Chamberlain, & McCown, 1998,σ.72).

Το πρώτο βήμα για την αλλαγή μιας οικογένειας γίνεται ,έσω της σύμπραξης και της προσαρμογής, ενώ έμφαση δίνεται στη σύνδεση (joining). Μια επιτυχημένη σύνδεση θέτει τις βάσεις για την αναδόμηση, που αποτελεί το πρώτο βήμα της διαδικασίας μετασχηματισμού. Ο Minuchin (2000,σ.213) αναφέρει σχετικά: «Ο μετασχηματισμός συνήθως δεν αλλάζει την σύνθεση της οικογένειας. Η αλλαγή συμβαίνει στις συνάψεις στον τρόπο που οι άνθρωποι σχετίζονται μεταξύ τους». Συχνά στη φάση της σύμπραξης ο θεραπευτής χρησιμοποιεί τα ήδη υπάρχοντα σχήματα της οικογένειας. Μέσα από τη σύνδεση λαμβάνει την αποδοχή της ομάδας, χρησιμοποιώντας τεχνικές, όπως είναι η αναπλαισίωση και η αναζήτηση των “δυνάμεων” της οικογένειας, μέθοδος που αποκεντρώνει από το σύμπωμα. Η πρόκληση, εδώ, για τον θεραπευτή είναι να μην ενσωματωθεί στο σύστημα στην

προσπάθεια αλλαγής των δομών του, με την έννοια να μην παρασυρθεί από τους κανόνες λειτουργίας του (Colapinto, 1991).

Ο ρόλος του θεραπευτή είναι ενεργητικός και έντονα κατευθυντικός, δρα συχνά ως “ηθοποιός” στο στάδιο της προσαρμογής και σύμπραξης, αλλά και ως “σκηνοθέτης”, στη φάση της αναδόμησης (Minuchin, 2000, σ.261), ενθαρρύνοντας τα μέλη να εκδραματίσουν, αναθέτοντας εργασίες για το σπίτι, αναπλαισιώνοντας και επιλέγοντας κάποιο μέλος της οικογένειας, ως “συνθεραπευτή” (σ.241). Το μέλος αυτό αλλάζει συχνά κατά τη διάρκεια της συνεδρίας, για να ενθαρρύνει τον πειραματισμό. Συχνά οδηγεί τον “αναγνωρισμένο ασθενή” πίσω από τον μονόδρομο καθρέφτη, για να παρακολουθήσει τα πρότυπα αλληλεπίδρασης της οικογένειας. Το «εδώ και τώρα» είναι σημαντικό για το δομικό θεραπευτή, καθώς μέσω της αναπαράστασης στο παρόν ανακαλύπτει τους κανόνες λειτουργίας της οικογένειας που συντηρούν το πρόβλημα και ανακατασκευάζει τις εσωτερικές του υποθέσεις.

III.3.4. Η οικογενειακή προσέγγιση του Murray Bowen

Σε αντίθεση με τα περισσότερα οικογενειακά μοντέλα που εστιάζουν στο παρόν, ο M.Bowen, ψυχαναλυτικής καταγωγής, υπογράμμισε τη σημασία των διαμορφωμένων οικογενειακών προτύπων που κουβαλάμε μέσα μας, τα οποία συχνά καθορίζουν μελλοντικές επιλογές και ρόλους. Ας την δούμε αναλυτικότερα.

Σύμφωνα με τον Friedman (1991), η προσέγγιση του Bowen είναι ουσιαστικά μια ολιστική θεωρία γενικότερα για τη ζωή. Το γεγονός ότι μπορεί να εφαρμοστεί στην οικογένεια είναι αποσπασματικό σε σχέση με το ευρύτερο φάσμα, που ονομάζεται το «ανθρώπινο φαινόμενο» (σ.135). Αλλά αυτό το φάσμα επεκτείνεται πέρα από την ανθρώπινη διάσταση, σε όλα τα πρωτοπλάσματα, αν όχι σε όλη τη δημιουργία. Ο άνθρωπος θεωρείται «μέρος των εξελικτικών, συναισθηματικών διαδικασιών που πάνε στην αρχή του χρόνου» (σ.135). Και παρακάτω σημειώνει ότι δεν αναζητούνται απλά συγκρίσεις συμπεριφοράς, αλλά περισσότερο αυτά που είναι κοινά «σε όλα τα “συναισθηματικά”, δηλαδή, φυσικά συστήματα» (σ.136).

Ο Bowen θεωρεί ότι κοινό όλων των οργανισμών είναι το «χρόνιο άγχος», ενώ απάντηση σε αυτό δίνεται με τη «διαφοροποίηση», την προσπάθεια, δηλαδή, εξισορρόπησης των εσωτερικών και εξωτερικών διαδικασιών αυτορρύθμισης και αυτοπροσδιορισμού, υπό την έννοια μιας συνεχούς διαδικασίας και όχι ενός στόχου προς επίτευξη. Ωστόσο, «η διαφοροποίηση δεν θα πρέπει να ταυτίζεται με παρόμοιες ιδέες, όπως την εξατομίκευση, την αυτονομία ή ανεξαρτησία» (Friedman, 1991, σ.141).

Η διαφοροποίηση σχετίζεται με την ικανότητα απόκτησης ακεραιότητας, παράλληλα, όμως, ανήκοντας ή έχοντας την ικανότητα για συσχέτιση σ'ένα ευρύτερο πλαίσιο. Είναι ανάλογη, δηλαδή, του «αυτονομείσθαι εν αλληλεξαρτήσσει». Ένας δεύτερος όρος που χρησιμοποιεί ο Bowen είναι εκείνος του «συναισθηματικού συστήματος», το οποίο ορίζεται ως μια ομάδα ανθρώπων, που έχουν αναπτύξει συναισθηματικές αλληλεξαρτήσεις, στα σημεία, που το τελικό σύστημα σύνθεσης των μερών έχει αναπτύξει τους δικούς του όρους οργάνωσης. Στην ουσία, ένα συναισθηματικό σύστημα περιλαμβάνει όσα μπορούν ν'απεικονιστούν με το γενεόγραμμα. Αυτές οι συναισθηματικές αντιδράσεις, τόσο ως προς τη φύση τους, όσο και ως προς την έντασή τους, μεταβιβάζονται διαγενεολογικά. Ας εξετάσουμε τους όρους και τις διαδικασίες αυτές λεπτομερέστερα.

Η διαφοροποίηση του εαυτού είναι τόσο ενδοψυχική, όσο και διαπροσωπική, αν και στην ουσία αυτές οι δύο μορφές δεν αποτελούν παρά όψεις του ίδιου νομίσματος. Η ενδοψυχική διαφοροποίηση αναφέρεται στην ικανότητα διαχωρισμού του συναισθήματος από τη λογική. Αυτό, όμως, δε σημαίνει συναισθηματική ψυχρότητα, αλλά αντίθετα εξισορρόπηση των δύο, έτσι ώστε το άτομο να μπορεί παράλληλα να είναι συναισθηματικά αυθόρμητο, αλλά και οριοθετημένο. Αυτό, βέβαια, έχει άμεση επίδραση και στη διαφοροποίηση από τους άλλους, καθώς το αδιαφοροποίητο άτομο υπεραντιδρά συναισθηματικά, θετικά ή αρνητικά, στους σημαντικούς άλλους, επιδιώκοντας πάνω απ'όλα την έγκριση και αποδοχή τους (Nichols, & Schwartz, 1991).

Ο Bowen (1996), περιέγραψε τα παραπάνω, μέσα από την προσωπική του περιπέτεια διαφοροποίησης, από την οικογένεια καταγωγής του. Εισήγαγε όρους όπως «αδιαφοροποίητη οικογενειακή μάζα του εγώ», για να περιγράψει τη συγχώνευση, που συνήθως προκύπτει μέσα από μια διαδικασία τριγωνοποίησης του ατόμου. Το τρίγωνο κατά τον Bowen, είναι η απειροελάχιστη δομική μονάδα κάθε οικογένειας. Σε μια δυαδική συγκρουσιακή σχέση εισάγεται ένα τρίτο μέλος, έτσι ώστε η ένταση να μειωθεί σταθεροποιώντας το σύστημα. Παράλληλα, όμως, διατηρείται η βάση της σύγκρουσης που ανάλογα με την έντασή της αυξάνει και την προσκόλληση μεταξύ των δύο μελών του τριγώνου. Η έννοια, βέβαια, του τριγώνου, δεν αναφέρεται μονάχα σε άτομα, αλλά σε τρεις οποιουσδήποτε πόλους π.χ. ανάμεσα σε έννοιες, επίπεδα οργάνωσης, σε υποσυστήματα, ανάμεσα σε δύο άτομα και μια ιδέα, αξία, ενασχόληση, όπως την εργασία κ.α. Συνεχίζει, λέγοντας, ότι όσο πιο έντονη είναι η συναισθηματική συγχώνευση στην οικογένεια, τόσο πιθανότερη είναι και η αποκοπή, που συχνά επιτυγχάνεται μέσω της απομάκρυνσης των ατόμων από την οικογένειά τους, κυριολεκτική ή μεταφορική. Υπάρχουν, λοιπόν, δύο τρόποι αντίδρασης του ατόμου στη μη διαφοροποίηση: ο ένας είναι η εξάρτηση και ο άλλος η απόρριψη.

Σε αυτό το σημείο η σκέψη του Bowen είναι καθαρά συστημική, αφού θεωρεί ότι η μη διαφοροποίηση δεν περιορίζεται μονάχα στο άτομο, που την «κληρονομεί» από τους γονείς, αλλά μεταβιβάζεται διαγενεαλογικά, σε όλες τις εξελικτικές αλληλουχίες, εντασσόμενη, έτσι, στη ροή των φυσικών συστημάτων και της ζωής. Σχηματίζεται, μ' αυτό τον τρόπο, μια αλυσίδα ολοένα και λιγότερο διαφοροποιημένων ατόμων, τα οποία επιλέγοντας άτομα του ίδιου επιπέδου διαφοροποίησης διαιωνίζουν το πρόβλημα. Προεκτείνει, λοιπόν, τη θεώρησή του για την οικογένεια και στην κοινωνία, που ακολουθεί τις ίδιες διαδικασίες σε ευρύτερη κλίμακα, μιλώντας για «κοινωνική παλινδρόμηση»(Friedman, 1991).

Στην προσέγγιση του Bowen δεν υπάρχουν τεχνικές για την αλλαγή. Η τεχνική είναι εκείνη που και ο ίδιος εφάρμοσε (1996) και δεν είναι άλλη από την «επιστροφή στο σπίτι», που ουσιαστικά ποτέ δεν αφήνουμε, με στόχο τη μελέτη των σχέσεων, που έχουν διακοπεί, των μακρινών συγγενών και των κυρίαρχων τριγώνων. Το άτομο θα πρέπει παράλληλα να διατηρεί επαφή, αλλά και απόσταση, επικοινωνία και προσωπικό «χώρο». Αυτές οι οδοί είναι κατά τον Friedman, είναι «γωνίες εισόδου στις παγκόσμιες, αν όχι κοσμικές διαδικασίες, που έχουν διαμορφώσει την ύπαρξή μας»(1991, σ.148).

Η γραφική αναπαράσταση όλων αυτών γίνεται μέσα από το γενεόγραμμα, ο σχεδιασμός του οποίου δεν είναι εύκολος και γι' αυτό η θεραπεία είναι, συνήθως, μακρόχρονη.

Η στάση του θεραπευτή στηρίζεται στην προσπάθειά του να μείνει αποτριγωνοποιημένος, να διατηρήσει την αντικειμενικότητά του και τούτο διότι η διαφοροποίηση του θεραπευτή μπορεί άμεσα να συμβάλλει σ' εκείνη του θεραπευόμενου. Με βάση τα σημερινά δεδομένα και τη στροφή στη Β' Κυβερνητική, όπου ο θεραπευτής θεωρείται μέρος του συστήματος, μια τέτοια θέση θα ήταν υπό αμφισβήτηση. Ωστόσο, φαίνεται από το γενικότερο χαρακτήρα της προσέγγισης του Bowen ότι η αντικειμενικότητα δεν αντιστοιχεί στην απομόνωσή του από το ευρύτερο σύστημα, αλλά σε μια εσωτερική, σταθερή δομή, προαναγγέλοντας, έτσι, την έννοια της “οργανωτικής κλειστότητας” των Maturana & Varela, σύμφωνα με την οποία ένα σύστημα μπορεί να προσαρμόζεται στο περιβάλλον διατηρώντας τη συγκεκριμένη οργάνωσή του (Παρίτσης, Ν.,2003).

Ο θεραπευτής λειτουργεί ως καταλύτης, ένα κοινό στοιχείο με τη Δομική σχολή, που διευκολύνει την αντίδραση των μερών του συστήματος, αλλά δίχως να χάνει την ταυτότητά του. Αυτό απαιτεί μια εσωτερική ισορροπία και αυτοσυγκράτηση. Ένας θεραπευτής της σχολής του Bowen χρησιμοποιεί μεθόδους, όπως τις παράδοξες απαντήσεις, που αναταράσσουν το σύστημα, άλλο ένα κοινό σημείο μ' έναν δομικό, που συχνά προξενεί «κρίσεις», την αποφυγή ερμηνειών και την αφήγηση ιστοριών ως προβλητικό μέσο. Κυρίως, όμως, εργάζεται μέσα από τις ερωτήσεις, που συχνά λειτουργούν ως προκλήσεις, προωθώντας την ωρίμανση, δίχως

την εξάρτηση, αποτελώντας, ουσιαστικά αποτριγωνοποιητική τεχνική. Μέσα από τη σαφήνεια της στάσης του θεραπευτή αρχίζει να πραγματοποιείται μια αυτοενεργούμενη διαδικασία και στον θεραπευόμενο. Η αλλαγή στον ασθενή γίνεται μέσω της συνειδητοποίησης και της ανάληψης της χαρακτηριστικής «θέσης του Εγώ», αντί του «εμείς» (Friedman, 1991). Στη θεραπεία κατά τον Bowen, δεν είναι απαραίτητη η παρουσία όλης της οικογένειας, μπορεί να γίνει ακόμα και με ένα άτομο, η αλλαγή του οποίου φέρνει συνακόλουθες αλλαγές στο οικογενειακό σύστημα, μια θεώρηση που πλησιάζει εκείνη του «φαινομένου της πεταλούδας» (Chamberlain, 1998).

Συμπερασματικά, θα λέγαμε ότι ο Bowen απαντά στην κριτική κατά των συστημικών θεωριών ότι το άτομο παραμελείται προς όφελος του συστήματος. Ο Bowen καταφέρνει να μένει «διαφοροποιημένος» ανάμεσα στα δύο, για να χρησιμοποιήσουμε τη δική του ορολογία, δίχως, όμως, να χάνει την επαφή και τη συνέχεια αυτών.

III.3.5. Μεταμοντέρνα σκέψη και αφηγηματική προσέγγιση στην οικογενειακή θεραπεία

Όπως έχουμε ήδη αναφέρει, το πέραςμα από την Α' στη Β' Κυβερνητική έφερε σημαντικές αλλαγές στη θεραπευτική πράξη (βλ.κεφ.ΙΙΙ.2), που σηματοδότησαν μια νέα οπτική, τη μεταμοντέρνα. Σε αυτή μνηθήκαμε μέσα από το κίνημα του Κοινωνικού Κονστρουξιονισμού, σύμφωνα με το οποίο δεν μπορεί να νοηθεί αντίληψη, πιστεύω, οποιαδήποτε κατασκευή, συμπεριλαμβανομένης και του εαυτού, παρά μόνο μέσα στο κοινωνικοπολιτισμικό πλαίσιο, ως αποτέλεσμα της επικοινωνίας και του διαλόγου. Σύμφωνα με την Boston (2000, σ.454), «ο κοινωνικός κονστρουξιονισμός πραγματικά παρακίνησε τους συστημικούς θεραπευτές να εκτιμήσουν τη ρευστότητα της γλώσσας και του νοήματος». Συνακόλουθα στο θεραπευτικό πεδίο έχουμε στραφεί προς τη γλώσσα, ως μέσο κατασκευής νοημάτων και προώθησης της αλλαγής, με αποτέλεσμα την ανάπτυξη της αφηγηματικής προσέγγισης.

Ένας από τους βασικούς εκπροσώπους της αφηγηματικής σχολής είναι ο M.White. Με βάση την αφηγηματική προσέγγιση κανένα πρόβλημα δεν αποδίδεται σε ατομικά χαρακτηριστικά, αλλά στις αφηγήσεις αυτών, που δεν συμβαδίζουν μ'αυτά που βιώνονται. Έτσι, μέσω της κατασκευής εναλλακτικών ιστοριών δεν δημιουργούνται απλά νέες αναπαραστάσεις, αλλά συγκροτούνται ουσιαστικά νέες ταυτότητες. Ακολουθούνται κάποια βασικά στάδια και τεχνικές, μερικά από τα οποία είναι :α)η εξωτερίκευση του προβλήματος- ένας τρόπος ορισμού των προβλημάτων χωριστά από τον εαυτό, β)η αναζήτηση θετικών αποτελεσμάτων, που αποτελούν εξαίρεση στο δεδομένο πρότυπο ανάδυσης του προβλήματος γ)έπειτα η ενίσχυση νέων πλοκών, μέσα από τη «χαρτογράφηση» πράξης και νοήματος δ)η σύνδεση της

νέας ιστορίας με το παρελθόν και η επέκταση στο μέλλον, όπου φωτίζονται ξεχασμένες, περιθωριοποιημένες πλευρές της εμπειρίας και νέοι τρόποι ύπαρξης, συμβατοί με την προτιμώμενη ιστορία εαυτού ε)πολλές φορές καλείται μια εξωτερική ομάδα «μαρτύρων», ατόμων, δηλαδή, σημαντικών από τον κοινωνικό περίγυρο, για να «επικυρώσουν» τη νέα ιστορία (Carr, 1998).

Η στάση του θεραπευτή είναι συνεργατική, βοηθά στην «αποδόμηση» και «αναδόμηση» της ιστορίας. Οι πρακτικές αυτές έχουν τις ρίζες τους στη φιλοσοφία του Foucault (Bertrando, 2000), που μιλάει για την ασυνείδητη χειραγώγηση των ανθρώπων στην υποδούλωση των ζωών τους, μέσω της συνεχούς απομόνωσης, αξιολόγησης και σύγκρισης, εσωτερικεύοντας, έτσι, τις κοινωνικές νόρμες. Με τον τρόπο αυτό ο θεραπευόμενος οδηγείται σε αυτό που ο White ονομάζει «εξέγερση των υποδουλωμένων γνώσεων», κατασκευάζοντας νέες αφηγήσεις, που δεν αντικατοπτρίζουν μια και μόνο «αντικειμενική» αλήθεια (Carr, 1998).

Ωστόσο και η αφηγηματική προσέγγιση έχει τις εσωτερικές της αντιφάσεις. Έτσι, αν είναι όπως το θέτει ο Foucault, ότι η δύναμη είναι ένα δίκτυο σχέσεων που μας συνδέει και όχι η πρόθεση του ατόμου, ακόμα και το γεγονός ότι ο θεραπευτής αποφασίζει να θέσει συγκεκριμένες ερωτήσεις, που βοηθούν στην κατασκευή μιας νέας ιστορίας είναι σε θέση ισχύος. Υπό αυτή την προοπτική είναι αδύνατο να ξεφύγει κανείς από την εξουσία, που είναι μια σχέση και μάλιστα απαραίτητη. Επομένως, ο θεραπευόμενος δεν είναι απόλυτα ελεύθερος να κατασκευάσει τη δική του αφήγηση από τις εσωτερικές υποθέσεις του θεραπευτή (Bertrando, 2000).

Ίσως κάποιος ν'αναρωτηθεί ποια είναι η σχέση της αφηγηματικής με τη συστημική προσέγγιση. Η σύνδεσή τους επιτυγχάνεται μέσα από τον Κοινωνικό Κονστρουξιονισμό και τη μεταμοντέρνα σκέψη γενικότερα. Η νέα στροφή στις αφηγήσεις παρουσιάζει πολλά θετικά σημεία, όπως το σεβασμό των ιδεών, των αξιών και των ιστοριών των θεραπευόμενων, αντί της αποκλειστικής προσήλωσης στις υποθέσεις του θεραπευτή, μεταφέροντας έτσι την προσοχή στο άτομο, που συχνά χάνεται στην προσπάθεια περιγραφής του συστήματος. Από την άλλη πλευρά υπάρχει εδώ ο κίνδυνος απομάκρυνσης από το συστημικό πρίσμα, εξαλείφοντας τις πολύτιμες συνεισφορές και των δύο.

Παρολ'αυτά δε φαίνεται να υπάρχει ουσιαστική βάση διαχωρισμού των δυο αυτών προσεγγίσεων, πέραν του ότι αναφέρονται σε διαφορετικά επίπεδα ανάλυσης. Η αφήγηση είναι χρήσιμη για την κατανόηση της υποκειμενικής διάστασης της εμπειρίας και του νοήματος που δίνεται σε αυτή. Ωστόσο αυτή δε μπορεί να νοηθεί εκτός πλαισίου, από το οποίο κάθε μήνυμα λαμβάνει το νόημά του (Bateson, 1985). Συμπερασματικά θα λέγαμε ότι η αφήγηση είναι μορφή αλληλεπίδρασης, αν και όχι η μοναδική, που συμπεριλαμβάνεται σε μια συστημική οπτική, δίνοντας βάθος σε ένα ευρύτερο πεδίο. Προχωράμε, με αυτό τον τρόπο, προς μια προοπτική σύνθεσης και πλουραλισμού, καθώς κατά τον Gergen «έχουμε αρχίσει να καταλαβαίνουμε ότι

είμαστε δημιουργήματα σχέσεων [...]» (Misra, 1993, σ.406), έτσι ώστε «όλες οι θεωρίες να αντιμετωπίζονται ως είσοδος για την κουλτούρα, χωρίς να επιτρέπεται σε καμία να αποκτήσει ηγεμονία, να γίνει τόσο ισχυρή, ώστε να περιθωριοποιήσει τις υπόλοιπες φωνές» (σ.403). Η συστημική προσέγγιση παρέχει τη βάση, όπου όλες οι θεωρίες μπορούν να βρουν θέση.

Β' Μέρος

ΚΕΦΑΛΑΙΟ IV:Μια μελέτη περίπτωσης - Dogville

IV.1. Εισαγωγή

Μέσα από το παρόν κεφάλαιο θα θέλαμε να παρουσιάσουμε στοιχεία συστημικής σκέψης σε πλαίσιο εφαρμογής. Για το σκοπό αυτό επιλέξαμε την κινηματογραφική ταινία “Dogville” του Lars Von Trier. Ίσως, κάποιος να αναρωτηθεί ποια μπορεί να είναι η επιστημονική αξία και η εγκυρότητα ενός τέτοιου εγχειρήματος, εφόσον δεν αποτελεί ένα πραγματικό σύστημα, άμεσα παρατηρήσιμο και προσιτό. Πράγματι. Δεν υπάρχει τρόπος να παρατηρήσουμε το φανταστικό αυτό σύστημα στο «εδώ και τώρα», παρά μόνο μέσω της αφήγησής του ανάμεσα σε πολλές εναλλακτικές. Σύμφωνα με τον Bateson «ένα μήνυμα [...] δεν συνίσταται από τα αντικείμενα που δηλώνει. Μάλλον η γλώσσα διατηρεί μια σχέση με τα αναφερόμενα αντικείμενα ανάλογη με εκείνη, που έχει ο χάρτης με μια περιοχή» (1985, σ.180). Έτσι ο κινηματογραφικός μας «χάρτης» μπορεί να αντιστοιχεί σε τμήματα μιας ή περισσοτέρων πραγματικών «περιοχών». Από την άλλη πλευρά η τέχνη δε θα μπορούσε παρά να θεωρηθεί ένα σύστημα, το οποίο διακρίνεται από «ισομορφισμούς»(Von Bertalanffy, 2001) προς τη ζωή.

IV.2 Σύνοψη της πλοκής

Η ιστορία του Dogville εκτυλίσσεται σε 9 κεφάλαια και ένα πρόλογο, αφηγημένη μέσα από τη βαθιά φωνή του John Hurt. Το Dogville είναι μια μικρή

πόλη πίσω από τα βραχώδη όρη των Η.Π.Α. σε ένα δρόμο που σταματά σ'ένα παλιό ορυχείο. Εκεί φτάνει μια νεαρή φυγάς, η Γκρέις (Grace), αναζητώντας καταφύγιο από μιας συμμορία γκάνγκστερ που την καταδιώκουν. Συναντά πρώτα τον Τομ (Tom), ο οποίος είναι πρόθυμος να τη βοηθήσει, αλλά χρειάζεται και τη συγκατάθεση των κατοίκων. Έτσι το επόμενο πρωί τους την παρουσιάζει. Εκείνοι είναι επιφυλακτικοί και αρνητικοί, πιστοί στο νόημα της “κοινωνίας”, που σημαίνει τη στενή μεταξύ τους σύνδεση. Ο Τομ υποστηρίζει την ανάγκη ανοίγματος προς τα έξω, ενώ οι κάτοικοι θεωρούν ότι νοιάζονται για τους άλλους. Ακούγονται πολλές αντιτιθέμενες απόψεις και οι κάτοικοι αποφασίζουν να δώσουν στη Γκρέις δύο εβδομάδες προθεσμία για ν'αποδείξει την αξία της. Αποφασίζεται να δουλεύει 8 ώρες την μέρα, μια σε κάθε σπίτι. Εκείνη νιώθει ευγνώμων γι'αυτή την ευκαιρία, αλλά κανείς δε φαίνεται να χρειάζεται τη βοήθεια που προσφέρει. Τελικά, βρίσκει τρόπο να γίνει χρήσιμη, καλύπτοντας ιδιαίτερες ανάγκες του καθενός. Οι δύο εβδομάδες περνούν γρήγορα και, έτσι, οι κάτοικοι ξαναηφίζονται. Παρά την προσδοκία της Γκρέις ότι θα φύγει φαίνεται ότι τελικά είχε βρει φίλους και μένει. Αν και η Γκρέις θεωρείται καταζητούμενη, για την οποία προσφέρεται μια σημαντική αμοιβή, οι κάτοικοι φαίνονται ν'αντιστέκονται, παρόλο που υπάρχουν αρκετές συντηρητικές φωνές, που συνιστούν την υποταγή στο νόμο και το “πρέπει”. Η άνοιξη και το καλοκαίρι περνούν όμορφα, η πόλη και η Γκρέις προσαρμόζονται η μια στην άλλη. Ωστόσο, με τον καιρό οι επισκέψεις των αστυνομικών πληθαίνουν, καθώς η Γκρέις θεωρείται επικίνδυνη. Οι κάτοικοι αναθεωρούν και νιώθοντας την ηθική υποχρέωσή τους να υποταχθούν στο «νόμο» σκέφτονται ότι δεν είναι ασφαλές να μένει πια μαζί τους. Παρολ'αυτά δέχονται να της επιτρέψουν να μείνει, όμως, υπό νέους όρους. Έτσι, η Γκρέις δουλεύει περισσότερο, της αφαιρείται ο συμβολικός μισθός που έπαιρνε, οι σχέσεις έχουν μέτρο την εκμετάλλευση, ακόμα και τη σεξουαλική, κατάσταση που κορυφώνεται και φτάνει μέχρι το σημείο να της κρεμάσουν έναν αυτοσχέδιο μηχανισμό, με μια αλυσίδα δεμένη στο λαιμό, που κατέληγε σε μια βαριά ρόδα, που έπρεπε να σέρνει. Σε όλη αυτή την πορεία ο Τομ στεκόταν δίπλα της, τελικά, όμως, συντάσσεται με την κοινωνία του Dogville. Η λύση έρχεται μέσα από το πρόσωπο ενός γκάνγκστερ, που τελικά αποδεικνύεται ότι είναι ο πατέρας της Γκρέις. Η τελευταία σκηνή του έργου, της συζήτησης μεταξύ των δύο, είναι καθοριστικής σημασίας. Η Γκρέις, σε αντίθεση με την υποτακτική, μαρτυρική στάση που είχε διατηρήσει σε όσα δεχόταν από τους κατοίκους του Dogville, αναλαμβάνει την εξουσία και την ευθύνη που της προσφέρεται από τον πατέρα και με τη συνεργασία της συμμορίας αφανίζει την πόλη. Σκοτώνονται όλοι οι κάτοικοι, καίγονται τα σπίτια, ενώ εκείνη σκοτώνει προσωπικά τον Τομ. Ο μόνος που επιζεί είναι ο Μωϋσής, ένας σκύλος με όνομα προφήτη, που υποδέχθηκε την Γκρέις, όταν πρωτόφθασε στο Dogville γαβγίζοντας σα να έφθανε κίνδυνος. Η επιβίωσή του είναι ένα θαύμα και ο Μωϋσής ο μόνος που δεν αφανίζεται από τις ενέργειες της Γκρέις. Είναι θυμωμένος μαζί της, επειδή όταν εκείνη είχε φτάσει του έκλεψε το κόκκαλο.

Η ταινία προσφέρει καταγισμό ερεθισμάτων, που θα μπορούσαν να οδηγήσουν σε διαφορετικές «αναγνώσεις» και αφηγήσεις της, οι οποίες δεν είναι αλληλοαποκλειόμενες, αλλά συμπληρωματικές. Εμείς προτείνουμε ένα πρίσμα, που φωτίζει τη λειτουργία του Dogville, ως συστήματος και τη θέση του ατόμου μέσα σ' αυτό. Η προσέγγισή του, μέσα από διαφορετικά μοντέλα, όπως π.χ. το ψυχαναλυτικό, όχι μόνο αντικρουόμενη δεν είναι, αλλά επιθυμητή, καθώς η ταινία είναι πλούσια σε συμβολισμό και έτσι, θα μπορούσε να δώσει βάθος στην ανάλυση των χαρακτήρων. Εφόσον το ενδοψυχικό είναι κομμάτι του ανθρώπινου συστήματος, δεν θα μπορούσε να απορριφθεί η περιγραφή του, μέσα από μια τέτοια προοπτική, αν και αυτό, βέβαια, δε σημαίνει ότι δε δίνεται προσοχή σ' αυτό μέσω της συστημικής. Συστημική σκέψη σημαίνει σύνθεση ακόμα και φαινομενικά αντικρουόμενων σχημάτων. Ωστόσο, εμείς, στο πλαίσιο της παρούσας εργασίας θα παρακολουθήσουμε τη ροή του συστήματος, σε επίπεδο «διαδικασίας» και όχι τόσο «περιεχομένου» (Bateson, 1985). Για το λόγο αυτό σε αρκετά σημεία θα παραθέσουμε αποσπάσματα διαλόγων του έργου, ώστε να είναι πιο διακριτά τα πρότυπα αλληλεπίδρασης, ενώ μονάδες ανάλυσης θα είναι τα επιμέρους υποσυστήματα.

IV.3. Ορισμός του συστήματος

Το Dogville περιγράφεται ως “μια μικρή, απομονωμένη, αλλά φιλόξενη πόλη, οι κάτοικοι της οποίας ήταν καλοί, τίμιοι και την αγαπούσαν”. Σε αυτή την πόλη καταφτάνει η Γκρέϊς αναζητώντας προστασία από μία δύναμη που την καταδιώκει, απειλώντας τη ζωή της. Αυτό αποτελεί το βασικό *πλαίσιο*, που είναι η οργάνωση του συστήματος. Μια κοινωνία, όπως το Dogville, παρουσιάζεται ως κλειστό σύστημα, όπου κατά τη V.Satir (1989, σ.159 -166), «τα μέρη είναι στο σύνολό τους συνδεδεμένα ή ασύνδετα με άκαμπτο τρόπο, δεν υπάρχει ροή πληροφορίας, απομονωμένα από κάθε εξωτερική παρέμβαση και χωρίς κανένα περιθώριο αλλαγής σε ρόλους. Κατά τη Satir, τα περισσότερα κοινωνικά συστήματα είναι κλειστά ή σχεδόν κλειστά, μη παρέχοντας τη δυνατότητα ανάπτυξης των ανθρώπων, με νόμους κρυφούς, απάνθρωπα αναλλοίωτους, έτσι ώστε τα άτομα να προσαρμόζονται σε αυτούς και όχι να τους προσαρμόζουν στις ανάγκες τους. Είναι, όμως, δυνατό ένα ζωντανό σύστημα, όπως ένα κοινωνικό σύνολο να είναι παράλληλα κλειστό; Με βάση τη σύγχρονη θεωρία των δυναμικών συστημάτων (Spronck, & Compernelle, 1997; Chamberlain, 1998), η έννοια της οριοθέτησης δεν φαίνεται ξεκάθαρη. Θα μπορούσαμε, ίσως. Να περιγράψουμε το Dogville με τον όρο «παγιδευτική εμπλοκή» του S.Minuchin, μια κατάσταση που ευνοεί τη στροφή προς το εσωτερικό του συστήματος, εξαντλώντας τα ενεργειακά του αποθέματα, που είναι απαραίτητα για την αντιμετώπιση μιας κρίσης, που απαιτεί προσαρμοστικότητα και αλλαγή. Και

κατά τους Edwards, & Jaros (1995), η ακαμψία των προτύπων στα ζωντανά συστήματα τείνει να εξισώνεται με τη δυσλειτουργία.

Όσα αναφέραμε είναι σε άμεση συνάρτηση με τα όρια των υποσυστημάτων, τα οποία πρέπει να είναι ξεκάθαρα, δηλαδή, καλά καθορισμένα, ώστε «να επιτρέπουν στα μέλη του υποσυστήματος να επιτελούν τις λειτουργίες τους, χωρίς αδικαιολόγητες και υπερβολικές παρεμβάσεις, συγχρόνως, όμως, πρέπει να επιτρέπουν την επαφή, ανάμεσα στα μέλη του υποσυστήματος και τους άλλους» (2000, σ.118). Το Dogville παρουσιάζει μια άκαμπτη εξωτερική οριοθέτηση, που του στερεί τη συνδιάλεξη με το γύρω του περιβάλλον, ενώ στο εσωτερικό του τα όρια των υποσυστημάτων είναι αρκετά συγκεχυμένα.

Η ακαμψία του συστήματος γίνεται φανερή και στους νόμους, αλλά και τους μύθους που το χαρακτηρίζουν. Ένας από αυτούς είναι εκείνος της «απόλυτης αρμονίας»(Knapp, 1997), αφού το Dogville περιγράφεται ως μια απομονωμένη, αλλά φιλόξενη πόλη, όπου οι κάτοικοι είναι καλοί και τίμιοι. Αυτός είναι ένας μύθος, που υποστηρίζεται ως το τέλος του έργου, παρά τη εξέλιξή του και εκφέρεται από τον αφηγητή, ίσως, για να υπογραμμίσει αυτή την αντίφαση. Οι κάτοικοι δεν έχουν καμία πρόθεση να διαταράξουν αυτή την ισορροπία και λειτουργούν στα πλαίσια προκαθορισμένων ρόλων, όπως συχνά συμβαίνει και στις οικογένειες (Satir, 1989). Έτσι τίποτα δεν αμφισβητείται, όπως χαρακτηριστικά τίθεται από την αρχή του έργου, όπου ο αφηγητής αναφέρει ότι «μια ψυχή είχε ονομάσει το δρόμο “οδός των φτελιών” που αν και δεν υπήρχε φτελιά εκεί δεν το άλλαξαν». Αλλά και παρακάτω σε μια σκηνή, που ο Τομ ανοίγει το ράδιο για να ακούσει ελαφριά μουσική εκτυλίσσεται ο διάλογος ανάμεσα σ' εκείνον και τον πατέρα του :

Πατέρας: Τομ μπορείς να μου κάνεις τη χάρη; (να το κλείσεις)

Τομ: *Μπορεί να ακούσουμε κάτι χρήσιμο. Γι' αυτό υπάρχει.*

Πατέρας: Ξέρεις ότι θέλω να ξεκουραστώ λίγο. Κοροϊδεψέ με αν θες.

Σύμφωνα με τον Bion (1989), μια ομάδα κινείται βασιζόμενη σε μια από τις παρακάτω υποθέσεις: της «μάχης-φυγής», του «ζευγαρώματος» και της «εξάρτησης». Αυτές αντιστοιχούν, κατα μια έννοια, στο «ασυνείδητο» της ομάδας, ενώ ο ρόλος της, ως «ομάδας εργασίας» είναι ανάλογος με το «εγώ». Όλες οι ομάδες έχουν την ανάγκη ενός αρχηγού, ο οποίος δεν είναι απαραίτητα μέλος της ομάδας, αλλά μπορεί ακόμα να ταυτίζεται και με μια ιδέα ή ένα άψυχο αντικείμενο. Αν και η ορολογία είναι ψυχαναλυτικής προέλευσης, μπορεί να αποτελέσει μέρος μιας συστημικής προοπτικής. Έτσι στην κοινωνία του Dogville, η ακαμψία διατηρείται κατα μέρος και από την προσήλωση στο «νόμο», ο οποίος αποτελεί μια «βίβλο» (σ.155) που καθοδηγεί τη δράση των μελών. Ο νόμος είναι το σύνολο των «πρέπει»,

των αρχών σκέψης και ηθικής που ακολουθούν τα μέλη, δίχως να εξετάζουν το βαθύτερο νοημά τους, όπως δεν άλλαξαν και το όνομα της «οδού φτελιών», παρόλο που δεν υπήρχε καμιά φτελιά εκεί. Ο παρακάτω διάλογος, ανάμεσα στην Γκρέϊς και τη Μα Τζίντζερ, κατοίκου του Dogville είναι χαρακτηριστική.

(Η Γκρέϊς βιαζόταν και, έτσι, πήγε, από ένα σύντομο δρόμο, διαφορετικό από τις άλλες φορές, μέχρι που άκουσε τις φωνές:

Μα Τζίντζερ: Γκρέϊς (!)

Γκρέϊς : Ναι. Δεν είδα ότι μόλις καθαρίσατε το μονοπάτι.

Μα Τζίντζερ: Δεν είναι ότι μόλις τι καθάρισα. Ο κόσμος πρέπει να περνά γύρω- γύρω από τους θάμνους. Το προτιμώ, έτσι, όπως ξέρεις.

Γκρέϊς: Νόμιζα ότι οι αλυσίδες κάνουν μονοπάτι εδώ.

Μα Τζίντζερ: Προστατεύουν τους θάμνους. Δεν είναι μονοπάτι αυτό.

Γκρέϊς: Μα όλοι περνούν από εδώ.

Μα Τζίντζερ: Ζουν εδώ χρόνια. Εσύ δε μένεις τόσο καιρό.

Γκρέϊς: Δεν πρέπει να περνάω γιατί δεν έμενα πάντα εδώ;

Μα Τζίντζερ: Δεν εννοώ αυτό. Σκέφτηκα, απλώς, ότι σου άρεσε που είσαι εδώ.

Ο διάλογος που παραθέσαμε δείχνει καθαρά την έννοια της προσήλωσης στο «πρέπει», αλλά και την αδυναμία του συστήματος να δεχτεί εξωγενή στοιχεία, όπως είναι η Γκρέϊς, επιβεβαιώνοντας τη θεώρησή του ως άκαμπτου και μη προσαρμοστικού. Η γλώσσα της Κυβερνητικής, με όρους θετικής και αρνητικής ανάδρασης, θα μπορούσε να περιγράψει ένα τέτοιο κλειστό σύστημα, όμως, εδώ δε φαίνεται αρκετή. Παρόλ'αυτά, η τάση διατήρησης της αρχικής κατάστασης συμφωνεί με το ομοιοστατικό μοντέλο της οικογένειας (Jackson, 1981). Ο Kernberg (1998) βασισμένος στις απόψεις του Turquet, υποστήριξε ότι η ομογένεια, μέσω μιας οποιασδήποτε απλουστευτικής γενικότητας ή ιδεολογίας, που εισάγεται στις ομάδες, μπορεί εύκολα να «μεταμορφωθεί» σε ένα επιχείρημα απόλυτης αλήθειας.

Κάτι ακόμα, ιδιαίτερα σημαντικό που παρατηρείται, είναι η διάσταση μεταξύ των επιπέδων της γλώσσας, του *πλαισίου* και του *περιεχομένου*, ή της *αναφοράς* και *εντολής*, όπως τα όρισε ο Bateson (1985). Έτσι στο παραπάνω παράδειγμα, σε επίπεδο αναφοράς η Μα Τζίντζερ αρχικά ενημερώνει την Γκρέϊς ότι προτιμά από το δρόμο που συνηθίζει κι ότι από εκεί περνούν μόνο όσοι μένουν χρόνια εκεί. Όταν, όμως, η Γκρέϊς την ρωτάει, αν εκείνη δεν πρέπει να περάσει, επειδή δε μένει καιρό

εκεί, η Μα Τζίντζερ το αρνείται, ενώ ουσιαστικά στο επίπεδο της εντολής της λει: «Μην περάσεις από εκεί (!)». Επιπλέον, συμπληρώνει: «Αν παραβείς την εντολή μου (αν, δηλαδή, περάσεις από το μονοπάτι), δε θα μένεις πια εδώ». Εδώ υπάρχει ένα παράδοξο, το οποίο μας εισάγει στην έννοια του «διπλού δεσμού», που θα αναλύσουμε παρακάτω.

Αξίζει στο σημείο αυτό να σκιαγραφήσουμε σύντομα την πορεία που ακολούθησε η κοινωνία του Dogville, με τον ερχομό της Γκρέις. Αναφέραμε, ήδη, ότι ο Bion (1989), αναγνωρίζει τρεις βασικές υποθέσεις λειτουργίας των ομάδων: α) της μάχης-φυγής, β) της συμπληρωματικότητας, του “ζευγαρώματος” και γ) της εξάρτησης. Θα μπορούσαμε να διακρίνουμε τις διαφοροποιήσεις στη αλληλεπιδραστική σχέση Dogville και Γκρέις μέσα από αυτά τα στάδια.

Αρχικά η κοινωνία του Dogville είναι αρνητική στην αποδοχή της Γκρέις, καθώς ως ξένο στοιχείο σηματοδοτεί την απειλή (Bateson, 1985). Η αρνητική στάση απέναντι στο “ξένο” παρατηρείται από τα παρακάτω:

(Η Γκρέις έχει, μόλις, φτάσει στην πόλη, ο Τομ την έχει κρύψει στο παλιό ορυχείο, όταν έρχεται μια συμμορία από γκάνγκστερ, που την αναζητούν)

Αρχηγός των γκάνγκστερ (πατέρας Γκρέις): Γυρεύω ένα κορίτσι.

Μπορεί να ήρθε κατά λάθος εδώ. Δε θέλω να πάθει κακό.

Είναι πολύτιμη για μένα.

Τομ: Δεν έχει περάσει κανείς από δω. Ο Μωϋσής θα γάβγιζε.

Δεν του αρέσουν οι ξένοι.

Γκάνγκστερ: Είναι σοφός ο Μωϋσής.

Έπειτα παρατηρούμε ότι περνάμε στην άλλη βασική υπόθεση, εκείνη του «ζευγαρώματος», κάτι που η ομάδα «μάχης-φυγής» δέχεται, αφού και η «αναπαραγωγή» συντελεί στη διατήρηση του συστήματος. Ωστόσο, δεν αναφερόμαστε μονάχα στο σεξουαλικό χαρακτήρα της σχέσης, αλλά στη γενικότερη ερωτική της φύση. Κατά τον Kernberg (1998), στις μικρές ομάδες η σεξουαλικότητα γεννιέται, όταν η βασική υπόθεση του «ζευγαρώματος» λειτουργεί ως άμυνα, ενάντια στην πρωτόγονη επιθετικότητα και εξάρτηση, ενώ μπορεί να αποτελεί και τρόπο διαφυγής, πραγματική ή φανταστική, ενάντια στην καθιερωμένη τάξη (σ.64). Η σχέση ζευγαρώματος, καθαρά συμπληρωματική, ανάμεσα στην Γκρέις και τον Τομ είναι φανερή από την πρώτη στιγμή που φτάνει στο Dogville, ενώ εξελίσσεται στην πορεία. Από τη στιγμή, όμως, που η Γκρέις γίνεται αποδεκτή στην ομάδα και αναγνωρίζεται η προσφορά της προς αυτή, μετατρέπεται σε εξωτερικό αντικείμενο, η

λειτουργία του οποίου είναι η παροχή ασφάλειας. Έτσι, θεωρείται ότι είναι πάντα σε θέση να καλύπτει τις ανάγκες της ομάδας, που προέρχονται από αισθήματα ανεπάρκειας και ματαίωσης. Ωστόσο, ο Bion (1989), σημειώνει ότι το πέρασμα από τους δύο άλλους τύπους κουλτούρας στο στάδιο εξάρτησης οδηγεί την ομάδα να νιώθει «ανακούφιση», έπειτα, όμως, ακολουθεί η δυσφορία. Έτσι, «ένα αρκετά συχνό φαινόμενο είναι η έλευση αισθημάτων ενοχής για απληστία», αφού το άτομο νιώθει ότι «είναι λαίμαργος απαιτώντας παραπάνω από το δίκαιο μερίδιο πατρικής φροντίδας»(σ.74).

Τέλος, φαίνεται να επανερχόμαστε στην πρώτη μορφή οργάνωσης, εκείνη της «μάχης-φυγής», κατάσταση στην οποία συμβάλλει ιδιαίτερα η συμμετρική κλιμάκωση της έντασης, μέσω θετικής ανατροφοδότησης, τόσο εντός της Γκρέϊς και του Τομ, στη μεταξύ τους σχέση, αλλά και στη σχέση της Γκρέϊς με τα υπόλοιπα υποσυστήματα, οδηγώντας τελικά στην κατάρρευση του συστήματος. Ο Kernberg (1998), το εκφράζει κάπως διαφορετικά: «Κάτω από όχι τόσο ιδανικές συνθήκες [...] η πιθανότητα παλινδρόμησης μεγενθύνεται. Αυτή η αύξηση της ναρκισσιστικής-παρανοϊκής και σεξουαλικής διάστασης, της οργανωτικής παλινδρόμησης μπορεί να είναι απλά μια απάντηση σε μια οργανωτική δομή που είναι λιγότερο από λειτουργική και κινείται προς την κατεύθυνση, είτε του απολυταρχισμού, είτε του χάους»(σ.108).

Ας προχωρήσουμε τώρα σε μια περιγραφή των υποσυστημάτων της πόλης Dogville.

IV.4. Υποσυστήματα

Αν θεωρήσουμε το Dogville ως το κύριο σύστημα ή το ευρύτερο πλαίσιο διακρίνουμε οχτώ (8) υποσυστήματα, τα οποία είναι τα δομικά της στοιχεία.

Το πρώτο υποσύστημα είναι εκείνο του Τομ και του πατέρα του(επίσης, Τόμας) Έντισον. Ο πατέρας είναι γιατρός, που έχει πάρει σύνταξη και ο Τομ συγγραφέας, που, όμως, δεν εργάζεται και δεν έχει μεγάλη παραγωγή συγγραφικού έργου. Ασχολείται περισσότερο με την παρατήρηση της κοινωνίας του Dogville, τη φιλοσοφία και την ηθική. Έχουν ένα σχετικά καλύτερο σπίτι από τα υπόλοιπα, που είναι φτωχικά και ερειπωμένα. Βρίσκονται σε σχετικά πλεονεκτική θέση. Ο Τομ είναι το μόνο στοιχείο του συστήματος, που λειτουργεί αφυπνιστικά, διοργανώνει συναντήσεις, προσπαθώντας να πείσει τους κατοίκους να γίνουν πιο ανοιχτοί και να μάθουν να δέχονται.

Ένα δεύτερο υποσύστημα είναι εκείνο της Ολίβια και της Τζουν, που είναι παράλυτη. Ο Τομ, παρουσιάζοντας την πόλη στην Γκρέϊς λειπει ότι «ζουν εκεί, επειδή ο πατέρας του έχει ανοιχτό μυαλό». Ο λόγος που τους “επιτρέπεται” να μείνουν εκεί, είναι, μάλλον, η ιθαγένειά τους, το γεγονός ότι είναι μαύρες. Και πάλι, λοιπόν,

διακρίνουμε, το κλειστό ιδεολογικό χαρακτήρα του Dogville και την αδυναμία του στην αξιοποίηση της διαφορετικότητας.

Ο Τσακ και η Βέρα αποτελούν το τρίτο υποσύστημα, μια οικογένεια με επτά παιδιά, που μισούνται, όπως εξιστορεί ο αφηγητής. Ο Τσακ καλλιεργεί μηλιές και η σοδειά που παράγει είναι ένα εξαγωγίμο προϊόν του Dogville και η επαφή του με τον έξω κόσμο. Εδώ αξίζει να υπογραμμίσουμε ένα πολύ ενδιαφέρον σημείο, που μέσω της σκηνοθετικής μαεστρίας του Lars Von Trier απεικονίζει συμβολικά, από τη μια πλευρά τη σχέση του ζευγαριού και από την άλλη τη συμμαχία, που έχει σχηματιστεί μεταξύ παιδιών και μητέρας. Πιο συγκεκριμένα, παρατηρούμε ότι το ονόματα των παιδιών είναι όλα αρχαιοελληνικής καταγωγής: Θάλεια, Ολυμπία, Άρτεμις, Πανδώρα, Ιάσοντας και Αχιλλέας. Το όνομα της μητέρας Vera είναι λατινικής καταγωγής, από τη λέξη Veritas, που σημαίνει αλήθεια. Από την άλλη πλευρά, το όνομα του συζύγου είναι Chuck (Τσακ), ένα τυπικό αμερικανικό όνομα. Ακόμα και μέσα από αυτό τον τρόπο, καθώς και από τις ασχολίες της μητέρας, που διδάσκει τα παιδιά στο σπίτι, γίνεται φανερή η διάσταση του ζευγαριού. Επομένως, το γονεϊκό υποσύστημα δεν είναι ιεραρχικά ανώτερο από εκείνο των παιδιών, με μη ξεκάθαρα όρια, κάτι που δε θα μπορούσε παρά να επιφέρει τη διαταραχή του συστήματος, κατά τον Minuchin (2000). Κατά τον Bowen (1996), το τρίγωνο αποτελεί την πιο σταθερή δομή και είναι συχνό να αναζητείται ένας τρίτος πόλος σε μια περίοδο κρίσης. Έτσι, δε μας ξαφνιάζει το γεγονός ότι ο Τσακ, νιώθοντας ματαιώση από τη γυναίκα του, στρέφεται προς την Γκρέϊς, την οποία εξαναγκάζει σε σεξουαλική επαφή. Αλλά η δόμηση αυτού του τριγώνου, φαίνεται να αρχίζει από πιο νωρίς, όταν ο Τομ αντιλαμβανόμενος ότι ο Τσακ ήταν ο μόνος που δεν συμπαθούσε την Γκρέϊς χρησιμοποιεί τη Βέρα, ως «Δούρειο Ίππο», για να φτάσουν σ'εκείνον. Μια διαφορετική μορφή της τριγωνοποίησης στο σύστημα αυτό, είναι η στροφή τις Βέρα προς εξωτερικές ασχολίες (π.χ. είναι η μόνη που πηγαίνει σε διαλέξεις επιστημόνων στην πόλη), βρίσκοντας, έτσι, ένα τρίτο πόλο, που σε συνδυασμό με τη συμμαχία με τα παιδιά σε ένα δεύτερο πόλο συνιστούν ένα τρίγωνο. Με αυτό τον τρόπο σταθεροποιείται το σύστημα.

Δίπλα μένουν οι Χένσον, το τέταρτο υποσύστημα. Έχουν δυο παιδιά, τον Μπιλ και τη Λιζ. Ο Μπιλ είναι ο παιδικός φίλος του Τομ, με τον οποίο παίζουν κάθε βράδυ ντάμα. Ο Μπιλ προετοιμαζόταν για μηχανικός, όμως, ήταν πολύ χαζός και το γνώριζε, σε αντίθεση με τη Λιζ, που παρόλο που είχε περισσότερες δυνατότητες δεν είχε αυτό το προνόμιο. Η ασχολία των Χένσον ήταν να λειαινούν άκρες από φτηνά γυαλιά, ώστε να φαίνονται ακριβά. Και εδώ υπάρχει, λοιπόν, ένας τρόπος επαφής με το εξωτερικό περιβάλλον, που επιβεβαιώνει την μη ύπαρξη ενός απόλυτα κλειστού συστήματος. Η σχέση του συζυγικού υποσυστήματος εδώ είναι συμπληρωματική, αφού η κα Χένσον έχει υιοθετήσει ένα ρόλο κυριαρχικό, σε αντίθεση με τον κο Χένσον, που συμπεριφέρεται υποτακτικά. Για την ακρίβεια δεν εκφέρει ούτε μια λέξη στη διάρκεια της ταινίας.

Η Μα Τζίντζερ και η Γκλόρια συγκροτούν το πέμπτο υποσύστημα. Είναι αδερφές και έχουν ένα πολύ ακριβό μαγαζί, όπου «εκμεταλλεύονται το ότι κανείς δεν φεύγει από εδώ». Στη βιτρίνα του μαγαζιού είναι 7 κούκλες, η απόκτηση των οποίων θ' αποτελέσει για την Γκρέϊς ένα στόχο. Φαίνεται να έχουν κάποιο είδος εξουσίας στο Dogville, αφού ώθησαν τους κατοίκους να μην ψηφίζουν, θέτοντας ως προαπαιτούμενο ένα χρηματικό ποσό για την εξάσκηση του δικαιώματός τους.

Τα υπόλοιπα τρία υποσυστήματα αποτελούνται το καθένα από ένα άτομο, τη Μάρθα, τον Τζακ ΜακΚέη και τον Μπεν.

Η Μάρθα ασχολείται με την εκκλησία, την οποία έχει αναλάβει μέχρι να έρθει νέος κήρυκας, «κάτι που», κατά τον Τομ, «δε θα συμβεί ποτέ».

Ο Τζακ ΜακΚέη, το έβδομο υποσύστημα είναι τυφλός και «όλοι το ξέρουν», νομίζει, όμως, ότι μπορεί να το κρύψει μένοντας σπίτι.

Τέλος, ο Μπεν, το όγδοο υποσύστημα ζει σ' ένα στάβλο, έχει ένα φορτηγό, με το οποίο μεταφέρει τα εξαγωγήματα προϊόντα, πίνει, πηγαίνει μια φορά την εβδομάδα σε πορνείο και ντρέπεται γι' αυτό. Ο Μπεν φαίνεται να είναι το πιο παραγκωνισμένο μέλος του συστήματος, όπως διακρίνεται από τα λεγόμενά του «Δεν έχω σπίτι εγώ, απλώς ένα γκαράζ. Κάνω μεταφορές. Ο δρόμος είναι το σπίτι μου». Το γεγονός, ακόμη, ότι έχει αναπτύξει αλκοολισμό, κατά μια έννοια ένα σύμπτωμα, δείχνει τη δυσλειτουργία του συστήματος.

Από τις παραπάνω πληροφορίες επιβεβαιώνουμε τη θέση μας για την οριοθέτηση των υποσυστημάτων, η οποία είναι ναί μεν άκαμπτη, αλλά και συγκεκριμένη. Η αφήγηση του Τομ, όταν παρουσιάζει το Dogville στην Γκρέϊς, φανερώνει ότι γνωρίζει ουσιαστικά τι συμβαίνει μέσα σε κάθε σπιτικό, εισβάλλει μέσα σ' αυτό και το «διαβάζει» πίσω από τους αόρατους τοίχους. Και εδώ κυριολεκτικά οι τοίχοι είναι αόρατοι, αφού ο Von Trier έχει στήσει το Dogville σ' ένα πλαίσιο, όπου τα όρια είναι ζωγραφισμένα με κιμωλία σε μαύρο δάπεδο, οι περιφράξεις των σπιτιών ανύπαρκτες, οι πόρτες ανοίγουν με κινήσεις παντομίμας, μια συμβολική κοινωνία, όπου οι κάτοικοι ταυτόχρονα βλέπουν, αλλά είναι τυφλοί.

IV.5. Οι ιδιότητες ενός ανοιχτού συστήματος

Όπως έχουμε ήδη αναφέρει σε προηγούμενο κεφάλαιο (I.4.1), ένα σύστημα δεν είναι το άθροισμα των μερών του, ούτε των γνωρισμάτων αυτών, αλλά το αποτέλεσμα της μεταξύ τους αλληλεπίδρασης, που είναι κυκλική και μη μονομερής (βλ. κεφ. I.4.2). Η ροή ενός συστήματος είναι σχεδόν αδύνατο να παρουσιαστεί ολοκληρωμένα, καθώς απαιτεί την παράθεση πολλαπλών σχημάτων αλληλεπίδρασης ταυτόχρονα και σε διαφορετικά επίπεδα. Στο κεφάλαιο αυτό, ωστόσο, επιλέξαμε ν' ακολουθήσουμε το χωροχρονικό άξονα εξέλιξης της πλοκής, εστιάζοντας σε

σημαντικές αλληλεπιδράσεις μεταξύ υποσυστημάτων. Έτσι, χωρίζουμε την αφήγησή μας σε τρία διαφορετικά πλαίσια: α)σ'εκείνο της αποδοχής- ενσωμάτωσης της Γκρέις στην κοινωνία του Dogville β)σ'εκείνο της συνύπαρξης- ευημερίας και γ)σ'εκείνο της φθίνουσας πορείας προς την κατάρρευση.

IV.5.1. Το πλαίσιο της αποδοχής- ενσωμάτωσης

A. Η αλληλεπίδραση μεταξύ Τομ και Γκρέις

Η Γκρέις φτάνει στο Dogville προσπαθώντας να ξεφύγει από κάποια δύναμη, που απειλεί να την σκοτώσει. Αρχικά, η Γκρέις μας πληροφορεί ότι πρόκειται για γκάνγκστερ, ενώ όταν ο Τομ τη ρωτάει σχετικά με την οικογένειά της η Γκρέις απαντά: «Δεν έχω οικογένεια. Είχα μόνο ένα πατέρα, αλλά αυτοί οι γκάνγκστερ τον πήραν μακριά μου». Τελικά αποδεικνύεται ότι ο πατέρας της είναι ο αρχηγός της συμμορίας και εκείνος που την κυνηγάει. Η Γκρέις αναζητά καταφύγιο σε ένα άλλο κοινωνικό σύστημα, όπου θα μπορέσει να «επιβιώσει», να αποκτήσει προσωπικό «χώρο». Μια δύναμη που μπορεί να σκοτώσει την ατομική ταυτότητα, μέσω της μη διαφοροποίησης είναι και εκείνη της οικογένειας, που ωθεί το άτομο σε συγχώνευση ή απομάκρυνση-αποκοπή, κατά τον Bowen (1996). Η αποκοπή μπορεί να είναι τόσο κυριολεκτική, όσο και μεταφορική. Μια πρώτη υπόθεση που σχηματίζουμε στο σημείο αυτό είναι ότι η Γκρέις δεν ήταν επαρκώς διαφοροποιημένη από την οικογένεια καταγωγής της, κάτι που την ώθησε στη φυγή, φοβούμενη ότι θα «αφανιστεί».

Φτάνοντας στο Dogville συναντά τον Τομ, ο οποίος μένει ακόμα με τον πατέρα του, αλλά αναζητά τρόπους διαφυγής, είτε μέσω της συγγραφής, είτε της φιλοσοφίας. Είναι ο μόνος που προωθεί την αλλαγή, τονίζοντας την ανάγκη ανοίγματος προς τα έξω, αλλά δεν έχει τη δύναμη να εγκαταλείψει το σύστημα. Αν και ο Τομ εμφανίζεται διαφορετικός από τους υπόλοιπους είναι αρκετά εξαρτημένος από την αποδοχή και την επιδοκμασία των άλλων, κάτι που μας οδηγεί σε μια δεύτερη υπόθεση μη επαρκούς διαφοροποίησης.

Κατά τον Bowen (1996) το φαινόμενο της μη διαφοροποίησης τείνει να διαιωνίζεται, μέσω της επιλογής ενός συντρόφου με ανάλογο επίπεδο ωριμότητας, έτσι ώστε τα άτομα που γεννιούνται από δύο άτομα μη επαρκώς διαφοροποιημένα από την οικογένεια καταγωγής είναι σε ακόμα χαμηλότερο επίπεδο. Και ο Jackson σημειώνει: «η τάση να ζούμε το παρόν σε όρους του παρελθόντος είναι σταθερή, μόνιμη και εντυπωσιακή στον άνθρωπο, όπως το χτυποκάρδι»(1981, σ.7). Ένα κοινό σημείο στο γενεόγραμμα τόσο της Γκρέις, όσο και του Τομ είναι η απουσία της μητέρας, που δεν αναφέρεται καθόλου, όπως και το ότι και οι δύο ήταν πρωτότοκα

παιδιά. Ωστόσο, η κατασκευή του γενεογράμματος είναι μια εξαιρετικά λεπτομερής διαδικασία, που απαιτεί στοιχεία που δεν μας παρέχονται σ' αυτό το πλαίσιο.

Σχηματίζεται μεταξύ του Τομ και της Γκρέϊς μια σχέση συμπληρωματική, που συνίσταται στην υιοθέτηση αντιθετικών συμπεριφορών (Bateson, 1985; Watzlawick et.al., 2005). Αξίζει, όμως, να σημειώσουμε ότι μια σχέση δεν ακολουθεί πάντα παγιωμένα πρότυπα συμπληρωματικότητας ή συμμετρικότητας, αλλά εναλλάσσεται ανάμεσα στα δύο, όπως συμβαίνει και με τη σχέση του Τομ και της Γκρέϊς. Και οι δύο, πάντως, λειτουργούν ως θετικοί αναδραστικοί μηχανισμοί, αποσταθεροποιώντας το σύστημα. Η Γκρέϊς, μάλιστα, με όρους της σύγχρονης θεωρίας των δυναμικών συστημάτων και του χάους θα μπορούσε να περιγραφεί ως «παράξενος ελκυστής», που οδηγεί στην αλλαγή (Hudgens, 1998; Παρίτσης, 2003). Και πάλι η σκηνοθετική μαεστρία του Von Trier γίνεται φανερή, δηλώνοντας την αλλαγή με τον εξής τρόπο: ενώ αρχικά περιέγραφε συνθήκες καταγίδας, η οποία ήταν κι εκείνη αόρατη, όπως το γενικότερο σκηνικό, από τη στιγμή που έρχεται η Γκρέϊς, ακόμα και τα φυσικά φαινόμενα αποκτούν υπόσταση και είναι πλέον ορατά.

Η προσπάθεια της Γκρέϊς να γίνει αποδεκτή από το Dogville περιγράφεται από τον Τομ ως «παιχνίδι», κάτι που μας θυμίζει τις πρώιμες θέσεις της σχολής του Μιλάνο, πριν τη διάλυσή της, που στην πορεία διατήρησαν οι Selvini- Palazzoli και Prata (Campbell et.al., 1991; Wahlstrom, 1997) για τη γένεση της ψυχοπαθολογίας ενός μέλους μέσα από το οικογενειακό ομοιοστατικό παιχνίδι, με τους ιδιαίτερους κανόνες που το καθοδηγούν. Παραθέτουμε τον διάλογο:

(Ο Τομ την ξεναγεί στην πόλη, αφού οι κάτοικοι συμφώνησαν να την αφήσουν να μείνει δύο εβδομάδες δοκιμαστικά)

Γκρέϊς : Έχεις περίεργο τρόπο να δείχνεις την αγάπη σου. Το μόνο που βλέπω εγώ είναι μια όμορφη πόλη ανάμεσα σε υπέροχα βουνά. Είναι ένα μέρος, όπου ο κόσμος έχει όνειρα και ελπίδες, αν και ζουν κάτω από αντίξοες συνθήκες. Αυτές οι 7 κούκλες δεν είναι τόσο άσχημες.

Τομ : Έχεις δύο βδομάδες για να σε αποδεχτούν.

Γκρέϊς : Το παρουσιάζεις λες και είναι παιχνίδι. **Τομ** : Είναι παιχνίδι. Δεν αξίζει να παίξεις ένα τέτοιο παιχνίδι για να σωθείς;

B. Η αλληλεπίδραση της Γκρέϊς και του υπόλοιπου συστήματος

Η δράση της Γκρέϊς, ως παράγοντα που αποσταθεροποιεί το σύστημα φαίνεται καθαρά από τον παρακάτω διάλογο, ανάμεσα σ' εκείνη και τον Τζακ Μακ Κέη, ο οποίος έμενε κλεισμένος στο σπίτι, στην προσπάθειά του να κρύψει το ότι ήταν τυφλός, αν και όλοι το ήξεραν.

(Η Γκρέϊς τον έχει επισκεφθεί στο σπίτι του, στην προσπάθειά της να προσφέρει, αλλά ανησηχούσε για το μέλλον της, αφού οι κάτοικοι διατηρούσαν την αρνητική τους στάση

κι είχε βυθιστεί στη σιωπή. Ο Τζακ της μιλούσε για τα φώτα του Λος Άντζελες, τους χρωματισμούς και όσα θυμόταν)

Τζακ:[...] Θυμάμαι που το σκεφτόμουν αυτό.

Γκρέϊς: Νομίζω ότι αρκετά μιλήσαμε για όσα θυμόμαστε ότι βλέπαμε. Γιατί δε μιλάμε για κάτι που βλέπουμε τώρα;

Τζακ: Δεν υπάρχουν πολλά πράγματα να δούμε εδώ. Είναι κατεστραμμένη πόλη.

Γκρέϊς: Γιατί δε μιλάμε για τη θέα;

Τζακ : Δε βγαίνω συχνά. Ο ήλιος και το δέρμα μου...

Γκρέϊς: Χθες πήγα στις μηλιές του Τσακ. Αν πας στην άκρη, βλέπεις το γκαράζ του Μπεν και το σπίτι σου απ'την πλευρά του γκρεμού. Δεν ήξερα ότι υπήρχαν παράθυρα από πίσω. Τεράστια παράθυρα! Η θέα πρέπει να είναι εξαισία. Σε πειράζει να τα ανοίξω; (ανοίγει τα παράθυρα, τα οποία είναι χρόνια κλειστά, οι βαριές κουρτίνες δεμένες με σχοινιά, αλλά μάλλον μετανιώνει για την κίνησή της).

Τζακ: Δεν είστε χαζή, δις Γκρέϊς. Δεν είστε χαζή. Είδατε οτι οι κουρτίνες δεν ανοίγουν εύκολα. Δεν τις χρησιμοποιώ συχνά. Η θέα είναι καλή, όμως, ίσως και εκθαμβωτική. Ρωτήστε με , λοιπόν, Γιατί ένας που αγαπάει το φως κρέμασε τις κουρτίνες; Είμαι τυφλός. Οχι ότι δε βλέπω καλά ή έχω μυωπία...τυφλός. Φύγε σε παρακαλώ.

Η συναισθηματική αντίδραση του Τζακ δείχνει την προστατευτική λειτουργία του συμπτώματος, το οποίο στην προκειμένη περίπτωση ήταν το ότι δεν έβγαινε έξω προκειμένου να συνεχίσει να αρνείται το ότι ήταν τυφλός, αρκούμενος σε όσα θυμόταν και φανταζόταν, για το σύστημα. Συμφωνεί με την άποψη των Madanes(1991), Minuchin (2000), αλλά και γενικότερα της συστημικής σκέψης, που μιλούν για τη θετική λειτουργία του συμπτώματος προς όφελος του συστήματος, θέση που προέρχεται από τα πιστεύω του Milton Erickson.(Nichols, & Schwarz, 1991; Madanes, 1991). Αλλά και ο Jackson,ήδη το 1957, μιλώντας για την έννοια της οικογενειακής ομοιόστασης, υπογράμμισε τα θετικά που προσέφερε τα σύμπτωμα του «αναγνωρισμένου ασθενή» στην οικογένεια και την τάση που υπήρχε όταν βελτιωνόταν ο ασθενής να χειροτερεύει κάποιο άλλο μέλος, με τη βοήθεια ενός

αρνητικού αναδραστικού σχήματος. Έτσι, το σύμπτωμα λειτουργεί προστατευτικά για το σύστημα και στην παρούσα περίπτωση εξυπηρετούσε την μη αναγνώριση μιας σκληρής πραγματικότητας.

Ο ρόλος της Γκρέϊς εδώ είναι αρκετά προκλητικός, μοιάζοντας αρκετά με τη στάση του Minuchin, που προωθεί κρίσεις, με σκοπό την αναδόμηση και την αλλαγή των υπαρχόντων προτύπων (2000). Ωστόσο μια κρίση μπορεί να οδηγήσει και στην ωριμότητα το σύστημα, σε μια νέα θετική κατάσταση (Chamberlain, & McCown, 1998). Και αυτό φαίνεται ότι συνέβη και στον Τζακ ΜακΚέη, όπως συμπεραίνουμε από τα παρακάτω, που δίνουν το στίγμα της συνύπαρξης του Dogville και της Γκρέϊς.

(Στη γιορτή για την 4^η Ιουλίου, όλοι είναι συγκεντρωμένοι σ'ένα τραπέζι)

Τζακ ΜακΚέη: «Φέτος δεν έφερα σημειώσεις μαζί μου, γιατί δε θα υποκριθώ πως μπορώ να διαβάσω. Εσύ, Γκρέϊς, έκανες το Dogville όμορφο μέρος. Κάποιος μου είπε ότι είδε τον κατσούφη Τσακ στο δρόμο και χαμογελούσε. Δεν έχω δει ποτέ το χαμόγελό σου Γκρέϊς, αλλά μπορώ να το περιγράψω. Διότι, σίγουρα, θα έχει κάθε χρώμα που βγαίνει από το φωτεινότερο πρίσμα του κόσμου. Θα έχεις και πρόσωπο που ταιριάζει, έτσι Τομ;

Τομ: Μάλιστα, κύριε !

Τζακ Μακ Κέη: Ήμουν σίγουρος. Είμαστε περήφανοι που σε έχουμε. Στην υγεία σου. Να μείνεις μαζί μας όσο θέλεις.

Πως εξυπνέτησε ο ερχομός της Γκρέϊς το σύστημα του Dogville, αλλά και την ίδια; Όπως είπαμε, μια υπόθεση είναι ότι εγκατέλειψε την οικογένεια καταγωγής για να προστατεύσει την ταυτότητά της, αν οι συνθήκες δεν ευνοούσαν την επαρκή διαφοροποίηση. Κατά τους Edwards, & Jaros, (1995), η αίσθηση του εαυτού και του «ανήκειν» είναι συμπληρωματικές για τα δυναμικά συστήματα και επιτυγχάνονται μέσω της διαφοροποίησης και κοινωνικοποίησης, της ενότητας των αντιθέτων. Τα δυναμικά συστήματα κινούνται ανάμεσα σε δυο κατευθύνσεις, της εσωτερικής ακεραιότητας και της ενότητας με ευρύτερα συστήματα. Οι Hill, Fonagy, Safier & Sargent (2003, σ.212) ενισχύουν την παραπάνω θέση μέσα από μια προσπάθεια σύζευξης της συστημικής θεωρίας μ'εκείνη της προσκόλλησης. Λένε σχετικά ότι «υπάρχει μια διαλεκτική ανάμεσα στην απαίτηση αναγνώρισης του εαυτού, χωριστού και ανεξάρτητου από το κοινωνικό πλαίσιο και στη διαδικασία κοινωνικού ορισμού του εαυτού, Οι κοινωνικές ρίζες του εαυτού θα θέσουν περιορισμούς στο βαθμό που ο εαυτός μπορεί να βιωθεί ως χωριστή οντότητα μέσα στο κοινωνικό πεδίο».

Τα παραπάνω επιβεβαιώνονται μέσα από τα λόγια του αφηγητή, που περιγράφει τη συναισθηματική κατάσταση της Γκρέϊς, λίγο πριν μάθει ότι οι κάτοικοι ήθελαν τελικά να μείνει μαζί τους. Ενώ μάζευε τα πράγματά της με την προσδοκία ότι θα φύγει βρήκε διάφορα που της είχαν αφήσει οι κάτοικοι. Η αφήγηση έχει ως εξής : «Η Γκρέϊς είχε φίλους στο Dogville. Αυτό ήταν σίγουρο. Το αν ήταν πολλοί ή

λίγοι δεν είχε σημασία. Η Γκρέϊς είχε δουλέψει και η πόλη ανταποκρίθηκε μ'ένα δόρο. Με φίλους. *Κανένας γκάνγκστερ δε θα της το στερούσε, όσα όπλα κι αν είχε.* Κι αν δεν άκουγε 15 χτύπους ήξερε ότι ήταν σημαντική και ότι η διαμονή της άξιζε τον κόπο. Ίσως όχι πολύ, πάντως είχε αφήσει το σημάδι της. Ήταν η πρώτη φορά που ένιωθε περήφανη γι'αυτό.

IV.5.2. Το πλαίσιο συνύπαρξης- ευημερίας

Ο ρόλος της Γκρέϊς σ'αυτό το στάδιο γίνεται καθαρά συμπληρωματικός, καλύπτοντας τις ανάγκες όλων των υποσυστημάτων. Έτσι ήταν «τα μάτια του Μακ Κέη, μητέρα για τον Μπεν, φίλη για τη Βέρα και μυαλό για τον Μπιλ» Συνεργαζόταν με τη Μάρθα πατώντας τα πεντάλ του πιάνου, ενώ εκείνη πατούσε τα πλήκτρα, για να μη νιώθει ενοχές ότι θα χαλάσουν. Έτσι περνάμε σε μια βασική υπόθεση, κατά τον Bion (1989), που κινεί την ομάδα εκείνη της «εξάρτησης», την οποία έχουμε ήδη περιγράψει πιο αναλυτικά στο κεφάλαιο IV.3. Η Γκρέϊς αναλαμβάνει, μ'αυτό τον τρόπο ένα είδος “αρχηγίας” που, όμως, υπερβαίνει κατα πολύ τα όρια και τις δυνάμεις της και περιορίζει τα περιθώριά της για έκφραση. Παρατηρούνται στοιχεία τα οποία περιγράφει ο Kernberg (1998), ως χαρακτηριστικά της συλλογικής ανάγκης για φροντίδα: Από τη μία πλευρά ο ηγέτης εξιδανικεύεται, γεννά προσδοκίες για προστασία, καθοδήγηση, προσωπική φροντίδα και τρυφερότητα, ενώ από την άλλη πλευρά ξυπνά παρανοϊκές φοβίες και φθόνο. Έτσι «η πρωτόγονη εξιδανίκευση, η προβαλλόμενη παντοδυναμία, η άρνηση, η ζήλεια και η απληστία, μαζί με τις συνοδευτικές άμυνες χαρακτηρίζουν την ομάδα εξάρτησης» (Kernberg, 1998,σ.4).

Η Γκρέϊς, λοιπόν, σ'αυτό το στάδιο είναι πολύτιμη για το Dogville, η αλλαγή έχει ήδη αρχίσει να συντελείται και πλέον αποτελεί αυτό που ο Shoenenwolf ονομάζει «ιερή αγελάδα» (1998). Υποστηρίζει, πιο συγκεκριμένα, ότι κάθε οικογένεια, έχει τόσο έναν «αποδιοπομπαίο τράγο», όσο και μια «ιερή αγελάδα», στην οποία προβάλλονται «τα ιδανικά εαυτοαντικείμενα » του-ων γονέα-ων. Αυτή η διαδικασία, λοιπόν, δε γίνεται προς όφελος του παιδιού, αλλά του γονέα, που ισχυροποιεί το ναρκισσισμό του, την αίσθηση του «ικανού εαυτού» μέσω της ανάκλασης. Ο ρόλος αυτός, μ'άλλα λόγια, αποτελεί το «εξωτερικευμένο ιδανικό του εγώ». Αν και η ορολογία είναι ψυχαναλυτική μπορεί να ενταχθεί στο πρίσμα μας, υπό την έννοια της διαδικασίας και όχι του περιεχομένου. Δεν εστιάζουμε, δηλαδή, στο «γιατί», αλλά στο πως και αυτός δεν είναι παρά ένας πιθανός τρόπος περιγραφής μιας κατάστασης.

Αναγνωρίζεται η αξία της προσφοράς της και καθιερώνεται ένας συμβολικός μισθός, με τον οποίο ονειρεύεται να αποκτήσει τις 7 κούκλες από τη βιτρίνα της Μα Τζίντζερ και της Γκλόρια.

Σύμφωνα με τον Kernberg (1998, σ.67) οι ανάγκες εξάρτησης του ίδιου του ηγέτη εξισορροπούνται μέσω μιας σχέσης φιλίας και γενικότερα συμπαράστασης έξω από την ομάδα. Μια τέτοια σχέση είναι για την Γκρέϊς εκείνη που διατηρεί με τον

Τομ. Παρατηρούμε και εδώ ότι σχέση των δύο λειτουργεί ως τρίγωνο, αποτελώντας σταθεροποιητικό παράγοντα ενάντια στο βάρος που έχει επωμιστεί η Γκρέϊς. Αν και η σχέση τους ήταν εξαρχής συμπληρωματική, τώρα πλέον ο χαρακτήρας της γίνεται πιο συγκεκριμένος, αφού εξομολογούνται την αγάπη τους.

Ωστόσο, κατα τον Bion (1989, σ.54) «το πιο εμφανές συναίσθημα που βιώνει το άτομο είναι εκείνο της ματαίωσης- μια πολύ δυσάρεστη έκπληξη στο άτομο που έρχεται αναζητώντας ικανοποίηση [...].είναι η φύση της ομάδας να αρνείται κάποιες επιθυμίες για την ικανοποίηση άλλων, όμως, φαντάζομαι ότι η περισσότερη δυσφορία σε μια ομάδα προκαλείται μέσω της έκφρασης ορμών, που τα άτομα επιθυμούν να καλύψουν ανώνυμα και η αγανάκτηση από τις συνέπειες που ακολουθούν αυτή την ικανοποίηση στα ίδια».Αυτή η ματαίωση είναι δυνατό να γεννήσει την επιθετικότητα προς τον αρχηγό.

Όπως αναφέραμε παραπάνω κατά τον Kernberg (1998), η απληστία επέρχεται όταν οι ανάγκες εξάρτησης των μελών συνεχώς αυξάνουν, πράγμα που συνέβη και στο Dogville. Τα όρια γίνονται ολοένα και πιο δυσδιάκριτα, οδηγώντας στη συγχώνευση. Υπό το πρίσμα που θέτει ο Bion οι σχέσεις εκμετάλλευσης ακόμα και σεξουαλικής που επανακαθορίζονται ανάμεσα στους κατοίκους και την Γκρέϊς μπορούν να εκληφθούν ως αποτέλεσμα της ματαίωσης ή της ενοχής που τους γεννιέται από τις επιθυμίες αποκλειστικής φροντίδας για τον καθένα. Προχωράμε, μ'αυτό τον τρόπο, στο επόμενο στάδιο, εκείνο της φθίνουσας πορείας προς την κατάρρευση. Θυμίζουμε ότι δεν χρησιμοποιούμε τα παραπάνω ως αιτιολογικά σχήματα, αλλά ως πιθανά σενάρια περιγραφής των επιμέρους τμημάτων μιας διαδικασίας.

IV.5.3. Το πλαίσιο της φθίνουσας πορείας προς την κατάρρευση

A. Η αλληλεπίδραση της Γκρέϊς με το σύστημα

Οι συνθήκες αλλάζουν και πάλι. Έτσι οι κάτοικοι, νιώθοντας την ανάγκη υποταγής στο «νόμο», που εντείνεται από τις ολοένα και συχνότερες επισκέψεις των αστυνομικών θέτουν νέους όρους για την παραμονή της Γκρέϊς στο Dogville.Της αφαιρείται ο συμβολικός μισθός που παίρνει, δουλεύει περισσότερες ώρες κάθε μέρα παρέχοντας βοήθεια στα σπίτια και οι κάτοικοι «πιστεύουν ότι πρέπει να υπάρξει κάποιο αντίτιμο, κάτι σαν αντάλλαγμα», αφού τίθενται σε κίνδυνο. Η Γκρέϊς αναγνωρίζει σ'αυτά τη λογική των γκάνγκστερ, που την είχε παγιδεύσει. Παρολ'αυτά μένει στο Dogville,αρκεί να ξέρει ότι είναι επιθυμητή και αφού ο Τομ της επισημαίνει ότι αν φύγει από εκεί υπάρχει κίνδυνος να συλληφθεί. Προσφέρει όλο και περισσότερα, όμως, κανείς δε φαίνεται να το αναγνωρίζει. Οι συνθήκες

κλιμακώνονται συμμετρικά, οδηγώντας σε ολοένα και πιο στενά περιθώρια διαφυγής από την παράδοση πραγματικότητα. Η παρακάτω σκηνή είναι χαρακτηριστική.

(Η Γκρέϊς προσέχει τα παιδιά της Βέρα και του Τσακ και τους διδάσκει το λατινικό ρήμα απο =αγαπώ –άλλη μια σκηνοθετική τεχνική για να υπογραμμιστεί η αντιφατικότητα της κατάστασης. Ο Ιάσοντας ορίζεται ως το αγαπημένο παιδί της Βέρα).

Γκρέϊς: Αυτό είναι λάθος. Οι λέξεις χωρίζονται διαφορετικά.

Ιάσοντας: (σκίζει τη σελίδα του βιβλίου)

Γκρέϊς: Σταμάτα !

Ιάσοντας: Πως σου φαίνεται αυτός ο χωρισμός λέξεων ;(τα υπόλοιπα παιδιά γελάνε).

Γκρέϊς: Δεν πάμε καλά. Φύγετε όλοι εκτός από τον Ιάσωνα. Θα μιλήσουμε. Τι συμβαίνει ;

Ιάσοντας: Μπορώ να γίνω πολύ κακός.

Γκρέϊς: Δεν το πιστεύω αυτό. Πιστεύω ότι υπάρχει άλλος λόγος. Θα σε έπαιρνα αγκαλιά, αλλά όχι μπροστά τους(στα υπόλοιπα παιδιά).

Ιάσοντας: Όταν δεν μπορείς να κάνεις κάτι που οι άλλοι θέλουν μερικές φορές οι άλλοι θυμώνουν. Αυτό λει η κα Χένσον.

Γκρέϊς: Αλήθεια είναι.

Ιάσοντας: Ξέρω γιατί δε θες να μ'έχεις αγκαλιά πια.

Γκρέϊς: Γιατί;

Ιάσοντας: Γιατί τελευταίως είμαι κακό παιδί.

Γκρέϊς: Ε, έλα, σίγουρα έχεις τους λόγους σου.

Ιάσοντας: Και στους άλλους είμαι κακός. Να με δείς.

Γκρέϊς: Η μητέρα σου δε θέλει. Δε θα σε δειρώ.

Ιάσοντας: Το ξέρω. Θα θυμώσει αν μάθει ότι με χτύπησες.

Γκρέϊς: Είπα ότι δε θα το κάνω.

Ιάσοντας: Είναι καλό να έχεις τη μαμά με το μέρος σου, ε; Θα ήταν κακό να μη σε θέλει.

Γκρέϊς: Αν δε με θέλουν εδώ δε μπορώ να κάνω κάτι.

Ιάσοντας: Δε θα σε σεβόμουν αν δε με έδερνες.

Γκρέϊς: Δε με νοιάζει αν το θεωρείς διασκεδαστικό. Δε θα το κάνω.

Ιάσοντας: Τότε, όταν γυρίσει η μαμά θα της πω ότι με χτύπησες.

Γκρέϊς: Μα δε θα το κάνω!

Ιάσοντας: Η μαμά εμένα θα πιστέψει. Αν με δείς δε θα το μάθει.
κάνεις. (την προκαλεί, πειράζει το μωρό στην κούνια, προσπαθώντας να το ρίξει
κάτω).

Γκρέϊς : Σταμάτα! Φύγε από τον Αχιλλέα, σταμάτα!

Ιάσοντας: Έσπρωξα την κούνια του. Φταίω εγώ που δεν έπεσε ;

Γκρέϊς: Μην τον αγγίζεις! Φύγε από την κούνια. Σταμάτα! Θέλεις να σε
δείρω; Θα σε δείρω, λοιπόν. Έλα εδώ. Ορίστε! (τον χτυπάει
ελαφρά).

Ιάσοντας: Δεν ήταν δυνατά. Δεν είναι τιμωρία, αν το κάνεις έτσι. Πιο
δυνατά!

Γκρέϊς: Φτάνει τώρα. Φτάνει η τιμωρία.

Ιάσοντας: Να σταθώ στη γωνία και να ντρέπομαι ;

Γκρέϊς : Δε με νοιάζει! Στάσου στη γωνία.Κάνε ό,τι θέλεις.

Ιάσοντας: Ήρθε ο μπαμπάς.

Γκρέϊς: Ήρθε νωρίς...

Μέσα από τα λόγια του Ιάσωνα η Γκρέϊς φυλακίζεται σε μια κατάσταση «διπλού δεσμού», μιας έννοιας που ο Bateson και οι συνεργάτες του ανέπτυξαν κατά τη δράση τους στο Palo Alto, στα πλαίσια ερευνών για τη σχιζοφρένεια.(βλ.κεφ.Π.4.3). Με βάση αυτή η σχιζοφρένεια δεν εντοπιζόταν πια εντός του ατόμου, αλλά στα επικοινωνιακά πρότυπα της οικογένειας, που εν του άφηναν περιθώριο διαφυγής. Ας τη δούμε μέσα από τον παραπάνω διάλογο.

Καταρχήν, το όλο θέμα ξεκινά από την ιεράρχηση της εξουσίας στην οικογένεια. Βλέπουμε καθαρά ότι ο Ιάσοντας έχει τη δύναμη να θέτει νόμους και να τους αγνοεί. Καθορίζει ακόμα και τον τρόπο πειθάρχησής του («Δεν ήταν δυνατά. Δεν είναι τιμωρία...»), πράγμα που την κάνει να χάνει το νόημά της ως τέτοιας. Αυτό διακρίνεται καθαρά από τη στάση του απέναντι στην τιμωρία, που θεωρεί προβλεπόμενη και τη συναισθηματική αντίδραση(Να σταθώ στη γωνία και να ντρέπομαι ;).Ένας δομικός θεραπευτής δε θα πρότεινε, βέβαια, την διαπαιδαγώγηση σε κλίμα απολυταρχικό, αλλά σε δημοκρατικό, που διδάσκει στο παιδί, τόσο τα δικαιώματα, όσο και τις υποχρεώσεις του.

Βασικό στοιχείο για τη δημιουργία ενός διπλού δεσμού είναι μια έντονη σχέση, υψηλής ζωτικής ή ψυχολογικής σημασίας για το ένα ή περισσότερα μέλη της. Μια τέτοια σχέση πέρα από εκείνη του γονέα- παιδιού αφορά και άλλες καταστάσεις, όπως την αιχμαλωσία, τη φιλία, την αφοσίωση σ'ένα δόγμα, σκοπό και ιδεολογία, τα

γενικά πλαίσια που επηρεάζονται από κοινωνικές νόρμες ή παραδόσεις κ.α. (Watzlawick et.al., 2005). Το πλαίσιο που καθιστά ζωτικής σημασίας την σχέση είναι η προσήλωση σ'ένα σκοπό και αυτός είναι στην προκειμένη κατάσταση η αποδοχή από τους άλλους. Η ανάγκη της Γκρέϊς να παραμείνει μέλος του Dogville, σε συνδυασμό με την απειλή του εξωτερικού «κόσμου» συμβάλει στην συμμετρική κλιμάκωση της έντασης εντός της. Ο Ιάσοντας απευθύνεται ακριβώς σ'αυτή την ανάγκη της λέγοντας ότι «Είναι καλό να έχεις τη μαμά με το μέρος σου,ε;» και «Δε θα σε σεβόμουν, αν δε με έδερνες». Παράλληλα την ενημερώνει πως η μητέρα *θα πιστέψει εκείνον, ό,τι και αν της πει*. Μ'αυτό τον τρόπο απαγορεύει ουσιαστικά στην Γκρέϊς να εγκαταλείψει το πλαίσιο, κάτι που καθιστά την παράδοξη κατάσταση αφόρητη.

Σε ένα τέτοιο πλαίσιο δίνονται δύο εντολές αλληλοαποκλειόμενες, έτσι ώστε το άτομο να μπορεί να πειθαρχήσει, μόνο απειθαρχώντας, μια κατάσταση. Έτσι η κύρια εντολή είναι το «Να με δείς», που ενισχύεται με μια δεύτερη «Αν με δείς δε θα το μάθει», ενώ ταυτόχρονα της λει ότι «Αν δε με δείς, όταν γυρίσει η μαμά θα της πω ότι με έδειρες». Όπως και αν πράξει, δηλαδή, η Γκρέϊς φαίνεται ότι ο Ιάσοντας είναι αυτός ο λόγος του οποίου έχει ισχύ, οπότε καλά θα κάνει να συμμορφωθεί σε όσα της ζητάει. Αρχικά προσπαθεί να αντικρούσει όσα της λει, τελικά, όμως, ενδίδει, έστω φαινομενικά, χτυπώντας τον, απλά και μόνο για να βγει από αυτή την κατάσταση. Τελικά, όμως, βρίσκεται μπλεγμένη στην κατάσταση που περίμενε να αποφευχθεί με την πράξη της και, εδώ, συνίσταται το αδιέξοδο. Ό,τι και αν κάνει δε μπορεί να ξεφύγει, αφού η Βέρα πίστεψε αυτό που τελικά ο Ιάσοντας αποφάσισε να της πει, ότι η Γκρέϊς τον χτύπησε.

Το ίδιο μοτίβο παρουσιάζεται και με τον Τσακ, ο οποίος, νιώθοντας προηγουμένως ότι τον είχε απορρίψει, καλεί την αστυνομία έξω από το σπίτι του, λέγοντας ότι αυτό ήταν το σωστό με βάση το «νόμο» και την εξαναγκάζει σε σεξουαλική επαφή. Και εδώ δεν υπάρχει τρόπος διαφυγής. Η Γκρέϊς δε μπορεί να φωνάξει, ούτε να αποδράσει, αφού έξω βρίσκονται αστυνομικοί, που θα την οδηγήσουν στο σημείο απ' το οποίο πάσχιζε να ξεφύγει, τον πατέρα. Από την άλλη δεν μπορεί να κρυφτεί κάπου, ούτε να ξεφύγει από τον Τσακ. Δεν της μένει άλλη επιλογή παρά να υποκύψει. Ο μόνος τρόπος με τον οποίο προσπαθεί να τον πείσει είναι η παράκληση, λέγοντας «Κοίτα με, μίλησέ μου. Είμαστε φίλοι. *Είστε η οικογένειά μου*».

Η αντίστροφη μέτρηση είχε αρχίσει. Η ομάδα επαναπροσδιόρισε πάλι τις ανάγκες της και επιστρέφει σε μια κατάσταση «μάχης-φυγής», κατα τον Bion (1989). Το κοινωνικό σύστημα φαίνεται να χωρίζεται σε δύο νέα υποσυστήματα, μέσω του "σχίσματος" (σ.127). Η μια ομάδα, την οποία μπορούμε να θεωρήσουμε ότι αποτελούσε ο Τομ, που συντάσσεται με την αλλαγή υποστηρίζοντας την Γκρέϊς και από την άλλη πλευρά οι υπόλοιποι κάτοικοι. Αναπτύσσεται, έτσι, μια εσωτερική διαμάχη. Η Γκρέϊς μετατρέπεται σε «αποδιοπομπαίο τράγο», που ενσαρκώνει όσα η

ομάδα απορρίπτει, μέσω της προβολικής ταύτισης ικανοποιώντας, μ' αυτό τον τρόπο και πάλι ναρκισσιστικές ανάγκες της ομάδας, κατά τον Schoenenwolf (1998).

Ο Aronson (1984, σ.249), περιγράφει ένα αρχαίο εβραϊκό έθιμο από το οποίο κατάγεται η έννοια του «αποδιοπομπαίου τράγου» με τα παρακάτω :

«Κατά τις μέρες της εξιλέωσης ο ιερέας έβαζε τα χέρια του στο κεφάλι ενός τράγου, ενώ άκουγε τις αμαρτίες των ανθρώπων. Αυτό συμβολικά μετέφερε το κακό και την αμαρτία από τους ανθρώπους στον τράγο. Ο τράγος, τότε, αφηνόταν ελεύθερος να φύγει στην εξοχή, καθαρίζοντας την κοινότητα από την αμαρτία. Το ζώο ονομαζόταν «αποδιοπομπαίος τράγος». Στη σύγχρονη εποχή ο όρος αυτός χρησιμοποιείται για να περιγράψει έναν σχετικά αδύναμο αθώο, που αναγκάζεται να αναλάβει το φταίξιμο[...]».

Αλλά και ο Lewin (1999α), μιλάει για τη διαδικασία σχηματισμού αποδιοπομπαίων τράγων σε αυταρχικές ομάδες, που, συνήθως, συγκέντρωναν πολλά θετικά χαρακτηριστικά και υψηλά ποσοστά δημοτικότητας.

Και ο κύκλος συνεχίζεται. Ο Τσακ κατηγορεί την Γκρέϊς για ό,τι συνέβη και στο σπίτι της εμφανίζονται η Βέρα, η Λιζ και η Μάρθα, και πάλι ένα τρίγωνο. Επίσης, με το να αποδίδει την ευθύνη ο Τσακ στην Γκρέϊς έρχεται πιο κοντά στην γυναίκα του και αυτή είναι μια θετική λειτουργία του τρίτου πόλου. Ακολουθούν τα παρακάτω:

Βέρα: Η Λιζ και η Μάρθα συμφώνησαν να σου δώσω ένα μάθημα. Πιστεύω στην εκπαίδευση.

Γκρέϊς: Βέρα, θυμάσαι πόσο χάρηκες όταν έμαθα τον στωϊκισμό στα παιδιά σου;

Βέρα: Γι' αυτό θα είμαι επιεικής. Θα σπάσω δύο κούκλες και αν μπορείς να επιδείξεις το στωϊκισμό που έλεγες και να μην κλάψεις, θα σταματήσω.

(Αφήγηση) Η Γκρέϊς είχε μάθει να συγκρατεί τα συναισθήματά της και δεν περίμενε ότι αυτή την φορά δε θα τα κατάφερνε. Καθώς, όμως, η πορσελάνη έπεφτε στο πάτωμα, ένιωθε σα να διαλυόταν ανθρώπινος ιστός. Οι κούκλες ήταν η συνάντηση της πόλης μ' αυτήν. Ήταν απόδειξη, πως παρ' όλες τις κακοτοπιές είχαν αξία τα πάθη της. Η Γκρέϊς δεν άντεξε άλλο. Για πρώτη φορά από παιδί έβαλε τα κλάματα.

Στην τελευταία σκηνή του έργου με εντολή της Γκρέϊς οι γκάνγκστερ σκοτώνουν τα παιδιά της Βέρα μπροστά της, ενώ της δίνεται η ίδια οδηγία. Αν δεν κλάψει θα τα σώσει. Στην κίνηση της Γκρέϊς, διακρίνουμε αυτό που ο Lewin (1999α, σ.242) έθεσε ως «απελευθερωτική συμπεριφορά μέσω ενός απρόσωπου υποκατάστατου αντικειμένου οργής».

Το σύστημα φαίνεται ότι έχει βρει μια νέα ισορροπία, αναπτύσσοντας ένα νέο συμπτωματικό μέλος, την Γκρέϊς, διατηρώντας, έτσι, την

ομοιοστατική λειτουργία του. Όταν εκείνη φανερώνει στον Τομ την επιθυμία της να φύγει, αν και φαινομενικά τη βοηθάει, δίνοντάς της χρήματα για να τη μεταφέρει ο Μπεν, δεν την υπερασπίζεται όταν την κατηγορούν ότι τα έκλεψε και αφού ο Μπεν την οδηγεί πίσω στην πόλη παίρνοντας τα χρήματα και κακοποιώντας την. Η κατάσταση εκτρέπεται, μέσω συνεχών θετικών αναδραστικών κύκλων, έτσι, ώστε να της κρεμάσουν έναν αυτοσχέδιο, βαρύ μηχανισμό για την προστασία τους.

Αυτό που αξίζει να παρατηρήσουμε εδώ είναι η στάση της Γκρέις, η οποία υπομένει μαρτυρικά τις κακουχίες που δέχεται από τους κατοίκους του Dogville. Αυτή η στωϊκότητά της, σε συνδυασμό με τη βαναυσότητα των κατοίκων μπορεί να μας οδηγήσει εύκολα σε κατατάξεις διπολικές, όπως καλός – κακός, θύμα – θύτης, μαζοχιστής- σαδιστής. Η συστημική σκέψη αμφισβητεί την ύπαρξη του απόλυτων αληθειών, με τα οποία ο Δυτικός κόσμος έχει τραφεί. (Τσαλίκου, 1994). Δεν αρνούμαστε, ότι σ' ένα συγκεκριμένο πλαίσιο ή επίπεδο, εκείνο της συμπεριφοράς, υπάρχουν στοιχεία σαδισμού στους κατοίκους και μαζοχισμού στην Γκρέις. Αλλά και τα κίνητρα, οι προθέσεις, τα συναισθήματα, ή ιδεολογικά σχήματα των ατόμων που τα καθοδηγούν στην υιοθέτηση μιας στάσης είναι μέρος του ενδοψυχικού επιπέδου και του ευρύτερου ανθρώπινου συστήματος. Κατά τους Spronck & Compernelle, (1997) συστημική σκέψη δε σημαίνει ταυτόχρονη επικέντρωση σε όλα τα επίπεδα, κάτι που, άλλωστε, δεν είναι δυνατό, αλλά αναγνώριση της ύπαρξης παράλληλων πλαισίων, ευρύτερων και στενότερων. Από τα στοιχεία που λαμβάνουμε από την ταινία, μπορούμε μονάχα μέσω της παρατήρησης των διαδικασιών να υποθέσουμε για τα νοήματα. Ξεκινώντας από την υπόθεση ότι η Γκρέις θέλει να ξεφύγει από μια δύναμη που την καταδιώκει επιθυμεί την αποδοχή. Η στάση της, της εξασφαλίζει το ζητούμενο. Ο Haley (1990), θα όριζε την στάση της Γκρέις, ως “μετασυμπληρωματική”, στην οποία το ένα μέλος υιοθετεί το ρόλο του αδύναμου, του θύματος, ως συγκαλυμμένου μέσου άσκησης εξουσίας, για τον ορισμό της σχέσης. Κατά τον Shapiro, (2000) η λειτουργία του μαζοχισμού σε μια ομάδα είναι η διατήρηση της σχέσης με τους άλλους. Επίσης, ο συγγραφέας υπογραμμίζει ότι η αυτοκαταστροφική συμπεριφορά μπορεί να λειτουργεί επανορθωτικά για την εικόνα εαυτού, κάτι που μας οδηγεί στην έννοια του ηθικού μαζοχισμού. Κάτι που καθιστά πιθανή και αυτή την προοπτική είναι μια φράση της Γκρέις, μόλις φτάνει στο Dogville: «[...] Δεν έχω ξανακλέψει κάτι. Τώρα, λοιπόν, πρέπει να τιμωρήσω τον εαυτό μου. Μεγάλωσα με απληστία και έπρεπε να τα μάθω μόνη μου αυτά τα πράγματα». Επιπλέον μέσα από τη συμπεριφορά της σχηματίζει, κατά τον συγγραφέα, μια πιο θετική εικόνα εαυτού, κάτι που η Satir (1989) είχε εκφράσει, τονίζοντας την αξία της αυτοεκτίμησης για το άτομο.

Επιπλέον η Γκρέις (=Χάρις), φτάνει στο Dogville σε μια χρονική στιγμή, όπου υπάρχει η ανάγκη για αποδοχή. Ο Τομ διοργανώνει συναντήσεις για να τους τα διδάξει αυτά, όμως, όταν πια οι κάτοικοι δεν τις στήριζαν σκεφτόταν ότι χρειαζόταν

«κάτι χειροπιαστό, κάτι σαν δώρο». Έτσι, από τη στιγμή που φθάνει η Γκρέις καθιερώνεται στο ρόλο του δότη. Αλλά και η πόλη της κάνει ένα δώρο και αυτό είναι η αποδοχή. Και αυτός ο παγιωμένος ρόλος οδηγεί αργότερα και στη φάση εξάρτησης του Dogville από εκείνη.

Επομένως η περιγραφή μας έχει χαρακτήρα ολιστικό, όπου το σύστημα δεν είναι απλά το άθροισμα των μερών του, αλλά της αλληλεπίδρασής τους.

B. Η αλληλεπίδραση μεταξύ Τομ και Γκρέις

Ο Τομ είναι ο μόνος που παρέχει στήριξη στην Γκρέις, παρέχοντας αρνητική ανατροφοδότηση για τη διατήρηση κάποια ισορροπίας. Ωστόσο, τα πράγματα χειροτερεύουν και η στάση των κατοίκων γίνεται ολοένα και πιο σκληρή ειδικά μετά από μια συνάντηση των κατοίκων με την Γκρέις, όπου αποκαλύπτει «την αλήθεια για τον καθένα τους». Το σχέδιο του Τομ, που θεωρούσε ότι από εκεί η «συγχώρεση» απέχει ένα βήμα, απέτυχε. Έτσι, ζητώντας του να διαλέξει «στρατόπεδο», επιλέγει την Γκρέις, η οποία, όμως τον ματαιώνει. Εκείνος βλέπει την ένωσή τους, ως «απελευθέρωση απ' το Dogville», όμως η Γκρέις επιμένει ότι «πρέπει να ενωθούν στην ελευθερία». Παραθέτουμε ένα απόσπασμα του διαλόγου.

Γκρέις: Αγαπημένε μου Τομ... Μπορείς να με έχεις, αν με θες. Κάνε αυτό που κάνουν και οι άλλοι. Απειλήσέ με. Πες μου ότι θα με καταδώσεις και σου υπόσχομαι ότι θα πάρεις από μένα ό,τι αποζητάς. Σ' εμπιστεύομαι. Αλλά, ίσως, εσύ δεν εμπιστεύεσαι τον εαυτό σου. Σκέφτηκες να με βιάσεις κι, ίσως, γι' αυτό θύμωσες.

Τομ: Εγώ πάντα ήθελα απλώς να σε βοηθήσω.

Γκρέις: Μήπως φοβάσαι ότι μπορεί να είσαι τόσο ανθρώπινος ;

Τομ: Δεν το φοβάμαι αυτό καθόλου.

Γκρέις : Ωραία. Άσε να δούμε τι θα φέρει το αύριο. Δεν είναι έγκλημα να αμφισβητείς τον εαυτό σου. Είναι, όμως, πολύ όμορφο που δεν το κάνεις. (τον φιλάει).

Εδώ είναι φανερός ένας διπλός δεσμός στα λεγόμενα της Γκρέις, που φυλακίζει τον Τομ. Μια πρώτη δήλωση είναι «μπορείς να με έχεις, αν με θες» και η δεύτερη αντιφατική «Σε εμπιστεύομαι». Η τρίτη δήλωση αξιολογεί την πρώτη λέγοντας ότι « Αν με έχεις, απλώς εξαναγκάζοντάς με, γίνεσαι σαν τους άλλους και σαν αυτό που φοβάσαι ότι είσαι». Το πλαίσιο που καθιστά την κατάσταση αφόρητη γίνεται φανερό μέσα από τα λόγια του αφηγητή

«[...] Τα ηθικά θέματα ήταν τα θεμέλια του σπιτιού του. Τον υποτίμησε σκεπτόμενη κάτι τέτοιο γι' αυτόν. Ο Τομ είχε θυμώσει. Καταλάβαινε, μάλιστα και το λόγο. Δεν έφταιγε επειδή τον κατηγορήσε αδικώς, αλλά επειδή οι κατηγορίες ήταν πραγματικές, θύμωσε, γιατί ένιωσε

πως τον ανακάλυψαν. Ο νεαρός φιλόσοφος ξαφνιάστηκε. Σκέφτηκε ότι η αμφιβολία αργότερα θα μεγάλωνε. Ίσως μεγάλωνε τόσο που να κατέστρεφε την ηθική του[...]».

Αποφασίζει έτσι να την καταδώσει. Συντάσσεται με το Dogville και τη θεωρεί ως τον εξωτερικό εχθρό. Μετά από λίγες ημέρες την κλειδώνουν στο σπίτι της, για να μην κινδυνεύουν.

Ο Lewin (1999β) μιλάει για τη διαδικασία σχηματισμού αποφάσεων, μέσω πληροφοριών που περνούν από ορισμένα *κανάλια*, φτάνοντας σε μια *πύλη*, όπου και σταθμίζονται οι δυνάμεις. Αναφέρει (σ.268) ότι « η συγκέντρωση δυνάμεων πριν και πέρα από την περιοχή της πύλης είναι καθοριστικά διαφορετικές, μ' ένα τέτοιο τρόπο που πέρασμα ή όχι μιας μονάδας εξαρτάται από το τι γίνεται στην περιοχή της πύλης». Βασικό σημείο είναι ο *φύλακας* και η ψυχολογία του. Αυτοί οι όροι μπορούν να ιδωθούν ως άλλες εκφράσεις της θετικής και αρνητικής ανάδρασης, προσθέτοντας έναν επιπλέον παράγοντα, τον φύλακα, ένα σχήμα που απομακρύνει από το ομοιοστατικό μοντέλο κάτι που το καθιστά πιο εφαρμόσιμο σε ζωντανά συστήματα. Ο *φύλακας* μπορεί να είναι μια αξία, μια ιδέα, μια ανάγκη, ή ο συνδυασμός πολλών ακόμα. Για τον Τομ υποθέτουμε ότι ήταν η ανάγκη αυτεκτίμησης. Επισημαίνουμε, όμως, το ρόλο που θα είχε η μετεπικοινωνία ως ασφαλιστική δικλείδα για την αποφυγή της καταστροφής.

IV.5.4. Η έλευση του πατέρα

Τις επόμενες μέρες το κλίμα στο Dogville ήταν διαφορετικό, κάτι το οποίο η Γκρέϊς αντιλαμβάνονταν. Αυτό και μόνο το σημείο μας επιβεβαιώνει δυο πρωταρχικούς κανόνες επικοινωνίας, όπως ορίστηκαν από τους Watzlawick, Beavin-Bavelas & Jackson (2005), αλλά και νωρίτερα από τον Bateson (1985). Καταρχάς ότι δεν γίνεται να μην επικοινωνούμε, αλλά και ότι αυτή η επικοινωνία συντελείται σε δύο επίπεδα, στο ψηφιακό, δηλαδή, το λεκτικό, αλλά αλλά και το αναλογικό, το μη – λεκτικό.

Η σκηνή της Γκρέϊς και τον πατέρα είναι καθοριστικής σημασίας για την απόφαση που παίρνει, να αφανίσει την πόλη. Αν και είναι αρκετά εκτεταμένος αξίζει να τον παραθέσουμε.

(Η Γκρέϊς μπαίνει στο αμάξι του πατέρα της, την φέρνει ένας γκάνγκστερ αφού πρώτα της αφαιρεί το μηχανισμό. Ο πατέρας την κοιτάζει με ύφος ένοχο και η Γκρέϊς τον αποφεύγει, κοιτώντας πλάγια και κάτω, με ύψος θυμωμένο, αλλά και πληγωμένο)

Γκρέϊς: Πρέπει να δικαιολογήσεις την πράξη σου πριν πυροβολήσεις ; Αυτό είναι καινούριο. Μμ... Αυτό είναι αδυναμία μπαμπά.. Με απογητεύεις.(ειρωνικά).

Πατέρας: Δε θα σκοτώσω κανένα.

Γκρέϊς: Με πυροβόλησες νωρίτερα.

Πατέρας: Λυπάμαι, αυτό το μετανιώνω. Δε βοήθησε, πάντως, που δε πυροβόλησα.

Γκρέϊς: Αν δε θες να με σκοτώσεις, γιατί ήρθες εδώ ;

Πατέρας: Η συζήτηση, όπου μου είπες ότι δε με συμπαθείς δεν τελείωσε, αφού έφυγες και δεν μπόρεσα να σου πω τι δε μ'αρέσει σε'σένα.(Η Γκρέϊς πιάνει το κεφάλι της ζαλισμένη). Πιστεύω αυτός είναι ο κανόνας της συζήτησης.

Γκρέϊς: Γι'αυτό ήρθες ; Δε θες να με πάρεις και να γίνω σαν και 'σένα ;

Πατέρας: Θα το έκανα, αν πίστευα ότι μπορώ να σ'αναγκάσω. Μα δε μπορώ...Είσαι ευπρόσδεκτη να επιστρέψεις στο σπίτι και να είσαι πάλι η κόρη μου. Και θα μοιράζομαι μαζί σου τη δύναμή μου και τις ευθύνες μου αν το θες. Δε σε νοιάζει, βέβαια.

Γκρέϊς: Τι είναι, λοιπόν ; Τι είναι αυτό που δεν σου αρέσει σε'μένα ;

Πατέρας: Η λέξη που είπες. Με αποκάλεσες υπερόπτη.

Γκρέϊς: Κάνεις πράξεις θεϊκές. Αυτό λέγεται υπεροψία.

Πατέρας: Αυτό δε μ'αρέσει. Εσύ είσαι υπερόπτης.

Γκρέϊς: Αυτό ήρθες να μου πεις ; Δεν κρίνω εγώ τον κόσμο, εσύ τον κρίνεις.

Πατέρας: Δεν κρίνεις, γιατί όλα τα δικαιολογείς. Κακή παιδική ηλικία.... Ο φόνος δεν είναι φόνος, έτσι; Το μόνο που καταδικάζεις είναι οι καταστάσεις. Οι βιαστές, οι φονιάδες είναι όλοι θύματα.... Εγώ τους ονομάζω σκυλιά. Μπορεί κάποιος να τους σταματήσει με μαστίγιο.

Γκρέϊς: Είναι στη φύση τους, Γιατί να μην τους συγχωρήσουμε ;

Πατέρας: Τα σκυλιά μπορούν να μάθουν χρήσιμα πράγματα...αλλά όχι αν τους συγχωρούμε τη φύση τους.

Γκρέϊς: Είμαι, λοιπόν, υπερόπτης; Είμαι υπερόπτης επειδή συγχωρώ τον κόσμο;

Πατέρας: Δε βλέπεις πόσο συγκαταβατικά το λες αυτό; Πιστεύεις ακράδαντα οτι κανείς... άκουσέ με...ότι κανείς δεν έχει τόσο υψηλές αξίες, όπως εσύ κι έτσι τους δικαιολογείς όλους. Αυτό είναι ό,τι πιο υπεροπτικό. Παιδί μου, τους συγχωρείς με δικαιολογίες που δε θα επέτρεπες ποτέ για τον εαυτό σου.

Γκρέϊς: Γιατί να μην είμαι ελεήμων, γιατί ;

Πατέρας: Πρέπει να είσαι όταν είναι η κατάλληλη ώρα. Πρέπει, όμως, να διατηρείς τα υψηλά σου κριτήρια. Την τιμωρία, που λαμβάνεις εσύ απ'αυτά που κάνεις την αξίζουν και εκείνοι γι'αυτά που κάνουν.

Γκρέϊς: Είναι άνθρωποι.

Πατέρας: Δε λογοδοτεί ο καθένας για τις πράξεις του; Ασφαλώς. Εσύ δε δίνεις αυτή την ευκαιρία. Αυτό είναι υπεροπτικό. Σ'αγαπώ μέχρι θανάτου, μα είσαι η μεγαλύτερη υπερόπτης. Και αποκαλείς εμένα υπερόπτη !

Γκρέϊς: Είμαστε υπερόπτες. Το είπες. Τώρα μπορείς να φύγεις.

Πατέρας: Υποθέτω χωρίς την κόρη μου ; (η Γκρέϊς κουνάει το κεφάλι αρνούμενη κλαίγοντας). Είπα χωρίς την κόρη μου;

Γκρέϊς: Ναι.

Πατέρας: Καλά...εσύ αποφασίζεις. Σκέψου το λίγο. Ίσως ν' αλλάξεις άποψη.

Γκρέϊς: Δε χρειάζεται.

Πατέρας: Άκουσέ με αγάπη μου. Δεν είναι κακή η δύναμη. Σίγουρα μπορείς να τη χρησιμοποιήσεις, όπως θες εσύ. Περπάτησε λίγο και σκέψου το.

Γκρέϊς: Ο κόσμος που ζει εδώ... Κάνουν ό,τι μπορούν κάτω από αντίξοες συνθήκες.

Πατέρας: Αν το λες εσύ... Αυτό που μπορούν είναι αρκετά καλό, όμως ; (Η Γκρέϊς βγαίνει από το αμάξι και περιπλανιέται για να σκεφτεί).

Η Γκρέϊς σκέφτεται ότι αν η ίδια δρούσε έτσι δε θα συγχωρούσε τον εαυτό της. Σκέφτηκε ότι « ίσως κάποτε κάποιος περάσει από'δω και αποκαλύψει την αδυναμία του» και εκείνοι απλά θα φέρονταν με τον ίδιο τρόπο. Αναλαμβάνει την εξουσία και δίνει εντολή στους γκάνκστερ να τους σκοτώσουν. Η ίδια σκοτώνει τον Τομ, ενώ ο Μωϋσής είναι ο μόνος που επιζεί.

Πως θα περιγράφαμε αυτή τη μεταστροφή ; Ο Haley (1990), ίσως έλεγε ότι τώρα ήρθε η σειρά της Γκρέϊς να ορίσει τη σχέση. Η θεωρία των δυναμικών συστημάτων και του χάους, ίσως, περιέγραφε μια κατάσταση μέγιστης αποδιοργάνωσης, που είναι εγγενής στο σύστημα. Η Κυβερνητική θα μιλούσε για αύξηση της εντροπίας, μέσω της συνεχούς θετικής ανάδρασης. Ο Bateson (1985) για διπολικά πρότυπα δράσης αναφέρει « Αν γνωρίζουμε ότι ένας ενήλικας έχει εκπαιδευτεί στην ανοιχτή έκφραση του μισού ενός απ'αυτά τα πρότυπα π.χ. κυριαρχικότητα, μπορούμε με σιγουριά να προβλέψουμε ότι οι σπόροι του άλλου μισού – της υποτακτικότητας- είναι συγχρόνως σπαρμένα στην προσωπικότητά του (σ.90). Η Σχολή του Μιλάνου θα αναζητούσε την νοηματοδότηση αυτών των πράξεων και τις αξίες, τα πιστεύω που την καθοδηγούν. Ο κοινωνικός κονστρουξιονισμός θα μιλούσε για έναν κατασκευασμένο εαυτό και για την επιρροή των αντιλήψεων μας περί του ατόμου: «Το άτομο ως κοινωνικό κατασκεύασμα τελικά επηρεάζει τα πρότυπα δράσης των ανθρώπων, είτε πρόκειται για καλό, είτε για κακό. Και στο τέλος, δεν υπάρχει τρόπος να αφήσουμε πίσω τις κατασκευές για να εντοπίσουμε το πραγματικό» (Gergen, 1997, σ.271).

Αν επιστρέψουμε στην αρχική μας υπόθεση για την Γκρέϊς , της μη επαρκούς διαφοροποίησης εαυτού, η παρουσία του πατέρα μπορεί μονάχα να αυξήσει την ένταση και να καταστήσει πιο δύσκολη τη διάκριση της λογικής από το συναίσθημα, πράγμα που παρατηρείται στην αρχικά συμμετρική κλιμάκωσή της. Κάποια ισορροπία επιτυγχάνεται όταν η Γκρέϊς εξασφαλίζει το ότι ο πατέρας δεν ήρθε για να τη σκοτώσει, αλλά ούτε και για να την πάρει, ώστε να «γίνει σαν εκείνον». Ο φόβος της συγχώνευσης μειώνεται, ενώ αυξάνεται η αίσθηση αποδοχής από τον πατέρα. Το

Dogville έχει απορρίψει την Γκρέϊς, όμως, εκείνη συνεχίζει να το υπερασπίζεται. Ωσπου ο πατέρας αρχίζει να δομεί ένα νέο νόημα, που ανατρέπει τα δεδομένα σκέψης της Γκρέϊς. Με βάση αυτό υπεροψία δεν είναι η απονομή δικαιοσύνης, η οποία μπορεί να είναι και βάνανυση, αλλά η συγχώρεση, γιατί δε δίνει στους άλλους περιθώρια βελτίωσης. Σύμφωνα με τον Shapiro (2001), η μαζοχιστική συμπεριφορά βοηθά στη διατήρηση της αίσθησης της παντοδυναμίας. Και αυτό, ακριβώς, λει ο πατέρας στην Γκρέϊς, ότι με αυτό τον τρόπο θεωρεί ότι έχει τις υψηλότερες αξίες. Και πάλι εδώ είναι φανερό μια διπλοδέσμευση. Αν, λοιπόν, το να νοιάζεται για τους άλλους σημαίνει το να αποδώσει δικαιοσύνη, ενώ το να είναι υπερόπτης το να τους συγχωρεί πρέπει να τους σκοτώσει, για να είναι δίκαιη τόσο απέναντί τους, όσο και απέναντι στον ίδιο της τον εαυτό. Ο αφηγητής αναφέρει ότι «ένιωθε ντροπή που συνέβαλλε στο φόβο τους». Αυτή τη φορά, όμως, και η ίδια διαψεύδεται και επιβεβαιώνει ότι και πάλι φέρθηκε άπληστα, όπως και στο παρελθόν. Θυμίζουμε ότι όταν είχε έρθει στο Dogville (βλ.κεφ.IV.5.1) είχε αναφέρει πως μεγάλωσε με απληστία και έπρεπε να μάθει κάποια πράγματα μόνη της. Ήθελε να ακυρώσει κάποιες προκαταλήψεις σχετικά με τον εαυτό και τους άλλους.

Από την άλλη πλευρά η Γκρέϊς αναλαμβάνοντας την εξουσία από τον πατέρα της, ουσιαστικά κερδίζει την αποδοχή, μέσα από ένα «διακρινόμενο μονοπάτι», όπως το ορίζει ο Lewin (1999 α), που δεν είναι άλλο από την επιθετικότητα. Η επιλογή ενός «διακρινόμενου μονοπατιού» σχετίζεται με την ιστορία και τα πρότυπα δράσης του ατόμου. Με βάση τους νέους παράδοξους όρους σκέψης, συμβολικά θα λέγαμε ότι « Η Γκρέϊς είναι καλή και νοιάζεται, όταν αποδώσει δικαιοσύνη», ενώ «είναι άπληστη, όταν συγχωρεί». Μ'αυτό τον τρόπο, φαίνεται να εμπλέκεται σε μια «αυτοεκπληρούμενη προφητεία», αφού επιβεβαιώνει όσα ήθελε να αποφύγει, δηλαδή, το ότι διέφερε και δεν ήταν υπερόπτης. Αλλά το ότι συγχωρούσε τους κατοίκους ακριβώς αυτό αποκαλύπτει. Αναλαμβάνει, έτσι, την ευθύνη και τους σκοτώνει. Το επικοινωνιακό παιχνίδι, αλλά και η ανάγκη για αποδοχή από τον εαυτό και τους άλλους ωθεί την Γκρέϊς σ'αυτή την απόφαση.

IV.5.5. Επίλογος

Τελικά, ποιο το νόημα του Dogville ; Η ανάγνωση μπορεί να γίνει σε πολλά επίπεδα, καθώς η ταινία προσφέρει πολλά ερεθίσματα. Κάποιοι έχουν μιλήσει για τον αντι-αμερικανικό χαρακτήρα της, που υπογραμμίζει τα φαινόμενα ξеноφοβίας και ρατσισμού απέναντι στις μειονότητες. Μια δεύτερη ανάγνωση θα μπορούσε να γίνει από κοινωνιολογική σκοπιά, ως προς τους κοινωνικούς ρόλους, τις δομές και την οργάνωση. Ή μήπως είναι μια ερμηνεία της επιθετικότητας και της ανθρώπινης φύσης; Οι πολύ ενδιαφέρουσες περιγραφές των Κωβαίου, Κ. (2004). και Λειβαδίτη,

Δ. παρουσιάζουν τη ταινία σαν μια συμβολική, θρησκευτική αλληγορία, αν και από διαφορετική σκοπιά. Ορίζουν το Dog-ville ως God-ville, μονάχα που κατά τον πρώτο η έννοια του Θεού πεθαίνει και κατά τον δεύτερο, που υιοθετεί μια λιγότερο ακραία θέση, απλά τονίζεται ο δίκαιός Του χαρακτήρας. Θα υπάρχουν αναμφίβολα και πολλοί άλλοι τρόποι να δει κανείς το έργο, που, όπως, είπαμε από το συστημικό πρίσμα, όχι μόνο δεν αλληλοαποκλείονται, αλλά είναι πολύτιμες, καθώς φωτίζουν διαφορετικές πιθανές πτυχές της πραγματικότητας.

Εμείς επιχειρήσαμε να παρουσιάσουμε το Dogville ως σύστημα, τη θέση του ατόμου μέσα σ' αυτό και τις αλληλεπιδράσεις τους σε επίπεδο διαδικασίας. Ως προς τα νοήματα που προκύπτουν είναι πολλά και αλληλοσυνδεόμενα : ο φόβος για ροπή προς την απληστία, την υπερβολή σε οποιαδήποτε έκφρασή της. Κάτι που η Τσαλίκου, (1994, σ.118) εκφράζει με τα παρακάτω, μιλώντας για τον φόβο που κρύβεται πίσω από τον «Άλλο»:

«Κι, όμως, ο ένας φόβος κρύβει τον άλλο. Για άλλον τρόπο πάντα πρόκειται. Ο τωρινός δεν είναι παρά μόνο η μάσκα, το άλλοθι, το προσωπίο του άλλου τρόμου. Ενός βαθύτερου, σχεδόν αβυσσαλέου τρόμου, που έχει να κάνει μ' ένα ασφυκτικό, μικρό κελί κι ένα κλειστό ίδρυμα υψίστης ασφαλείας. Εκεί είναι η ζωή μας. Ενάντια σ' αυτόν τον τρόπο οχυρωνόμαστε, χρίζοντας εισβολείς τους «άλλους». Ο θεατός και εντοπίσιμος φόβος είναι πάντα πιο ανακουφιστικός. Τον Εβραίο μπορείς να τον κάψεις, πως, όμως να πυρπολήσεις το κελί σου ; Πως να μείνεις άστεγος στην παγωνιά ; Το κελί πνίγει, αλλά και προστατεύει, συνθλίβει, αλλά και καθησυχάζει.

Αυτός είναι, όμως, ο τρόπος που ο κόσμος τελειώνει, αυτός είναι ο τρόπος που ο κόσμος τελειώνει, όχι μ' έναν πάταγο, ούτε μ' ένα λυγμό, όπως θα 'λεγε ο Έλιοτ, αλλά με μια σιωπή σ' ένα λευκό κελί ».

Οι διαφορετικοί «άλλοι» που κρύβουμε μέσα μας, μπορεί να φαντάζουν απειλητικοί, όμως, η επαφή μαζί τους μπορεί να οδηγήσει το άτομο στην αποδοχή και σ' ένα συμβολικό God-ville, ότι ουσιαστικά προσφέρει μια αισιόδοξη προοπτική, όπου τα αντίθετα καταργούνται, εισάγοντας μια ολιστική, συστημική θεώρηση.

Κατά τους Edwards & Jaros, (1995), στη συστημική οπτική δε μπορεί να υπάρξει ποτέ μια “σωστή” ερμηνεία μιας διαδικασίας ή σχέσης. Μια συγκεκριμένη οπτική είναι μια υποκειμενική εξήγηση της δομής ή της διαδικασίας, όπως γίνεται αντιληπτή σε συγκεκριμένο χωροχρονικό πλαίσιο και από συγκεκριμένη οπτική, κάτι που συμφωνεί με τις αρχές της Β' Κυβερνητικής.

Ας μην ξεχνάμε, ότι με βάση την αφηγηματική προσέγγιση η ιστορία του Dogville μπορεί να αντιστοιχεί σε τμήματα κάθε μικρής πραγματικής ή φανταστικής πόλης. Ίσως και να είναι μια ιστορία, σαν αυτή που εμπνεύστηκε ο Τομ για μια μικρή πόλη , σαν το Dogville και μια κοπέλα σαν την Γκρέϊς που δρα «όπως την κοπέλα του μυθιστορηματός» του. Η αρχή και το τέλος της είναι απροσδιόριστα. Έτσι είναι και τα τελευταία λόγια του αφηγητή:

«Το αν η Γκρέϊς άφησε το Dogville, ή αν αντίθετα το Dogville είχε αφήσει εκείνη και τον υπόλοιπο κόσμο είναι θέμα που λίγοι θα ωφεληθούν αν ρωτήσουν να μάθουν. Κι ακόμα λιγότεροι, αν έδιναν απάντηση. Κι ούτε υπάρχει περίπτωση ν' απαντηθεί εδώ».

*Συμβιβάστηκε με την πικρία ο κόσμος
Διάπτοντα ψεύδη αφήσανε τα χείλια
Η νύχτα ελαφρωμένη
Από το θόρυβο και τη φροντίδα
Μέσα μας μετασχηματίζεται
Κι η καινούρια σιωπή της λάμπει αποκάλυψη

Βρίσκομε το κεφάλι μας στα χέρια του Θεού*

Ο.Ελύτη, Προσανατολισμοί, Ωρίων α',
σ.39, 1998, 13^η εκδ.
Έκαρος

❧ ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ ❧

- Bateson, G. (1985). *Steps to an ecology of mind: A revolutionary approach to man's understanding of himself*. New York: Ballantine. (πρώτη έκδοση: 1972).
- Bion, W. (1989). *Experiences in Groups and other papers*. London: Tavistock/Routledge.
- Becvar, R.J. & Becvar, D.S. (1994). *The Ecosystemic Story. A Story about Stories*. Journal of Mental Health Counselling, 16(1).
- Bertrando, P. (2000). *Text and Context : narrative, postmodernism and cybernetics*. Journal of Family Therapy, 22(1).
- Bertrando, P. (2004). *Editorial – Farewell to Gianfranco. Systems in evolution. Luigi Boscolo and Gianfranco Cecchin in conversation with Paolo Bertrando and Marco Giancardi*. Journal of Family Therapy, 26, 213-223.
- Bowen, M. (1996). *Τρίγωνα στην οικογένεια. Ανωνύμου, Για τη διαφοροποίηση του εαυτού*. Κ.Χαραλαμπίκη (Επιμέλεια), Έμμυ Γκίκα & Μπιάνκα Λεβή (Μτφρ.). Αθήνα: Ελληνικά Γράμματα.
- Boston, P. (2000). *Systemic family therapy and the influence of post-modernism*. Advances in Psychiatric Treatment, 6, 450-457.
- Broderick, C.B. & Schrader, S.S. (1991). *The History of Marriage and Family Therapy*. In Gurman, A.S. & Kniskern, D.P.(Eds). Vol. II. New York. Brunner/Mazel. (pp.3-40).
- Campbell, D., Draper, R. & Crutclley, E. (1991). *The Milan Approach to Family Therapy*. In Gurman, A.S. & Kniskern, D.P.(Eds). Vol. II. New York. Brunner/Mazel. (pp.325-362).
- Carr, A. (1998). *Michael White's narrative therapy*. Contemporary Family Therapy, 20(4), 485-503.
- Cecchin, G., Lane, G. & Ray, W.A. (2003). *Η Θεραπεία ως Συμβόλαιο μεταξύ Ακραίων Θέσεων. Η περίπτωση του John*. Μετάλογος, 4, 31-40.
- Colapinto, J. (1991). *Structural Family Therapy*. In Gurman, A.S. & Kniskern, D.P.(Eds). Vol. II. New York. Brunner/Mazel. (pp.417-443).
- Chamberlain, L. (1998). *An Introduction to Chaos and Non-linear Dynamics*. In Chamberlain, L. & Butz, M.R. (Eds.). Clinical chaos: a therapist's guide to non-linear dynamics and therapeutic change. Philadelphia: Brunel/Mazel. (pp.3-13).

Chamberlain, L. & McCown, W. (1998). *Systems theory and Chaos Dynamics*. In Chamberlain, L. & Butz, M.R. (Eds.). *Clinical chaos: a therapist's guide to non-linear dynamics and therapeutic change*. Philadelphia: Brunnel/Mazel. (pp.71-77).

Edwards, L.B. & Jaros, G.G. (1995). *Psychology, a Discipline with a Structure-Based History and a Process-Based Future*. *Journal of Social and Evolutionary Systems*. 18(1), 65-85.

Gergen, K.J. (1997). *Ο Κορεσμένος Εαυτός*. Μ.Τσαγκαράκης (Επιμέλεια). Α.Ζώτος (Μτφρ.). Αθήνα: Ελληνικά Γράμματα., σς.211-259.

Guttman, H.A. (1991). *Systems theory, Cybernetics and Episremology*. In Gurman, A.S. & Kniskern, D.P.(Eds). Vol. II. New York. Brunner/Mazel. (pp.41-62).

Friedman, E.H. *Bowen Theory and Therapy*. In Gurman, A.S. & Kniskern, D.P.(Eds). Vol. II. New York. Brunner/Mazel. (pp.134-170).

Hawkins, P.J. & Nestoros, J.N. (1997). *Beyond the dogmas of conventional psychotherapy:the integration movement*. . In Hawkins, P.J. & Nestoros, J.N. (Eds.). *Psychotherapy: New Perspectives on theory, practice and research*. Athens: Ellinika Grammata. (pp.23-95).

Hill, J., Fonagy, P., Safier, E. & Sargent, J. (2003). *The Ecology of Attachment in the Family*. *Family Process*, 42, 2,205-221.

Hudgens, B. *Dynamical Family Systems and therapeutic intervention*. In Chamberlain, L. & Butz, M.R. (Eds.). *Clinical chaos: a therapist's guide to non-linear dynamics and therapeutic change*. Philadelphia: Brunnel/Mazel. (pp.71-77).

Jackson, D. (1981). *The Question of Family Homeostasis*. *International Journal of Family Therapy*, 3(1). (έτος πρώτης έκδοσης:1957).

Kernberg, O. (1998). *Ideology, Conflict and Leadership in Groups and Organizations*. New York and Haven: Yale University Press.

Knapp, J.V. (1997). *Family systems psychotherapy, literary character and literature: an introduction*. *Style*, 31(2).

Κωβαίος, Κ. (2004). *Dogville*. *Cogito*,1.97-99.

Λειβαδίτης, Δ. (2004), *Επιστολή / απάντηση στην κριτική του Κ. Κωβαίου για την ταινία Dogville*. *Cogito*, 2, 119.

Lewin, K. (1999α). *Patterns of Aggressive Behaviour in Experimentally Created "Social Climates"*. In M.Gold (Ed), *A Kurt Lewin Reader. The Complete Social Scientist*. Washington, DC: APA. (pp.227 – 250).

Lewin, K. (1999β). *Group Decision and Social Change*. In M. Gold (Ed), *A Kurt Lewin Reader. The Complete Social Scientist*. Washington, DC: APA. (pp.265 – 284).

- Madanes, C. (1991). *Strategic Family Therapy*. In Gurman, A.S. & Kniskern, D.P.(Eds). Vol. II. New York. Brunner/Mazel. (pp.396-416).
- Minuchin, S. (2000). *Οικογένειες και Οικογενειακή θεραπεία*. Φ.Αναγνωστόπουλος (Επιμέλεια). Αθήνα: Ελληνικά Γράμματα.
- Misra, G. (1993). *Psychology from a constructionist perspective: an interview with Kenneth. J. Gergen*. *New Ideas in Psychology*, 2(3),399-414.
- Nichols, M.P. & Schwartz, R.C. (1991). *Family Therapy: Concepts and Methods*. (2nd Ed.). Boston: Allyn and Bacon.
- Pakman, M. (2004). *On Imagination: Reconciling Knowledge or what doew "Gregory Bateson" stand for ?*. *Family Process*, 43(4), 413-423.
- Παρίτσης, Ν. (2003). *Συστημική Ψυχιατρική – Η Νοημοσύνη της Ζωής*. Τόμος Α. Αθήνα: Βήτα medical arts.
- Pocock, D. (1999). *Loose ends*. *Journal of Family Therapy*, 21(2).
- Prochaska, J.O. (1984). *Systems of Psychotherapy: a transtheoretical approach*. (2nd Ed.). Pacific Grove, CA: Brooks/Cole. (pp.327-362).
- Relvas, A.P. (1997). *Family Therapy: Foundations and Techniques*. In Hawkins, P.J. & Nestoros, J.N. (Eds.). *Psychotherapy: New Perspectives on theory, practice and research*. Athens: Ellinika Grammata. (pp.387-424).
- Satir, V. (1989). *Πλάθοντας ανθρώπους*. Α.Νίκας (Επιμέλεια), Α.Στυλιανούδη (Μτφρ.). Αθήνα: Κέδρος.
- Shapiro, E. (2001). *Dealing with Masochistic Behavior in Group Yherapy From the prespective of self*. *Group*, 25(1 /2), 107-120.
- Schonenwolf, G. (1998). *The Scapegoat and the Holy Cow in Group Therapy*. *Journal of Contemporary Psychotherapy*, 28, 3. 277-287.
- Spronck, W.E.EC., & Compernelle, T.H.L. (1997). *Systems theory and Family Therapy: From a critique on systems theory to a theory on system change*. *Contemporary Family Therapy*, 19(2), 147-175.
- Τσαλίκोगλου, Φ. (1994). *Ψυχο-λογικά: οι παγίδες του αυτονόητου*. Αθήνα:Πλέθρον.
- Von Bertalanffy, L. (2001). *General Systems Theory: Foundations, Developments, Applications*. Revised Edition. (13th ed.). New York: Braziller. (έτος πρωτότυπης έκδοσης, 1967).
- Wahlstrom, J. (1990). *Conversations on Contexts and Meanings on understanding change from a contextual viewpoint*. *Contemporary Family Therapy*, 12(5), 455-466.

Wahlstrom, J. (1997). *Developments in Family Therapy. From Systems to Discourse*. In Hawkins, P.J. & Nestoros, J.N. (Eds.). *Psychotherapy: New Perspectives on theory, practice and research*. Athens: Ellinika Grammata. (pp.425-455).

Watzlawick, P., Beavin – Bavelas, J., & Jackson, D. (2005). *Ανθρώπινη επικοινωνία και οι επιδράσεις της στη συμπεριφορά*. Κ.Χαραλαμπίκη (Επιμέλεια), Α. Γολέμη (Μτφρ.). Αθήνα: Ελληνικά Γράμματα.

Wiener, N. (1961). *Κυβερνητική ή έλεγχος και επικοινωνία στα ζώα και στις μηχανές*. Συλλογή «Θεαίτητος». Ι.Σιατίτσας και Π.Παπαχρήστου (Μτφρ.). Αθήνα: Καστανιώτης.

Ζήσης, Τ. (2003). *Σημειώσεις σχετικά με το Είδος, το Πρότυπο και τον Κανόνα στις Αφηγηματικές Κατασκευές*. *Μετάλογος*, 4:18-29.